
3•98

*ROMANO
DŽANIBEN*

ČASOPIS
ROMISTICKÝCH
STUDIÍ

OBSAH

Ladislav Husák

Úvodník 3

Indira Gandhiová Romům 4

Milena Hübschmannová

W. R. Rishi 9

Margita Reiznerová

E žamba 18

Viktor Elšík

Halwachsův popis burgenlandské romštiny 24

Peter Stojka

Urajimo

Obliekanie 30

Ilona Ferková

Romano bijav andre Rumuňija 37

Z dějin města Mohelnice 39

SOUČASNÁ ROMSKÁ LITERÁRNÍ TVORBA 40

Olga Giňová

Pal e Romňi Krivaňa

O paní Krivaně 40

Jagori

Ohníček 42

Vareso garudo

Tajemství 43

E daj na kamelas

Maminčina rada 45

Duj pheňora

Dvě sestřičky 47

ROMŠTÍ VÝTVARNÍ UMĚLCI	50
-------------------------------------	-----------

Karolína Ryvolová

Johann Peter Preiss: Střet dvou kultur	50
---	-----------

PORTRÉTY	54
-----------------------	-----------

Milena Hübschmannová

MUDr. Ján Cibula	54
-------------------------------	-----------

Projev MUDr. Jána Cibuly na III. mezinárodním kongresu Romů	66
--	-----------

Ján Cibula

O párno baróro taj amáre Roma

Bílý kamínek a naši Romové	68
---	-----------

RECENZE - ANOTACE	78
--------------------------------	-----------

INFORMACE	96
------------------------	-----------

OHLASY	114
---------------------	------------

Ladislav HUSÁK

Tak si to jen představte! Všichni lidé ve světě, každý člověk ze kterékoli části země je "jedinečný, neopakovatelný originál"!

Možná vám je někdo podobný. Možná máte s někým podobné pocity, podobné zájmy. Ale nikdo, opravdu nikdo není "Ty". Ty jsi jenom ty. Člověk je tvor výjimečný. Vždyť v člověku se odráží veškerý řád, půvab, inteligence, jemnost i síla. Kupříkladu lidský nos: Ten není určen jen k tomu, aby se na něj dobře posadily brýle, jak vtipně vyjádřil francouzský satirik Voltaire. Nos má schopnost vnímat vůně. A řekněte, není to krásné, když se procházíte po louce poseté květy? Někdy stačí si věci jen více uvědomit. Nebo oči. Umožňují nám vidět a vskutku je, nač se dívat. Co může být nádhernější než například západ slunce nebo krása noční oblohy, nádhra majestátných hor nebo půvabných údolí? Či krása mladé dívky koupající se pod vodopádem. Zapomněl jsem na něco? Určitě! Je toho tolik, co dovede potěšit naše lidské srdíčko. A nakonec lidský mozek. Antropolog Henry F. Osborn o lidském mozku řekl: "Lidský mozek je nejzáhadnější objekt v celém vesmíru." Každý uvažující člověk se sklání před tímto klubkem neuronů, dendritů, axonů a synapsí. Kdo mluví o počítači jako o elektronickém mozku, nikdy mozek neviděl. (Dr. Irwin Bengelsdorf). Naše aktivní paměť obsáhne několik miliardkrát více informací než sebedokonalejší počítač. Dovedete si to představit? Člověk je bezesporu jedinečným tvorem. Každý člověk na světě je úžasný originál. Přesto je svět plný predsudků, pýchy, netolerance a zloby. Lidé se sdružují do skupin. Tváří se, jak jsou skvělí, skvělejší, nejskvělejší. Jak jsou nejlepší. Jako by se skvělost a schopnosti daly měřit barvou pleti, barvou vlasů, výškou, početností, místem narození. Žel, mnozí si nechali namluvit, že tomu tak skutečně je. My, Romové, jsme obklopeni světem, který nám vnucuje představu o naší malosti. Přitom ale každému národu je dána notná dávka tvůrčího potenciálu, talentu, životní energie. To všechno se v případě Romů ztrácí někam do neznáma a nutno říci, že je to na úkor celé společnosti. Není to nezměrná škoda? Všichni slušní lidé této země by si to měli uvědomit. A nejenom to, měli by napnout své síly k nápravě věcí. My, Romové, musíme na druhé straně udusit v sobě oheň pesimismu a komplexů méněcennosti, který v nás po celá staletí hoří velkým plamenem. No a ti ostatní by měli přestat přikládat polínka. Pak bude mít každý Rom na svém obzoru před sebou svůj velkolepý cíl. Pak každý za tím svým cílem poběží a žádná síla už nezabrání rozletu romského ducha.

INDIRA GANDHIOVÁ ROMŮM

zahajovací projev

2. mezinárodní festival Romů, 29. října 1983, Čandígarh, Indie

pod záštitou Institute of Romani studies

Čandígarh, Pandžáb, Indie

předseda W. R. Rishi

Vítám Romy do *Baro Than*. S některými z vás jsem se už setkala dříve, ale vidím tu i mnoho nových tváří - a všechny nás sjednocuje duch přátelství. Proč jsem mezi vás přišla? Protože cítím spříznění s romským lidem. Vždycky jsem obdivovala jeho lásku k dobrodružství, blízkost k přírodě, a ze všeho nejvíce jeho nezlomnou odolnost.

Přijeli sem významní Romové z nejrůznějších zemí světa. Tím náš festival přispěje k posílení svazků mezi Romy a jejich indickými bližními, svazků hluboce zakořeněných už v dávné minulosti.

Po světě žije rozptýleno 15 milionů Romů. Jejich dějiny jsou příběhem žalu a utrpení, ale zároveň i příběhem vítězství lidského ducha nad protivenstvími. Pronásledování, kterému Romové museli čelit více než tisíc let a které vyvrcholilo šílenstvím hitlerovské genocidy, činí tento lid příkladem odvahy a vytrvalosti. A tytéž vlastnosti jsou spojovány s Indií, pravlastí Romů.

Romové si uchovávají svou identitu a dnes ji touží ještě více oživit. Zároveň se ovšem integrují do společností, ve kterých žijí, a svou osobitostí jim dodávají pestrost, nabízejí jim zdroj spontánnosti a lásky k životu.

V různých zemích se pro Romy užívá různých jmen. Jsou v pravém slova smyslu mezinárodním společenstvím, a proto mohou spíše než kdokoli jiný přispět ke světovému porozumění a ke světovému míru. Po prvním mezinárodním kongresu Romů v Londýně v roce 1971 si Romové začínají v mnohem větší míře uvědomovat, kdo jsou a jakou mohou mít ve světě roli.

Živou součástí romského bytí je hudba. Přispěli nebývale k hudební tradici Východu i Západu. Ale hudba není jediným nadáním Romů. Umění žít prostupuje každou částí jejich bytí. Ono umění žít je ztělesněné v různých formách romské kultury. Bohužel ona kultura je dosud oddělena zástěnou věkověčných předsudků, a proto se jí nedostává úcty, jaké by si zasloužila. Její hodnoty se ovšem dnes pomalu prodírají ven, a strhne-li z nich svět závoj svých předsudků, bude si moci jen blahopřát k bohatství, které pro sebe objevil a o které se může s Romy podílet. Ona prastará kultura ovšem vyjadřuje nové ideje a touto touhou po novém pochopení a porozumění se romská kultura bezpochyby dotkne srdcí zdejších diváků.

Je zcela případné, že se festival koná právě zde. Romové mají obzvláště blízko k Paňdžábu. V romské kultuře se sice mísí kulturní prvky různých zemí, avšak re-

miniscence na indickou kulturu je hluboce vryta v jejím nitru. A právě toto mezinárodní prolnutí dodává romské kultuře zvláštní hodnotu - zejména v současném světě.

I Indie trpěla dlouhé věky v otroctví, dopadaly na ni nesčetné rány osudu, avšak vždy znovu se vzchopila a dnes je svobodná. Otevírá obrovskou pokladnici své dávné moudrosti celému světu. Nechť se ony poklady stanou všelidským bohatstvím. A součástí tohoto pokladu jsou Romové. Jak už jsem řekla, jsou příkladem lidské nezlomnosti a schopnosti přežít nejhorší nesnáze. A to je vlastnost, na kterou i my v Indii jsme byli vždy hrdí. Tato vlastnost představuje nepřetržitou tradici mezi Romy a jejich pravlastí Indií. Budeme schopni čelit i nebývalým útokům současné civilizace?

Indický lid podporuje Romy v rozvíjení a šíření jejich kultury. Ať se stanou příkladem vlastenectví propojeného s internacionalismem. Nechť se stanou příkladem bezpředsudečnosti, schopnosti pochopení pro nepřebornou rozmanitost života, příkladem pro toleranci a touhy žít v harmonii a míru s důvěrou v život.

Přeji úspěch vašemu festivalu a krásný pobyt v Indii.

Upre Roma! Roma zindabad! Sastipe.

T'aven bachtále, Romale, ando Báro Than. Angla kado varesavenca me má maladilem, no ađejs me dikhav khate but nejve muja. Jejkh ávreske sam pajtáša taj kodo ikrel amen khetáne. Mír avilem maškar tumende? Azír, ká muro jilo phenel mange, hod' me sim jejkh andaj tume. Mindíg dous páťiv lenge, ká sas le barválo trájo, ká sas páše pášaj příroda, de maj but ká sas le bá-ri zour.

Avile khate e maj anglune Rom andaj intrego luma. Amaro festivali žutiya, te avas - e Rom taj e Indura - sar jejkh báro čaládo, azír ká kadej trajinas vi anglunes.

Andi luma trajin dešupándž milionura Rom. Lengi historija si pa vesedelmo, no vi pa kado, ká žanen e manušeski goudi te len pe ávri anda kado. E Rom sas maj but sar jejkh ezero berš márde, maj but e Hitlerestar, kana sas o dúto mármo. Taj sa e ávera šaj siťon lendar lengi zour taj kodo, ká žanen sa ávri te bírin. Taj kadej šaj phenav si vi andi Indija.

E Rom ikren penge sokáša taj ađejs kamen inke maj but te ikren le. No e Rom trajin vi maškar e ávera manuša taj sikhaven lenge áver trajo, phenen kodo, so si len pi šib taj sikhaven, sar kamen pengi trajo.

Andej mindejféjlika thema phenen e Romenge áversar. E Rom si čáčes a lumako čaládo, taj azír voun maj but sar e ávera žejne šaj žutin te haťaren jejkh ávreske taj te n'avel mármo ande intrego luma. Kana sas o angluno romano kongresi ando Londino ando berš 1971, e Rom má žangle, kon-i voun taj so šaj keren andi kadi luma.

E Rom mindíg kamenas taj kamen o bašajimo taj e d'ija. Taj kadej barvájárde e gážengo bašajimo. No o bašajimo naj jejkh, so e Rom žanen. Anda sa voun maj but žanen te trajin taj kado dičol ande sa lenge sokáša taj d'ija. No but žejne či pindžáren e románe sokáša, taj azír či den le páťiv, sar trobujas le. Lenge sokáša de loukes aven ávri, taj te i luma pindžárla le, šaj avel bachtáli, ká raklas kado barvalimo andej le. Kodola phúre sokáša sikhaven néjve gindura taj kodo, ká e Rom kamen te haťaren e ávera žejne, kodo šaj kovjarel lenge jile.

Naj čuda, hod' o festivali si vorta khate. E Rom si nađon páše e Paňdžábo-ske. Andi románi kultúra si but sokáša andaj mindejfejlíka thema, no vi i indic-ko kultúra si andej le. Taj kadala romána kultúra si nađon lášo ánav maškar adejsutni luma.

Vi i Indija sas but berš rabo, butivar sas márdi e Dejvlestar, no mindíg opre uštelas svobodnívo. Sikhavel a intrega lumake, soski god'aver-i. Kamous te avel kado god'averimo bare barvalimeske vi e ávrenge. Taj e Rom pasolin ande kado barvalimo. Sar má phendem, e Rom sikhaven pengi zour taj žanen te trajin, vi kana si pér le pharimo. Taj kado nađon báro-j, taj vi ame andi Indija samas bárimange pe kado, de azír, ká kado ži adejs trajij pe maškar e Rom taj vi andi Indija. Žanasa te ikras amáre románe sokáša vi andi adej-sutni luma?

A indijake manuša den vast e Romen, te šaj žan lenge románe sokáša maj dúr. Kamous te e ávera siťon lendar o kamimo ká e ávera thema. Kamous te e ávera siťon lendar i pátiv ká e ávera manuša, lengo haťárimo, lengo kamimo ká o trajo, lengi tolerancija taj kado, hod' kamen te trajin páčasa.

But bacht tumáre festivaloske taj šukára dejsa andi Indija.

Aven opre, Romale! *Roma zindabad!* Sastimo.

Do olašské romštiny přeložila Margita Lakatošová

O Dél tumen anda ando Baro Than. Valasavenca tumenca találkozín-dom még angl'adá, de dikhav adaj neve muja. Ole cilen amen ekethán'ikrel o barátšágo. Soske me ájom maškar tumende? Važdár, hod' láche man hajuvav ole romane nípoa. Mindíg lácheske dikháhi ole Romengero kamibe ko džíjibe, ko íleto, kezé ko tájo, taj legfeder odá, hod' romano kokal na phagla niko.

Ále anda (adđa) bare Roma andar mindenfélíknó világo taj adaleha amaro festivalo dela, hod' zorajola o phandlipe maškar o Roma taj maškar lengere indijakere teštvírne. Odá phandlipe ikrel má igen but ezeri berša.

Ando világo dživen sít čhivkerde dešupandž milijóni Roma. Lengeri histó-rija ánde hi írime ratvale ásvenca. De na čak ásvenca! - t'oleha, hod' ola Roma mindníg džannahi te ňerinen perdal o erđavipe. O áver nípo šaj siťolahí ole Romendar lengeri bari troma taj lengero áricidíbe; mer adana nípi sinéhi eze-ri berša téle dikhle, márde, mundárkerde, o Hitleri kamlahi te keren lengeri genocida - de o Roma prékodžívde mindeneko erđavipe. Adá charakteri, ada-na manušane kvaliti sikhaven, hod' o Roma hi phandle pumare indijakere pu-rane čaládoha, mer t'odí Indija site prékodživlahi bari bibast taj baro erđavipe ande pri historija.

O Roma ande pumende ikren pumari identita taj adádí kamen pumaro romi-pe még feder uppe te džívdaren. De integrujinen pumen iš maškar o ávera nípi taj pumare manušibnaha len den šukaribe taj sikaven len o kamibe ko világo.

Mindenfelíkné nípi ole Romenge den furt ávera ánava. O Roma hi igaziki bajnogšágo-vilagošni komunita. Važdár šaj sikavnahi feder sar ávera ole vi-lágoske, so si tolerancija taj hajuvibe maškar o nípi, taj so site keren o ma-nuša, te na ovel háború.

Pal o elšeno világbajnogšágno kongresi andi Londína 1971 o Roma upre avle, ko hi taj save kampnahi t'oven ando világo.

Bývalá ministerská předsedkyně Indira Gandhiová - na uších má náušnice, které jí darovala známá šperkařka, kalderašská Romka Rosa Taikonová ze Švédska

Uppe elšéno than hi ole Romenge o bašajibe. Pumare bašajibnaha but dine ole vichodoske taj ole zapadoske. De o bašajibe náne čak jekh talento ole Romenge. Lengero legbareder talento hi, hod' džanen te dživen andi loš. Ande lende hi bari zor te dživen. Odi zor sikavel pe mindenfélična formate romana kultúrate. De adí kultúra hi idájig sítkerdi buteberšengere erďave gondulatoha, važdár ole Romen náne asso bečiletó taj assi pátiv, sar peske erdemlinnahi. De má adadí romana kulturakero írtíko polóke upre džal, taj te o gádže téle čhidnahi ole erďave gondulatoskero firhango, šaj peske palikernahi ko baro barvalipe, savo lenge del i romani kultúra. Adí purani kultúra ári sikavel neve gondulat't'a iš, taj ole gondlatenca vakerena o Roma ki jílo ole dženenge, save ále te dikhen amaro festivali.

Lačho hi, hod' o festivali ovla adaj. O Roma igen kezé hi le ko Pandžábo. Andí romani kultúra hjába keverime hi mindenfélične sokáša kathar o ávrenge-ro világo, de Indijakeri kultúra hi mílen ándedini ande le Romengero tešto. Ippen and'adá világbajnogšágo hi romana kulturakero írtíko.

T'i Indija but berša senvedinlahi ando rabšágo. Nabast pal o Indi džalahi ezeri berša. De o Indi mindíg upredživďonahi taj adadí i Indija sabadni hi. Ári práďa pre purane godaveribnaskero barvalipe cíle világoske. Kaj nek odá barvalipe ačhel cíle níposkere barvalipnaske. Adá barvalipe kijatartozinen o Roma. Taj sar má phend'om, o ávera džéne šaj pal o Roma sikjonahi lengeri troma ta lengeri zor préku te dživen legphareder díve. Taj adá hi ada charakteri, uppe soste amen Indijate gizdave samahi mindíg. Adá charakteri ánde sika-

vel odí tradícijsa maškar o Roma taj maškar lengero phure indijakero čaládo. Ovla ándi amende zór ángle te terdon ole but nalačhipnaske, so anel adadí i civilizácija?

Ola Indijakero nípo podporoválinel ole Romen, kaj nek barvajol lengeri kultura; káj nek džan pal o Roma te ola džéne, save kamen te sikjon o patriotizmuši taj o internacionalizmuši. Nek ačhen o Roma assenge, save hi, nek sikaven ávrenge, sar kampil te dživen andi loš, sar kampil te hajon manuš manušeske, sar kampil te ikren tolerancija ki sakoňeste, sar kampil te dživen ande világošni harmónija.

Kíválinav tumare festivaliste zor taj šukár dívesa Indijate.

Upre Roma!

Do jihoslovenského dialektu z okolí Selic (okr. Galanta) přeložila Alena Lakatošová.

Milena HÜBSCHMANNOVÁ

W. R. RISHI

Kdo se alespoň trochu zajímá o mezinárodní politické hnutí Romů, nemohl se nesetkat se jménem indického kulturního činitele pana W. R. Rishiho.

Weer Rajendra Rishi [*Vír Radžéndra Riši*] je členem presidia IRU (Internacionalno Romani Unia), dvakrát zorganizoval v Čandígarhu, hlavním městě indického státu Paňdžáb, nesmírně významnou kulturní a politickou akci - Mezinárodní kulturní festival Romů (1976, 1981). V témže městě také v roce 1973 založil **Indian Institute of Romani Studies** a od roku 1975 tu vydává časopis **ROMA**. Mimoto napsal několik filologických publikací týkajících se romštiny, ale co je hlavní: Vzbudil zájem o Romy u předních politických činitelů Indie. A tak když se 31. srpna 1977 sešla v Ženevě na svém 13. zasedání subkomise OSN pro lidská práva, byl to právě indický zástupce - bývalý ministr zahraničí Bali Rám Bhagat, který prosadil, aby závěrečná rezoluce doporučila vládám zemí, v nichž žijí Romové, vyjít vstříc jejich emancipačním požadavkům. (Podrobná zpráva - viz časopis **Roma**, leden 1978, IV. č.1, s. 13 - 16).

Životní cesta pana Rishiho je pozoruhodná. Vystihuje ji název jeho biografického vyprávění "*Gandamúla to Suméru*" (Čandígarh 1992, 184 str.). *Gandamúla* je označení pro nepříznivou hvězdnou konstelaci a *suméru* znamená vrcholek mytologické hory. *Suméru* symbolizuje též duchovního Mistra, který vede žáky od tmy nevědomosti ke světlému poznání.

W. R. Rishi se narodil v *gandamúle* 23. září 1917. Takovým dětem je souzeno, že buď samy brzy zemřou nebo ztratí rodiče, anebo budou trpět bídou a finančními problémy. Pokud se ovšem svému osudu nepoddají, pokud budou neúnavně usilovat o poznání a pokud budou nezištně sloužit svému okolí, pak se linie jejich osudu může vzepnout od *gandamúly* až k *suméru*. A to se v případě Rishiho nepochybně stalo.

Indický romista se narodil ve vesnici Makarámpur (okres Patiála, stát Paňdžáb, Indie) v rodině negramotného rolníka jako třetí z pěti dětí. Rodiče pro něj

zvolili jméno Valájatí Rám. Své současné jméno si pan Rishi vybral později. V Indii není neobvyklé, že si lidé jako dospělí mění a vybírají sami jména, jejichž význam chtějí ve svém životě realizovat: *Vír* (v anglickém přepise Weer) znamená *hrdina*, *Radžéndra* je hlavní božstvo védského pantheonu.

Do školy chodil chlapec do sousední vesnice, ovšem často tam nedošel, protože honičky v polích s kluky, které jejich rodiče do školy neposílali (ani dnes není v Indii školní docházka povinná), mu byly milejší než škola. Teprve když se ho ujala otcova ovdovělá sestřenice, polepšil se a zanedlouho se stal nejlepším žákem ve třídě.

Ačkoliv byl otec Béla Rám Rishi negramotný (jako dítě osiřel, oba rodiče mu zemřeli při epidemii cholery), přál si, aby jeho syn získal vzdělání. Platil mu střední školu, ačkoli se sám potýkal s dluhy a musel dokonce zastavit část polí a mangový sad. K jeho tíživé situaci přispěly běžné podvody daňových výběřčích a lichvářů, kteří zneužívali negramotnosti chudých rolníků. Syn však přesto s finančním přispěním širší rodiny gymnázium dokončil. Po maturitě odešel do města Láhauru, kde vychodil sekretářský kurs a začal pracovat jako typista a stenograf u aerolinií.

Mezitím mu rodiče domluvili svatbu. Dodnes v Indii sjednávají sňatky rodiče a stává se, že mladí lidé se poprvé vidí až po skončení svatebního obřadu. Tak se mělo stát i v případě mladého Rishiho. Na poslední chvíli se však dověděl, že nevěsta je slepá, a svatbě se vzepřel.

V roce 1937 se Rishi přestěhoval do hlavního města Indie - Dillí - k strýčkovi, který tu pracoval jako řidič kamionu. Dostal místo stenografa u pojišťovny.

Celé příbuzenstvo zatím vybíralo další nevěsty a naléhalo, aby se chlapec oženil. Stalo se tak v květnu 1938. Svatební vůz byl tažen buvoly.

Svatba se konala v ženichově rodné vesnici Makarámpuru a tu si mladý Rishi, který se tu ocitl po delší době, uvědomil, že je jeho otec finančně zruinovaný. Zažil výběřčího daní, kterého sestra uvítala kletbou: *Mar džá! Pojdi! (pro zajímavost zní tatáž věta romsky: Dža mer!)*, výběřčí zabavil otci téměř veškerou úrodu a pokrytecky se nabídl, že mu ji zase "vrátí" ve svém obchodě - ovšem za několikanásobnou cenu. Syn se rozhodl, že přešetří, jak to s dluhy rodičů je. Přišel na spoustu podvodů ze strany lichvářů, donutil je smazat dávno splacené dluhy, z nichž vybírali nové a nové úroky, a z vlastních úspor pak vyplatil otcovy zastavené polnosti i mangový sad.

V roce 1939 se v Evropě schylovalo k válce a Indie jakožto britská kolonie dostala za povinnost zásobovat britskou armádu. Rishi v té době sloužil jako úředník na ministerstvu zásobování. Těsně po válce rozeslalo ministerstvo vnitra leták vyzývající ministerské úředníky, aby se přihlásili do kurzu ruštiny. Rishi kurz absolvoval s výborným prospěchem za tři roky. Z finančních důvodů nemohl po maturitě pokračovat ve studiích, a proto nyní, už jako otec čtyř dětí, dálkově studoval na Nágpurské universitě hindštinu, angličtinu a politické vědy. Graduoval v roce 1950. V téže roce se jako tlumočník ruštiny dostal na indické velvyslanectví do Moskvy. Bohužel bez rodiny.

V Sovětském svazu si chtěl W. R. Rishi prohloubit své znalosti ruské literatury večerním studiem na moskevské univerzitě, sovětské úřady mu to však nepovolily. A tak alespoň veškeré své volné chvíle trávil v knihovnách, divadlech a všude, kde mohl získat další poznání. Při té příležitosti navštívil i divadlo **Romen**, které ho nadchlo a zaslalo do něj první semínko zájmu o Romy. Trvalo však ještě dlouho, než ono semínko začalo klíčit. Možná, že se mýlíme (pan Rishi o tom nikde nepíše),

ale není nepravděpodobné, že v té době neměl o existenci Romů valné potuchy a už vůbec nevěděl, že pocházejí z Indie.

Slovo *gypsies* - *cikáni* není v Indii neznámé. Dostalo se sem přes angličtinu i s anglickou konotací: *kočovníci, tuláci* jakékoli etnické příslušnosti. Za *gypsies* jsou tedy považováni nejen Romové, ale i Beduíni, Tuaregové, všelijaké itinerantní skupiny mongolského nebo chmérského původu a další. Etnonymum *Rom* se do povědomí vzdělaných vrstev v Indii dostává až v posledních desetiletích a hlavní zásluhu na tom má právě W. R. Rishi.

Poprvé se W. R. Rishi o Romech dočetl v populární knížce, kterou napsal indický novinář (mnich) Bhikhu Chaman Lal [*Bhíkhú Čáman Lál*] "*Gypsies - the forgotten children of India*" (Cikáni - zapomenuté děti Indie). Romy pak uviděl poprvé na jejich I. Mezinárodním kongrese, který se konal tajně (z obav před policií) v malé vesnici Orpington u Londýna v roce 1971. Anglická policie totiž nedlouho před kongresem podpálila karavany anglických Romů, v nichž uhořely čtyři romské oběti.

W. R. Rishi působil tehdy na indickém velvyslanectví v Londýně, kam odjel poté, co mu byla v roce 1970 prezidentem indické republiky udělena prestižní cena *padmašrí*.

Na mezinárodní kongres Romů přijel Rishi inkognito. Píše o tom: "*Byl jsem ohromen jejich paňdžábskými rysy a pletí s odstínem zralé pšenice... Po chvíli jsme si docela dobře rozuměli, protože romština je podobná hindštině, rádžastánštině a paňdžábštině. Mnozí delegáti mi s hrdostí vyprávěli, že jejich předkové pocházejí z Indie, a to ve mně rozdmýchalo jiskru mého spícího zájmu o Romy.*"

Od lingvisty Donalda Kenricka si W. R. Rishi vypůjčil Barannikovův cikánsko-ruský slovník a další gramatiky romštiny. Pasivní znalost romštiny nabyl v rekordním čase. Podobnost romštiny a indických jazyků ho tak nadchla, že začal sestavovat multilingvní slovník s překladem romských výrazů do sanskrtu, hindštiny, angličtiny a francouzštiny. Na slovníku pracoval v mimořádných hodinách, od čtyř hodin od rána do osmi a ještě hodinu dvě večer. (Anotaci slovníku jsme publikovali v 1. čísle I. ročníku *Romano džaniben*, 1994, s. 61.)

Když skončilo Rishiho pracovní údobí v Londýně, odjel zpátky do Indie a v Čandígarhu, kde se usadil, založil **Indian Institute of Romani Studies**. Institut byl inaugurován 24. 12. 1973 na půdě paňdžábské univerzity ministerským předsedou státu Paňdžáb, panem Gianim Zaiem Singhem. Rok nato, v lednu 1975, začal Dr. W. R. Rishi vydávat časopis **Roma**, jehož hlavním editorem je - přes požehnaný věk 81 let - podnes.

O časopisu **Roma** se chceme zmínit podrobněji, protože v době svého vzniku byl nepochybně unikátní.

Roma není první odborný časopis o Romech. Toto prvenství má **Journal of the Gypsy Lore Society**, který s přestávkami vychází od roku 1888. Francouzské **Études Tsiganes** mají za sebou 44leté trvání a italské **Lacio drom** se vydává 34 let. Ve všech těchto časopisech lze najít vzácné informace o romském folkloru, historii a jazyce, recenze článků a literárních prací, přehledy všech možných akcí spojených s *Cikány*, v posledních letech i ukázky romské literatury, informace o politických aktivitách Romů a tu a tam i stati romských autorů. Nicméně tyto významné a hodnotné časopisy jsou o *gypsies/Tsiganes/Zingari* zatímco **Roma** je o Romech a pro Romy. Je psán převážně romskými literáty, politiky a vědci. Romština (ať "přirozené" dialekty nebo pokusy o nejrůznější standardizované formy) tu má výsostný pros-

ROMA

Half yearly journal on the life, language and culture
of
Roma (The Gypsies of Europe, the Americas, the USSR etc.)

Editor

W. R. RISHI (-admarshi)
World Romani Congress-3 SPECIAL ISSUE

ROMA PUBLICATIONS

3290,15-D, CHANDIGARH-160015 (INDIA)

Telephone : 27148

tor. Je přirozené, že tento vývoj s sebou přinesla doba. Před sto lety mohli romští autoři těžko plnit stránky odborného romistického časopisu. Vždyť kolik Romů bylo tehdy gramotných? A kolik z těch gramotných (a možná jich bylo více, než tušíme) se hlásilo k romství? O mezinárodně organizovaném romském etnoemancipačním hnutí nebylo ani potuchy. A tak za Romy mluvili jejich "odborní patroni" - "*ciganologové*". (Je příznačné, že dodnes, potřebují-li Neromové něco vědět o Romech, jdou většinou za neromskými "odborníky na romskou problematiku" a jen zřídka se o informace ucházejí u Romů samotných.) Tito odborníci nebyli pochopitelně všichni stejní. Byli takoví, kteří při dlouhodobém soužití s Romy poznali hodnoty romské kultury a chtěli je uchovat v pokladnici kultury všelidské. Jeden z nich, George Borrow, už v polovině minulého století kritizuje tu druhou, bohužel početnější

skupinu "*ciganologů*". Říká: "*Je úplně zcestné psát o Cikánech, pokud člověk nežil dlouhá léta v jejich prostředí. Bohužel, mnoho dosavadní literatury o Cikánech bylo napsáno lidmi, kteří pobýli v jejich společnosti pár hodin, anebo dokonce jen slyšeli, co se o nich povídá, a přesto měli tu troufalost pokládat se za kompetentní a předložit světu svůj 'poznatek' o 'mysteriozních Cikánech'...*"

Tato věta je ocitována z časopisu *Roma* ve stati *Romance vs. Realism: Popular Notions of the Gypsy* (*Roma* 1976, II, č. 1, s. 7-23) od romského historika a lingvisty, prof. Iana Hancocka. (Jeho stručnou autobiografii jsme publikovali v *Romano Džaniben*, III, 1996, č. 3, s. 50-61.)

Hancock se zamýšlí nad rozdílem mezi *ciganologií* a *romistikou*. Ten nespočívá v etnické příslušnosti odborníků, ale v přístupu k Romům jakožto k lidským bytostem a nikoli broukům napíchaným na špendlík nebo mikrobům ve zkumavce. Humanitní vědec není zodpovědný pouze za poctivý vztah k informaci, kterou podává o člověku či lidském společenství, za adekvátní nazření poznatků svého dílčího oboru v kontextu multidisciplinární snahy o pochopení člověka, ale je zodpovědný i za etický vztah k onomu člověku, k oněm lidem, kteří byli ochotni mu o sobě, o svém životě podat často zcela intimní informace. O takový přístup by měla usilovat *romistika*. *Ciganologie* se zdiskreditovala tím, že mnozí "*odborníci na cikány*" neplnili buď jeden, nebo druhý z těchto požadavků, a namísto aby se obraz Roma pokusili přiblížit realitě, uchovávali jeho zkreslenou podobu. Neromská veřejnost však bohužel spíše přijímá to, co odpovídá jejímu stereotypnímu obrazu *cikána*, než seriózní poznatky. To dokumentuje Hancock na jedné straně obrovskou pozorností, jaká byla věnována "bestselleru" Petra Maase *King of Gyp-*

sies, plnému senzačních polopravd, a na druhé straně jen nepatrným zájmem o vynikající studii anglické antropoložky Anne Sutherlandové, která po dvouletém soužití s Romy v *Barvale* (kryptonymum pro město v USA) vydala o své zkušenosti (s dovolením svých romských hostitelů a jejich autorizací textu) zprávu.

Hancockův článek odpovídá nejprísnejším požadavkům kladeným na vědeckou stať. Autor veškeré své argumenty opírá o logické úvahy, a pokud mu k nim slouží analýza předchozí literatury, uvádí přesné bibliografické údaje.

K tématu *romistika* versus *ciganologie* se Hancock vrací ještě jednou v článku *Talking back* (Roma, 1981, VI, č. 1, s. 13-20). Stať uvádí mottem Melanézana J. Kasapwalovy, který říká: "*Kdybychom svou historii, kulturu a budoucnost měli definovat podle toho, co o nás napsali cizí, odborníci, byli bychom ztraceni.*"

Analogii s Romy názorně ukazuje heslo v novém vydání *Oxford English Dictionary*, kde se říká o *gypsies*: *Jsou potulnou rasou, která se živí výrobou košů, koňským handlířstvím, věštestvím...* Hancock se s ironií ptá, kde zapomněl prestižní encyklopedický slovník prominentní osobnosti, jako je Vanco Rouda (romský právník, který už počátkem šedesátých let usiloval o ustavení mezinárodního romského svazu), Django Reinhard (slavný romský kytarista, zakladatel evropského džezu), Vania de Gila (historik a filolog), Mateo Maximoff (spisovatel), Ján Cibula, Šaip Jusuf (autor první romsky psané gramatiky romštiny). Handlují snad tito vědci, lékaři, lingvisté s koňmi? Věští z ruky či pletou koše?

Proč jsme se zdrželi tak dlouho u pozoruhodných Hancockových článků v souvislosti s pojednáním o indickém romistickém časopise **Roma**? Právě proto, že naznačují jeho charakteristický profil: Hancock je Rom, na slovo vzatý odborník, který hledá svou identitu v nánosech *ciganologie*. A právě těmito třemi atributy se časopis **Roma** snaží poskytnout maximum prostoru: Ať se uplatňují romští autoři; ať romští odborníci či básníci hledají svou identitu na platformě přesahující skupinové a rodové hranice, i když se ono hledání mnohdy děje cestou pokusů a omylů. Ale který národ se ve svých etnoemancipačních počátcích nedopouštěl glorifikačních omylů, jež byly reakcí na zkreslený obraz vnucovaný mu zvnějšku? Konečně ony glorifikační omyly, či dokonce vlastenecké falzifikáty (srov. české "*Rukopisy*") uvedli na pravou míru většinou sami příslušníci už emancipované etnické pospolitosti, tak jak to ve své době učinil např. T. G. Masaryk.

Další romský akademik, kterému časopis **Roma** poskytuje publikační prostor, je Vania de Gila-Kochanowski, Rom původem z Litvy usazený v Paříži. I on se vypořádává s *ciganologickým* paternalismem, zejména pak s běžně opakovaným tvrzením, že *cikáni* jsou *páříové*. Kochanowského protitvrzení, že jsou odnoží *kšatriů*, druhého nejvyššího stavu v Indii, sdílí i W. R. Rishi. Žádná z hypotéz není prokázána.

Vania de Gila píše své politické statě romsky a terminologii, která v romštině chybí, nahrazuje zajímavými neologismy. (Viz **Roma** VI, č. 2-3, s. 16-39). Některé odvozuje s velkým jazykovým citem na základě onomaziologického systému romštiny (jekh > jekhuno jeden > jediný, simadune lava slovní výpůjčky: simadī zástava, jevend > jevendano zima > severní, uštel > uštan vstávat > východ, pašlol > pašan ležet, uléhat ke spánku > západ, terdol > terdo stát > postoj atd.) Podobné neologismy jsou průhledné, obecně srozumitelné. Vania de Gila rozumně apeluje na puristy, aby nenahrazovali mezinárodní výrazy, jako kongreso, unija, televiza apod. umělými slovy. Další způsob, jak zaplnit výrazové mezery, je použití hindských výrazů, jejichž "praromská" podoba mohla kdysi v romštině existovat. Autor sám

hindštinu dobře zná, neboť studoval v Indii. Na rozdíl od Jusufa Kepeského, romského učitele z bývalé Jugoslaviie, který ve své romsky psané mluvnici rovněž využívá hindských výrazů, ovšem v původní fonetické podobě, která neodpovídá romskému fonetickému systému, přizpůsobuje Vania de Gila hindské "výpůjčky" romské fonetice. Například slova, jako **džar kořen, pat(h) cesta, způsob, kal čas** jsou zcela přijatelná, a pokud by bylo více společenských příležitostí, aby vešla do oběhu, mohla by se docela dobře vžít. (Ostatně i do češtiny, která je indickým jazykům mnohem vzdálenější, vnesl Jungmann sanskrtská slova, která už dnes nikdo nepociťuje jako cizí - např. *sloka* < *šloka*.)

Romština se v časopise **Roma** uplatňuje zejména v poezii. Předním reprezentantem romských básníků je tu **Leksa Manuš**, předčasně zesnulý (1997) poeta původem z Litvy. Na ukázkou uvedeme alespoň jednu z jeho básní **Amari čhib** (Roma, IX, č. 2, s. 28):

Nataradža, Khelibnaskro Raj
amare čirlatune dadenge
bin diňa, kuč bašadi, Romenge.
But dorja isi suvnakune,
si aver pre late rupune,
sanskrtikes gilaben sare.
Ne šundol, sar 'dre gili andre
si parsitko, armenitko lav,
taj grekitka me odothe šunav,
varekhaj isi lava vlachitka,
ungritka taj slavitka,
ne sare jon, avere themengere,
sig biljon 'dre čhib bramanengri,
čhib, savi si jekh barvalipen,
kaj si amen 'dro dživipen.
Rakhen la, rakhen la, ma bisteren
amare čhavage ačhaveni.

Volný překlad: *Pán tance (= bůh Šiva) dal našim předkům "vínu" (starý hudební strunný nástroj). Jsou na ní struny zlaté a struny stříbrné a všechny zpívají jazykem, který má za svůj základ sanskrť (jazyk bohů). Jsou v něm slyšet i slova perská a arménská, řecká, rumunská, maďarská i slovanská, ale všechna ta slova z cizích zemí se rozplývají v jazyce bráhmanů. Jazyk je největší bohatství našeho života. Střežte je, chraňte je jako dědictví pro naše děti.*

Roma je snad prvním časopisem, který v hojné míře zveřejňuje romsky psané verše Neromů, většinou paňdžábských básníků. (Není jasné, zda jde o překlad do romštiny, anebo zvládli-li autoři romštinu natolik, že v ní dovedou básnický vyjádřit své myšlenky.)

Konečně **Roma** je vzácným pramenem pro historiky, kteří se podujmou úkolu zpracovat novodobé dějiny Romů. Přináší totiž přesné informace o mezinárodních romských aktivitách a o mezinárodních fórech, na nichž Romové jednají o své situaci a o svých aspiracích. Číslo 2-3 VI. ročníku je například téměř celé věnováno

January 1995 - July 1995

Nos. 42-43

ROMA

Half yearly journal
On the life, language and culture
of
ROMA (The Gypsies of Europe,
the Americas, Russia etc.)

Editor

Padmashri Dr. W.R. Rishi

Nadia Hava-Robbins (See Page 65)

ROMA PUBLICATIONS

3290/15-D, CHANDIGARH-160 015
(INDIA)

Ph : 42891

průběhu III. Mezinárodního kongresu Romů v Göttingenu (1981), kde se mimo jiné projednávala i otázka romského holokaustu, do té doby opomíjeného. Promluvil zde známý izraelský "lovec nacistů" Dr. Simon Wiesentahl, německý Sinto Romani Rose, jehož otec byl první, kdo několikadenní hladovkou upozornil na to, že Romové byli obětmi holokaustu. (I v této souvislosti je třeba připomenout, že nacističtí "odborníci na cikány", kteří v Německu i po válce setrvali ve svých funkcích, ještě donedávna tvrdili, že půl milionu Romů nezemřelo v koncentračních táborech jako oběti rasismu, nýbrž jako "kriminální živly".)

Ještě mnoho dalších příspěvků publikovaných v časopise **Roma** by stálo za podrobnou anotaci. V tomto článku jsme chtěli jen poukázat na jeho základní charakter, který určuje jeho hlavní editor, W. R. Rishi. Jinými slovy lze říci, že časopis **Roma** je výpovědí o postoji pana Rishiho k Romům a o jeho nesmírně záslužné práci, kterou dělá pro rozvoj romského emancipačního hnutí. Značná účast indických autorů v tomto časopise dokazuje, že se W. R. Rishimu jak v politických, tak i odborných kruzích podařilo vzbudit zájem o Romy, jejichž osudy více než tisíc let k indické pravlasti vůbec nedoléhaly.

Bylo by možno se kriticky vyslovit k některým názorům pana Rishiho týkajícím se historie Romů nebo jazykových problémů romštiny. Největší výtky by patrně spočívaly v tom, že na rozdíl od prof. Iana Hancocka, s nímž rovněž nemusíme vždy souhlasit, neuvádí W. R. Rishi dost věcných argumentů pro své hypotézy ani literární zdroje, o něž se opírá. Avšak stará romská moudrost zní: **Ma dikh pr'oda, so nalačo, dikh pr'oda, so lačo. Olestar šaj sikh'los.** (*Nehled' na to, co není dobré, hled' si toho, co je dobré. Z toho se můžeš poučit.*) A od vitálního, neúnavného jedenaosmdesátiletého nadšence, pana W. R. Rishiho, padmašrí, je možno se naučit mnohému - například tomu, jak se lze vyprostit z *gandamúly* a dojít až k *suméru*: totiž uskutečňovanou touhou po poznání a vytrvalou, obětavou službou druhým - službou, jakou pan Rishi prokazuje už téměř třicet let romskému národně-obrodnému hnutí.

Vybraná bibliografie W. R. Rishiho

(omlouváme se za chybějící rok vydání - ne vždy se nám jej podařilo zjistit)

Russian-Hindi Dictionary (s předmluvou pandita Jawaharlala Nehrua), Sahitya Academy, New Delhi, 1957

Multilingual Romani Dictionary, Roma Publications, Chandigarh, 1974

Roma-Punjabi Emigrants in Europe, Punjabi University, Patiala

Romani-Punjabi-English Conversation Book, Language Dept. Punjabi University, Patiala

K editorským počínům W. R. Rishiho patří publikace staroindického eposu "Rámájanam" v romské parafrázi zbásněné Leksou Manušem, Roma publications, 1990

Omluvte, prosím, horší kvalitu fotografií. Předloha, z níž jsou přejaty, je bohužel technicky málo kvalitní, avšak jejich dokumentární hodnota je tak vysoká, že je přesto uveřejňujeme.

SUMMARY

W. R. Rishi

81 year-old W. R. Rishi is an Indian scholar who is responsible for awakening an interest among Indians in the Romani Diaspora. In 1973 he founded the Indian Institute of Romani Studies at Punjab University in the state capital Chandigar. Since 1975 he has been publishing the journal, *Roma*. Rishi was born into a family of illiterate peasants. With the help of his extended family he was able to finish secondary school. He moved to New Delhi, and began working as a stenographer at an insurance company. On a trip back to his home village he discovered that his father had been ruined by loan sharks who, as often occurred, cheated their illiterate clients and made them pay back much more than they owed. The young Rishi managed to force the lender to cancel his father's debt.

Rishi did his university education by correspondence and then left for Moscow to work as an inter-

preter at the Indian embassy. It was there that he visited a performance of the Romani theater *Romen*, which started his lifelong enthusiasm for Romani culture. Later employment at the Indian embassy in London allowed him to attend the first International Romani Congress held outside the city in 1971.

Roma, the journal he founded, is not the oldest of its kind (the *Journal of the Gypsy Lore Society* was started in 1888). But Rishi's periodical has a strongly national-emancipatory mission. It promotes the political and cultural aspirations of the Roma, and is not afraid to present controversial opinions and theories for debate. It has published the work of leading linguists including collections of neologisms to modernize the Romani language. It publishes much poetry in Romani, including works of non-Romani - often Indian - poets. And the journal publishes significant documents from congresses, meetings, etc., thereby providing an important service to historians.

B. Bollag

Margita REIZNEROVÁ

E ŽAMBA

Kadi paramisi pal miro papus hin čačipen.

Ačhiľas pes čirla, sar mek o svetos sas pro than. Miro papus na ča sas lačho chartas, ale the lačho lavutaris. Peskere phralenca phirelas pal o gava te bašavel le gadženge o bijava, boňa, bali. Akor o papus sas šukar terno čha. O čhaja les kamenas, choc imar romňaha dživlas. Jekhvar avile o gadže le lavutaren te vičinel bijav te bašavel andro trito gav. Sas rado, kaj peske lovore zakerna, ta gele. Bijav sas šukar, mištes pes lenge bašavelas, bo lenge anglal potinde. O papus pherasa kerelas le raklijenca, ča jekh gadžori pal o papus o jakha na mukelas tele. Furt pre leste dikhelas, asalas, ke leste pašes pes ispidelas, te pijel te chal les nukinelas. E gadžori džungalĩ na sas, ale o papus o jakha latar visarelas, bo pre leste mukelas dar.

Bašade la terňake, geľa o papus avri te dikhel - e gadži pal leste. Prosto ke leste, našilu les lel te čumidkerel. Ledubidu varesar pes latar odmentinda u denašľa pale andre sala. E gadži pale pal leste, del les love, kaj lake te bašavel. O papus na džanelas, so te kerel: Či lel latar o love, či na? Te na lela, o phrala les chana, ela baro dokeriben. Iľa latar o love, chudňa te bašavel. Igen šukares bašavelas, o gadže ča šunenas. Bašaďa e gilĩ, visalĩľa ko phrala sar mato. O phrala prindžarde, kaj le papuha hin namište. Razdva kidne o sersama u raľaha denašľe odarig het. Sar avile ko vešoro, radĩsalĩle, phenenas peske: Kada vešoro predžaha u avaha khere.

O papus pro pindre na birinlas, ča les o phrala pal peste cirdenas. Avile ko križno drom, o papus terďĩľa, sar te bi les andre phuv zavajindaľhas. Naštĩ les cirdne pal o than. Jekhvar šunen hrmišagos, o Vasilus le Simuha duminde, kaj vojna hin. Ča o Petres vičinelas: "Čhavale, dikhen, so upral pre amende avel!" Čačo! Upral lende hurňalonas varese odmenci, cikne mujora len esas, aľe bare nange šere. Pro papus na džanas, ča pre leskere phrala. O čhave na daranas, te marel pen džanenas, aľe so, te o nange šere esas but, a on ča trindženore! Hurňalonas upral lende, bare vastenca andre lende marenas. O Vasilus e burgova pre lende phagerďa, o Petres andre lende la bubnaha marlas, andre jekh čidďa e bubna, imar e bubna na arakhľa. Hole vastenca pen marenas, o nange šere len cirdne dur andro veš. O čhave pen marenas zorales, tromadunes, aľe imar na birinenas.

O Simus vičinel: "Čhavale, džide adarig na džaha! Janku, choča tu denaš," vičinelas pro papus. So ča kala lava phenda, šunel dural le papus te bašavel. So dikhen? O nange šere hurňalon het. So trindžene sas marde, phagerde, žuže šebi. Iľe pes te cirdel pal la lavutakero hangos.

Sas imar esas nadur le papustar, andro drom lenge terďĩľa čudno manuš. Andro lole gada urdo, bare bala. Phučel lestar o Petres: "T'oda tu pr'amende bičhaďal le nange šeren?"

**"Me na, čhavale, t'oda odi gadži pro bijav. E gadži pes andro Jankus zakam-
ra, akana les smirom na dela, pal peste les cirdela. Te na džala pal late, bi-
čhævla pre savore Romen le nange šeren, murdarkerna tumen, smirom tu-
menge na dena. On narado dikhen kale manušen. But berš sovenas tel
e plhuv, akana len e gadži uštađa opre. Joj blrinel bengenca, le džungale od-
memcenca. Me aviľom tumenge te pomožinel ola gadžatar, b'oda nane ma-**

nuš, oj žviros! Te našlola e gadži, našlona the o nange šere. Akana džan, len le Jankus, ledžan les khere. Me eña dīvesenca avá ke tumende.“

Le papuskere phrala šunenlas, lavoro našti prevakerde. Akor chudne te vakerel, sar koda manuš lemađa la rovlaha andre phuv u naštila het. “Man na cirdelas o jilo pre koda bijav te džal,” prevakerđa o Simus. “Ča tu, Petre, šadzi amen ispides!”

“So me?” cholasalolas o Petres.

Maj pes dokerdehas, ča o Vasilus iľa pre lende te gravčinel, kaj te pre-
ačhon, mi sidaren ko papus.

Kanastar avile pal o bijav, le papuha sas namište. Na chalas, raťi avri de-
našelasi. Te kerelas chartiko buti, o apsa pro petala perenas. E baba dumine-
las, kaj hino nasvalo. So feder leske tavelas, aľe jov na chalas. Phučelas
lestar, či na geľa jakhendar, kaj leske odkerla.

“Nič mande nane, Zuzko, ča man varekhaj cirdel o jilo u me na džanav,
kaj,” phenlas la babake.

“Avka našti mukav,” phendā ke peste e baba. “Te bašavel o rom na kamel,
pherasa na kerel, kanastar avile pal koda bijav, našlol mange tel o jakha.”
Geľa e baba pal o Simus u le papuskero phral lake phendā, sar so.

“Či les o jilo na cirdel pal kodi gadži?”

E baba avľa khere: “More, tu musaj te džal, kaj tut o jilo cirdel,” phendā le
papuske.

“Kajča me na džanav, kaj!”

“Ča dža, o jilo tut ledžala pro than.” E baba iľa balevas the maro, thoda
leske andro gombocis: “Dža Devleha.”

O papus peske rovibnaha iľa e lavuta, geľa andal o kher avri. Džalas pro-
sto ko vešoro. E baba pal leste dikhelas, rovelas, jagatinlas. “So me čori kera-
va, o Roma mandar asana, kaj man o rom mukľa. Avava pre ladži!” Avka sar
rovelas, dikhel, anglal late terđol manuš. Bare bala, lole gada pre leste.

“Ma rov, mri čhajori, pale ke tu tiro rom visalola, te kereha, so me tuke
phenava.”

“Tu ko sal?” phučel e baba.

“Me som Saresan, avilom tuke te pomožinel tira dukhatar. Ča tu šaj pomo-
žines tire romeske, te les avka kames, hoj nisostar na daras.”

“Ta sar šaj me leske spomožinav?” phučľa e baba.

“Šun, mri rakfori, džanes tu petala te kerel?”

“Džanav, sem mire romeha chartiko buti kerav.”

“Ta mište, le kala štar somnakune jandre, lendar kereha štar somnakune
karfa the jekh somnakuno petalos. Sar kada tut ela kerdo, dža andre khangeri,
odarig tuke le svecimen paňi, dža andre koda veš, so geľa tiro rom. Aveha pre
križno drom, uri pre tu sa naspak the terđuv andro maškar. Avena ke tute nange
šere, aľe tu lendar ma dara. Le o svecimen paňi u čhiv pre lende. On denaše-
na, aľe tu jekhes mušines te chudel. Sar les chudeha, le pal o pindro e bokaňča
u mar les pal leskero nango šero. Ma muk, mindik tut na ledžala ke peskeri raňi.”

Sar o Saresan phendā, avka e baba kerđa. Sar la sas kerde o somnakune
karfa the o somnakuno petalos, iľa peha svecimen paňi u diňa pes te džal ko
veš. Avifa ko križno drom, urđa pre peste naspak o gada, terđiľa peske andro
maškar, užarelas. Dural dikhel, sar ke late hurňaľon nange šere. Kana avile pa-

šeder, čhid'a pre lende o svecimen pañi. O nange šere ile te denašel, imar e baba daralas, kaj ñikas na chudela. A!e jekh nango šero, sar denašelas, demađa le šereha andro kašt the peľa pre phuv. E baba les chudňa le kanestar, i!a e bokańča, de te marel les pal o nango šero! O nango šero la mangelas, kaj les te mukel, hoj la dela buth love. E baba phend'a, kaj love na kamel, mi ledžal la ke peskeri rañi. "Našt'i, oda našt'i," jajčinlas o nango šero. Akor les i!a mek goreder te marel. Akor lake phend'a, mi bešel pre leste u jov laha hurňa!olas opral o veša. Hurñi!a laha ke jekh kašt, andre sas bari chev, odoj laha ge!a andre.

E baba dikhel, kaj pale hiñi andro veš, misto prajta figinen pro kašta haluški th'o pišota. E baba sas bokha!i, i!a te chal. Sar cha!a ča!i!a, dikhel, kaj o nango šero denaš!a.

"No," phenel peske e baba, "imar varesar o drom arakhava."

Imar pes kamelas te mukel pro drom, šunel hlasos: "Le kole halušken-dar andre žeba." Miri baba i!a andre žeba paru haluški, ge!a.

Džalas ta džalas calo d'ives, imar la o pindre dukhanas. Arakh!a peske thanoro, beš!a peske, zasut'a. Džal lake suno žambaha. E žamba avil'a ke late, kamelas latar te lel telal o šero o somnakuno petalos the o karfa. Našt'i i!a, bo opral sas čhido svecimen pañi. Palis dikh!a andro suno mek kher bijo blaki, andral šund'olas o bašaviben le papuskero.

Andre koda pes prechudňa, dikhel, paš late terd'ol kalo rikonoro. O rikono lake phend'a manušane hangoha: "Ma dara, me som tuha." E baba ušt!a, ča o jakha poravelas, sar oda, kaj o rikono vakerel. "Ma phuč mandar, siđar pal mande," phend'a o rikonoro. E baba denašel pal o rikono, jekhvar o rikonoro terd!a, dureder na kamel te džal. Chudňa la baba rok!atar, cirdel la andro kraki. E baba ačhi!a sar bar. Anglal late ajso kher, savo dikh!a andro suno. Andre šunel varekas te bašavel, pal o bašaviben prindžard'a, kaj o papus. Kam!a te džal andre, rodel, nane vudar. Vičinel pro papus, a!e ñiko pes anglal na del..!a te rovel.

"Zuzko, ma rov, le avri o karfa, mar len andre fala!" phend'a o rikno. !a o karfa, mard'a len andre fala, e fala phutersa!i!a. "Le o petalos andro vast, siđar andre." E baba avil'a andro kher, dikhel, o papus andro somnakune gada pre somnakuñi lavuta bašavel. !a pre leste te vičinel, o papus na šunel, ča furt bašavel.

"Ta so, me ajso duripen av!om, a tu pre ma añi te dikhel na kames? Bari-pen keres andro somnakune gada!" Gejl'a ke leste, hoj pal leste čhingerla o gada - dikhel, kaske o papus bašavel! Pro vad'os paš!olas bari žamba. E baba daraña, ačhi!a sar bar. Ko džanel, keci avka terd!ahas, te na o rikono la cirdňahas rok!atar.

"Zuzko, siđar, čhiv pre late petalos, bo džide adarig na džana!"

E baba pes opamecinda, čhid'a o petalos la žambake prosto pre men. Joj Devla, so pes laha kerelas! Kerlas pes sapeske, mačkake, mačheske, savi ča žvirinake kames! Na sas kana, khatar late sas pherdo nange šere, o bare vasta pre baba nacirdenas. "Ma dara, Zuzko, čhiv pre lende o haluški!" vičinel o rikono. E baba i!a pherdo burňik haluški, čhivkerkerlas len pro nange šere.

Sar o haluški perenas pro nange šere, on peha lemenas ke phuv. E baba šunel, sar la vareko chudel vastestar, dikhel: O papus andro purane gada, o somnakune pal leste naš!ile, ča e lavuta ačhi!a somnakuñi.

"Sidaras adarig, Zuzko," vičinlas o papus, "bo preperaha lenca tel e phuv."

Sig sig prastandile avri. So ča avri avile, dikhen, o kher la žambaha the le nange šerenca prepejla tel e phuv. O papus la baba obchudňa, čumidňa la. Ile le rikoneske te palikeren.

"Ma palikeren, me som tiš rado, kaj man lendar odmentindom," phend'a o rikono.

"A ko tu sal?" phučel lestar e baba.

"Me som o Saresan. E žamba man tiš kamelas romeske. Me man cirdavas, afe joj ifa te murdarkerel miro narodos. Ta la ilom romňake, kaj mire nipen te arakhav meribnastar. Kajča džungľuvás latar, na kamavas laha te dživel, ta pes ulakomind'a pre tiro rom, Zuzko, u man kerďa rikoneske. Ča o manušano hlasos mange mukľa. Te man ulahas ajsi romňi, sar tut hin, Janku, e Zuzka, talam man ratindahas. Paliker lake, kaj na daralas pal tute te avel."

"Kaj akana džaha, Saresan?" phučla o papus. "Av amenca khere, vakereha amare Romenge pal e žamba."

Avile khere, kerde penge romaňi jagori, o Saresan vakerlas le Romenge pal e bibachtaľi žamba, pal o bibachtale nange šere. O Roma ča poravenas o jakha, kaj o rikono vakerel.

"Ča jekh tumenge phenav, Romale," phend'a o Saresan. "Akana tumen ela paru berš smirom. Afe ma bisteren: E žamba avela pale telal e phuv opre, aňi na džanena, kana! Arakhen tumen ole dľivesestar. Pale o nange šere ušćena. Pale avena tumen te murdarel. U te na tumen murdarena, kereňa tumen rikonenge avka sar man. Ča manušano hlasos tumenge aćhela."

"So sam te kerel, kaj te na bisteras?" phučenas o Roma.

"O haluški tumen ratinde, tumaro romano chaben, o petala, o karfa - tumari romaňi buťi. E paťivali Zuzka, so hin žuži avre romestar, ča peskere romes

kamel, les džalas te rodel, hijaba kaj na džanelas, so la užarel. Tumaro romipen tumen ratind'a. Te na bistereňa tumaro romipen, tumari paťiv, ņiko tumen na ela hodno te našavel." Sar oda o Saresan phend'a, našľiľa.

O Roma tavenas haluški, kereňa paťivales romaňi buťi, vakereňa pal e žemba the pal miri paťivali, žuži baba e Zuzka, so ajci kamelas mire papus le Jankus, kaj džalas veša kandre les te rodel. Afe avka sar o dľivesa džanas, o Roma barvaľonas, aćhenas barikane, kamenas rajkanes te dživel. O haluški imar paš lende sas ča čorikano chaben. O terne pen roztracinde pal o svetos, sako bešelas avrether. O purane paramisa o terne bisterkerkerde.

O romňa džanas romeste, a'le tel o duj trin berš mukenas peskere romen, bo kamenas so jekhvar feder, lenas peske barvale cudzincen, prečhivkerkernas pen muršenca. Bisterde phurikañi romañi paživ.

E žamba palis telal e phuv avri avi'a! Le nange šeren ušta'da. Pro Roma len tradel!

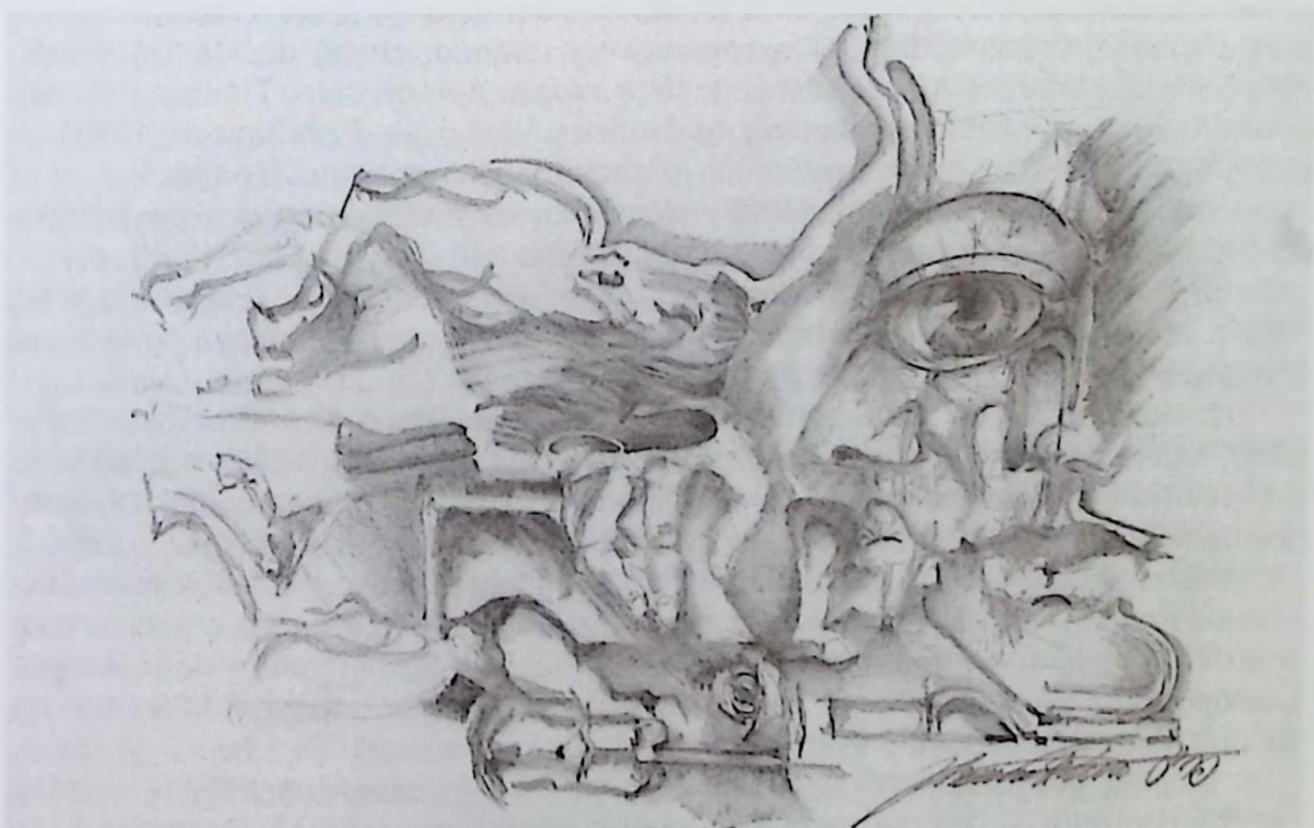
"Romale, sar esan? Sar esan, Romale?" asanas džungales o nange šere, kana le Romen marnas murdarnas.

Saresan? Jekhe phurore Romeske av'a pre godi miro papus. Esas mek cikno čavoro, kana mire papus ratind'a e baba the o čoro rikonoro Saresan. O phuro leperd'a le Saresanoskere lava. "Romale, aven arde, phenava tumenge, so amenge vakerlas pre godi o Saresan! Šunen man, Romale? Ča amaro paživalo romipen amen šaj ratinel! Kaj hino? Kaj našlila? Kaj pes garuda? Talam mek labol cikñoňora jagoraha sar jekhori ungl'a'ori andre chovel'i garudi andro romano jilo! Rodas les, uštavas les opre! Tradas le nange šeren pale tel e phuv amare romipnaha!

Pharo hin mange, so pes ačhila. Pharo mange, kaj mušind'am te džal andre Belgija... A'le so, te na kamahas, kaj amare čhave te ačhen marde murdarde!

Kamavas tumenge te pisinel, sar adaj dživas. Bešlom, ilom te pisinel, a'le mesto oleske mange džalas pro papiris kadi paramisi, so tumenge bičhavav.

Tumari Margita.

Hororka M. Reiznerové je provázena kresbami J. P. Preisse (viz rubrika "ROMŠTÍ VÝTVARNÍ UMĚLCI").

Viktor ELŠÍK

HALWACHSŮV POPIS BURGENLANDSKÉ ROMŠTINY

1. Největší část Romů žijících v dnešním Rakousku, totiž většina maďarských Lovárů, srbští Kalderaši a makedonští Arlijové, sem přišla až po druhé světové válce. Převážná většina původních rakouských Romů a Sintů byla vyvražděna v koncentračních táborech. Mezi těmi, kdo nacistickou genocidu přežili, bylo i malé procento burgenlandských Romů (užívají autononym *Roma* a svůj jazyk nazývají *roman*), kteří jsou nejstaršími romskými obyvateli Rakouska. Jejich přítomnost ve východorakouském Burgenlandu, jenž do roku 1921 náležel k Uhrám, resp. Maďarsku, je doložena už v 15. století. Počet burgenlandských Romů se dnes odhaduje na dva tisíce, ačkoli se jich ještě nedávno k romské národnosti hlásila jen necelá stovka!

Rok poté, co se rakouští lingvisté jazykem burgenlandských Romů začali intenzivně zabývat, byla v prvním čísle *Romano džaniben* publikována Halwachsova (1994) stať, v níž načrtává čtyři stádia, která by mohla přispět k jeho zachování: archivní a terénní práce, kodifikace a didaktizace. Dnes, pět let od začátku tohoto projektu, jemuž nechybí jasná koncepce ani duch altruismu, vychází první číslo romského časopisu *Romani Patrin* (srov. anotaci v tomto čísle *Romano džaniben*) s vůbec prvními moderními texty psanými v romanu, existují deskriptivní příručky a pomůcky k výuce jazyka, ustaluje se pravopisná norma atd. Tímto pozitivním vývojem se burgenlandská romština na osmistupňové škále Fishmanovy (1991) typologie 'ohroženosti' intergeneračního přenosu jazyka posouvá z nejnižších míst (stupeň 7-8) poněkud výše (stupeň 4-7). Němčina však nadále zůstává nejen jediným akrolektem a mezolektem, ale i základním bazilektem (jazykem sociálního mikrokosmu), tj. základním kódem při komunikaci mezi přáteli i v rodině (Halwachs et al. 1997), a definitivní přechod (*language shift*, *Sprachwechsel*, jazyková směna) od romanu k němčině zatím zdaleka není zažehnán.

2. Hlavním úkolem naší stati je informovat o centrální části Halwachsova projektu, totiž o samotném popisu burgenlandské romštiny. V roce 1996 vycházejí čtyři sešity (H1-4; dva z nich jsou dílem širšího kolektivu), které obsahují jak základní gramatiku a krátký slovníček romanu, tak kodifikaci jeho pravopisu (srov. oddíl 3.). Od mnoha popisů romských dialektů a variet se Halwachsovo dílo odlišuje skutečností, že nepostrádá údaje o kompetenci mluvčích v daném nářečí a charakteru jejich multilingvismu, o podmínkách užívání romštiny, jejím statutu a hodnotových postojích k ní ze strany Romů (H1). Výsledky vycházejí z odpovědí 320 osob na 61 otázek distribuovaných na dotazníkových arších.

Všichni burgenlandští Romové umějí německy, převážná většina romsky (97 %), někteří navíc maďarsky (11 %) a pár starších i chorvatsky (v Burgenlandu žije početná maďarská a chorvatská menšina). Znalost maďarštiny je nejčastější u nejstarší generace a dá se předpokládat, že před válkou byl trilingvismus běžný.

Ačkoli burgenlandských Romů, kteří romsky vůbec nehovoří, je jen mizivá část, stupeň znalosti romštiny je různý. Jen něco přes polovinu dotázaných hodnotí svou kompetenci v romštině jako velmi dobrou. Jsou to nejčastěji příslušníci starších generací. Mezi nejmladšími celá třetina považuje svou znalost romštiny za méně dobrou nebo špatnou.

Velmi mnoho o sociolingvistickém postavení romštiny u multilingvních mluvčích vypovídají statistiky zachycující její užití v různém prostředí, při rozhovoru s různými adresáty a na rozličná témata, a také v závislosti na typu řečové aktivity. Podíl výlučného užívání romštiny je ve většině druhů komunikačních situací velmi malý, a podstatný je proto poměr situací, kdy se běžně užívá jak romština, tak němčina, vůči situacím, kdy se mluví jen německy (příp. maďarsky). Obecně platí: čím intimnější situace, tím více je užívána romština. Nejvíce tedy doma nebo se známými na ulici, při rozhovoru s příbuznými, partnerem nebo dítětem (zde je také nejvyšší podíl výlučného užívání romštiny: 20 %), když se mluví o známých, o sobě nebo o lidech vůbec. Naopak převážně německy hovoří burgenlandští Romové při nákupu a v restauracích, v rozhovoru s úředníky či při vyučování ve škole, nebo je-li tématem zaměstnání či politika. Nejmenší podíl němčiny, příp. maďarštiny je při zpěvu, hádkách a klení, největší pak při modlení (němčina nebo maďarština v kostelech) a počítání (děti se učí počítat ve škole, kde je ovšem vyučovacím jazykem právě němčina nebo maďarština). Nečekaně řídce je romština řečí pohádek (v 50 % jsou vyprávěny pouze německy).

Přes progresivní úbytek jak stupně znalosti, tak míry užívání burgenlandské romštiny u mladší generace, je naděje, že zůstane zachována. Samotnými mluvčími je totiž považována za symbol jejich romské identity a výsledky výzkumu odrážejí velmi silné jazykové uvědomění. Naprostá většina burgenlandských Romů (kolem 95 %) je nejen pro zachování romštiny jako mateřského jazyka, ale také pro její uplatnění v masmédiích a pro vydávání romských knih a učebnic; jen o málo menší část (85 %) si přeje její zavedení do škol. Nízké procento Romů, kteří by romštinu rádi užívali také v úředním styku (10 %), je podle autorů indikací toho, v jaké fázi se nyní nachází jejich národnostní emancipace.

3. Podle Boretzkého [v tisku] klasifikace romských dialektů patří roman [R] do jižní podskupiny centrálních nářečí. (Severní podskupina zahrnuje např. východoslovenské [V] a západoslovenské variety romštiny, romštinu jihopolskou, jazyk Romů v předválečném Česku aj.). Varietou, která je romanu nejbližší, je vendský dialekt (Vekerdi 1984), jímž se mluví na území jihozápadního Maďarska. Do jižní podskupiny centrálních romských nářečí dále patří málo popsané dialekty okolí Budapešti a dalších oblastí Maďarska, nářečí prekmurských Romů ve Slovinsku a dialekty jižního Slovenska [J], někdy nepřesně nazývané 'maďarské': např. nářečí povážských obcí Selice (romsky *Šóka*) a Vlčany (romsky *Farkašda*), středoslovenského Klenovce (romsky *Klinóca*) aj. Všechna nářečí jižní podskupiny mají v imperfektu sufix *-ahi*, např. RJ *kern-ahi* = V *ker(e)n-as* 'dělali/y', a lze je proto také nazývat *-ahi* dialekty.

V následujících řádcích načrtneme některé strukturní rysy burgenlandské romštiny, tak jak byly Halwachsem popsány; pozornost budeme věnovat hlavně odlišnostem od východoslovenské romštiny a shodám s *-ahi* romštinou jihoslovenskou.

3.1. Příznačné pro zaměření práce je pojednání fonologického inventáře romanu hlavně v souvislosti s vytvořením jeho ortografické normy (H2, 31 stran). Po zvážení výhod i nevýhod několika variant pravopisu se autor přiklání k variantě za-

ložené na německé grafice: mluvčí, zvyklí na pravopis majoritní němčiny, se s ní snáze identifikují a nemusejí se učit novým grafémům a ortografickým pravidlům. Podobně jako v češtině, slovenštině a v romských dialektech na našem území se užívá digrafu *ch* pro veláru, příp. uvuláru [x]. Digraf *ng* označuje velární nosovku, trigraf *sch* odpovídá našemu *š* a tetragrafy *tsch* a *dsch* našemu *č* a *dž* (v romanu se vyslovuje spíše jako *dš*). Ve shodě s romštinou v mnoha jiných zemích (a na rozdíl od němčiny) se píše *c* (a nikoli *z* nebo *tz*). Diakritika se neužívá.

Protiklad znělosti u párových konsonantů se pod vlivem němčiny transformoval v opozici napjatosti: zatímco výslovnost neznělých souhlásek se výrazně nezměnila, původní znělé konsonanty se desonorizovaly a invariantně si zachovaly jen svou lenisovost. Na konci slova před pauzou dochází k neutralizaci znělosti i napjatosti, např. *gav* [gaf] ‚vesnice‘. Podobně jako v ostatních *-ahi* dialektech změnilo se v romanu každé původní *ch* v *h* a výjimečně v *s*, např. RJ *hal* = V *chal* ‚jíst‘, RJ *bast* = V *bacht* ‚štěstí‘; nově je však *ch* v přejímkách z němčiny, např. *blecho* ‚plech‘. Původní *čh* ztratilo aspiraci, např. R *tschib* = JV *čhib* ‚jazyk, řeč‘. Ostatní aspiráty jsou zachovány, ale jen v násloví, např. RJV *kher* ‚dům‘, ale R *dikav* = JV *dikhav* ‚vidím‘. Původní protiklady *s* *z* a *š* *ž* se defonologizovaly ve prospěch fortisové realizace, např. R *sor* = JV *zor* ‚síla‘. Každé původní *j* lze vyslovit i jako *č*; v násloví není tato variantnost graficky zachycena, např. R *jaro* [jaro] nebo [čaro] = J *járo* = V (j) *aro* ‚mouka‘, ale R *tschibja* nebo *tschibtscha* = J *čhibja* = V *čhiba* ‚jazyky, řeči‘. Vokální kvantita není, podobně jako ve východoslovenské romštině, distinktivní a je vázána na přízvuk. V některých slovech je tendence k diftongizaci přízvučných samohlásek, např. *schejro* ‚pivo‘, ale *schero* ‚hlava‘. V mnoha případech došlo k elizi intervokálního *v*, např. R *rojav* = JV *rovav* ‚pláču‘, R *rojs* = JV *roves* ‚pláčeš‘, R *rol* = JV *rovel* ‚pláče‘. Několik slov má metatetické varianty, např. *paramisi* i *pamarisi* ‚pohádka‘.

3.2. Sešit H3 je velmi podrobným synchronním popisem morfologie burgenlandské romštiny. Téměř 50 stran věnuje autor jménům, něco přes 30 slovesu a necelých 10 nesklonným slovním druhům. Některé údaje, zvláště specifika zkoumaného dialektu, jsou příležitostnými poznámkami zasazovány do obecnělingvistického a širě romistického kontextu. Výklady jsou srozumitelné, doplněné přehlednými schémata paradigmát a mnohdy i větnými příklady. Vzhledem k počáteční fázi výzkumu lze předpokládat, že některé údaje budou poopraveny; např. v oblasti nominální morfologie byly zachyceny některé tvary, které se později ukázaly být hyperkorektní (Halwachs, ústní sdělení); texty publikované v *Romani Patrin* to potvrzují.

Mezi substantivními kategoriemi chybí vokativ (existuje jen několik fosilizovaných tvarů) a na ústupu je také ablativ a zvláště lokativ, jejichž syntetické tvary jsou nahrazovány prepozicionálními konstrukcemi. U místních jmen si konkurují trojí vyjádření, totiž syntetické, analyticko-syntetické a čistě analytické, např. *Erbar, fa* (< německé *von*) *Erbatar, andri Erba* ‚z Oberwartu‘ a *Erbate, andi Erbate, andi Erba* ‚v/do Oberwartu‘. Sloveso v romanu vyjadřuje tytéž flexivní kategorie jako ve východoslovenské romštině. Kauzativa, např. *keral* (< **keravel*) ‚nechat dělat‘, jsou zachována; autor však neříká nic (s. 61-62) o jejich četnosti nebo o míře jejich produktivity.

V nominativu singuláru feminin a femininních adjektiv *-ahi* dialekty nepalatalizují, např. RJ *kali romni* = V *kalī romni* ‚černá žena‘. Podobně jako v ostatních *-ahi* dialektech není ani v romanu v některých morfologických konstrukcích koncové

-s: v akuzativu singuláru maskulin (substantiv i zájmena 3. osoby) a u reflexiva, např. R *mursche, le, pe* = J *murše, le, pe* = V *muršes, les, pes* ,chlapa, ho, se' (v ostatních nepřímých pádech však zachováno je, např. R *murscheske* = JV *muršes-ke* ,chlapani'); u deadjektivních adverbii, např. R *tschatsche* = J *čáče* = V *čačes* ,správně'; ve 3. osobě singuláru préterita, např. R *kertscha* [kerča] = J *kerďa* = V *kerďa(s)* ,udělal/a'; v nominativu singuláru přejatých maskulin, např. R *grofo, kirali, papu* = J *grófo, királi, papu* = V *grofos, kralis, papus* ,hrabě, král, děd'. V jiných konstrukcích však koncové *s* je, např. *kas* ,koho', *keres* ,děláš' atd. Některá deadjektivní adverbia ztratila i koncové *e*, např. *roman* ,romsky, roman' < *Románe* (tak J) < **románes* (srov. V *romanes*).

Sufix nominativu plurálu některých původních feminin *-ja*, např. *čhibja* od *čhib* ,jazyk', a nepůvodních maskulin, např. *meschterja* od *meschteri* ,učitel', se ve své podobě *-tscha* stal nejexpanzivnějším a nejproduktivnějším plurálovým sufikem: na jedné straně se rozšiřuje k původním substantivům, např. *vakeriptscha* od *vakeripe* ,řeč', na straně druhé se jím tvoří plurál většiny nových přejímek, např. *traktortscha*. Podstatným fenoménem nominální morfologie romanu, jenž myslím zůstal v teoretické rovině nezobecněn a nedoceněn, je stírání rozdílů mezi původními a přejatými deklinacími vzory a částečný rozklad této dichotomie, tak typické pro evropskou romštinu. Morfologie adjektiv přejatých z maďarštiny nebo slovanských jazyků je v romanu, podobně jako v jihoslovenské *-ahi* romštině, totožná s morfologií adjektiv původních, např. přejaté R *modr-o, -i, -e, -e, -a* ,modrý' a J *ungrik-o, -i, -e, -e, -a* ,maďarský' stejně jako původní *bar-o, -i, -e, -e, -a* ,velký' (ve východoslovenské romštině je odlišná morfologie zachována, např. *ungrik-o, -o, -a, -one, -ona*). Adjektiva nově přejatá z němčiny jsou pak v romanu nesklonná, např. *brauni* ,hnědý'. Část nových substantivních přejímek se naopak integruje plně, např. *traktor, -eske* atd. stejně jako původní *mursch, -eske* ,chlape' atd.

Již zmíněným specifikem *-ahi* dialektů je jejich ,titulní' sufix. V romanu však na rozdíl od jihoslovenské *-ahi* romštiny dochází i před tímto sufikem k alternaci *s h*, např. R *keres* ,děláš, futurum *kereh-a*, imperfektum *kereh-ahi*, ale J *keres, kereh-a, keres-ahi*. Roman zachovává participiální tvary préterita v 3. osobě singuláru několika intransitiv, např. R *gelo* ,(ode)šel', *geli* ,(ode)šla' oproti J *géja /gél'a*, V *gejla* aj. ,(ode)šel, (ode)šla'. V oblasti derivační morfologie je třeba si povšimnout přejatého prefixu *fa-* (< německé *ver-*), jenž se - podobně jako slovanské prefixy ve východoslovenské romštině - pojí i s původními slovesy; příklady, jako *fadschel* ,uplynout aj.' < *vergehen*, *faphandel* ,spojit aj.' < *verbinden* atd., jsou pak vlastně systematickými polokalky (existují ovšem i celé přejímky, např. *favintschinel* ,proklínat' < *verwünschen*).

3.3. Sešit H4 obsahuje mj. krátký romsko-německý slovníček o 28 stranách. Hesla zahrnují stručnou gramatickou charakteristiku, plurálové tvary substantiv a préteriální tvary sloves; nejisté formy jsou označeny otazníkem. Vedle původních slov a přejímek společných všem nebo mnoha dialektům romštiny sestává lexikon romanu převážně z chorvatských, maďarských a nejnovějších, německých výpůjček. Na prvních stranách slovníčku jsem se pokusil některé přejímky identifikovat a pro ilustraci jich několik uvádím (na štýrsko-hradecké univerzitě prý existuje diplomová práce o maďarských a chorvatských výpůjčkách v romanu). Chorvatského původu je např. *ci-lo* ,celý' < *cio / cił*, *dugo* ,dlouhý' < *dug, duhano* ,tabák' < *duhan*, *gledalo* ,zrcadlo' < *ogledalo*. Mezi maďarskými přejímkami jsou např. substantiva *aga* ,větev' < *ág*, *biro*

,starosta' < *bíró*, *bogari* ,brouk' < *bogár*, *bota* ,obchod' < dialektální *bót* ,krám' (srov. standardní *bolť*), *botschkora* ,bota' < *bocskor* ,bačkora', *burtschuko*, *tele*' < *borjú*, *droto*, *drát*' < *drót*, *falato*, *kus*' < *falat*, *sousto*' , *falo*, *stěna*, *zed*' < *fal*, *fatschu*, *dítě*' < *fattyú*, *parchant*, *dítě*' , *fejo*, *smrk*' < *fenyö*, *felho*, *mrak*, *oblak*' < *felhö*, číslovka *eseri*, *tisíc*' < *ezer*, slovesa *feschtnel*, *malovat*, *barvit*' < *fest*, *gondolinel*, *myslet*, *mínit*, *radit*' < *gondol*, *myslet*, *domnívat se*' , *adverbium akor*, *potom*' < *akkor*, *tehdy*, *tedy*' atd. Některé hungarismy se vyskytují i ve východoslovenské romštině, např. *akor*, *fala* (s odlišným rodem než v romanu), *ezeros*, regionálně i *agos* (s odlišným rodem), *bogaris*, *bota*, *feštnel*, *gondolinel*. Ještě více slov maďarského původu je pak v jiho-slovenské romštině, zvláště v maďarském jazykovém prostředí. Mezi německými přejímkami v romanu (hlásková podoba ukazuje, že některé germanismy pocházejí z místního nářečí) jsou např. substantiva *blecho*, *plech*' < *Blech*, *buteri*, *máslo*' < *Butter*, *cajt*, *čas*' < *Zeit*, *esa*, *osel*' < *Esel*, *fiberi* / *fiaba*, *horečka*' < *Fieber*, *friseri*, *kadeřník*' < *Friseur*, *gloseri*, *sklenář*' < *Glaser*, adjektiva *brauni*, *hnědý*' < *braun*, *gloti*, *hladký*' < *glatt*, *grai*, *šedý*' < *grau*, *gschpicti*, *špičatý*' < *gespizt*, číslovka *erschti*, *první*' < *erst*, slovesa *bliatinel*, *krvácet*' < *bluten*, *borinel*, *vrtat*' < *bohren*, *falinel*, *chybět*' < *fehlen* atd.

Recenzovaná literatura

Arbeitsberichte des Projekts, Kodifizierung und Didaktisierung des ,Roman'. Oberwart: Verein Roma 1996.

H1 = Halwachs, Dieter W. & Gerd Ambrosch & Dieter Schicker. *Roman, seine Verwendung und sein Status innerhalb der Volksgruppe. Ergebnisse einer Befragung zu Sprachverwendung und Spracheinstellung der Burgenland-Roma*.

H2 = Halwachs, Dieter W. *Verschriftlichung des Roman*.

H3 = Halwachs, Dieter W. *Morphologie des Roman*.

H4 = Halwachs, Dieter W. & Ursula Glaeser & Katarina Martens & Cornelia Purr. *Lehrerkommentar zum Lehrbuch ,Amen Roman siklojas'*.

Další literatura

Boretzky, Norbert. [v tisku] ,Die Gliederung der Zentralen Dialekte und die Beziehungen zwischen Südlichen Zentralen Dialekten (Romungro) und Südbalkanischen Romani-Dialekten'. In: Halwachs, Dieter & Florian Menz (Hrsg.) *Das österreichische Romani im europäischen Kontext*. Klagenfurt: Drava Verlag.

Fishman, Joshua A. 1991. *Reversing language shift: Theoretical and empirical foundations of assistance to threatened languages*. Clevedon: Multilingual Matters.

Halwachs, Dieter W. 1994. ,Romové v Burgenlandu (Zachová se jejich jazyk?)'. *Romano džaniben* 1:1, 38-41.

Halwachs, Dieter W. & Petra Cech & Mozes F. Heinschink. 1997. ,Romani in Österreich'. Předneseno na konferenci *Symposium Roma in Österreich*. Vídeň, 21.-22. listopadu 1997.

Vekerdi, József. 1984. ,The Vend Gypsy dialect in Hungary'. *Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae* 34, 65-86.

SUMMARY

Halwachs' description of the Burgenland Romani language

The article presents the main results of a major research project by Austrian linguist Dieter Halwachs, into the language of the oldest Romani inhabitants of Austria, the Burgenland Roma. They have been living in the eastern part of the country since at least the 15th century. The majority of the Roma living in Austria today, Hungarian Lovara, Serbian Kalderara, and Macedonian Arlije, arrived after the second World War. Most of the Roma and Sinti living there before the war were killed in Nazi death camps. The Burgenland Roma community counts only about 2.000 members today.

Their language is known as Roman. Halwachs' project, an extensive study and description of the

dialect, started in 1993. Recently the first issue of *Romani Patrin* was published, a journal devoted to the study of Roman. In 1996, the linguist published four „notebooks“ containing a basic grammar, a short dictionary, and a systematic writing system for Roman. The research also includes survey results on the use of Roman by the Burgenland Roma. A large majority of the community speak the language more or less, although almost all are fluent in German, and some speak a third language: Hungarian or Croatian. Most Burgenland Roma are in favor of measures to preserve Roman.

Roman is classified as a dialect of the southern subgroup of central Romani. The article contains extensive discussion of Halwachs' research on the differences, including phonetic shifts, between Roman and two closely related languages: the Eastern and Southern dialects of Slovakian Romani.

B. Bollag

Petr STOJKA

URAJIMO OBLIEKANIE

Phenel pe, hod' "le kirpi keren le manušes." Kadale čačimaske šaj paťas ande sa. Akárká andi luma manuša-j, save uraven pe andej mindenfejlíka kirpi taj gáda kadeji, hod' te dičon ávri so maj feder taj le ávera žejne te dikhen prej le.

Le Vlašika Rom, maj but le romňa, de vi le rom pe pengi móda naďon dikhen. Sako jejkh Rom kamel, hod' leski romňi te dičol ávri so maj feder taj vi te uravel pe kadeji, sar so pasolij, de kado site avel mindík ando romáio sokáši, save náštík musárel či soiko čaládo, ta maj but le terne žuvľa.

Sar akárká andi luma le manuša uraven pe kadej, sar šaj taj soske barvále-j. Kadej-i vi ká le Vlašika Rom. Maj but si kacavi móda, hod' le kirpi suvaven pe, sar tecin lenge taj sar gindosajven.

Fejma sako jejkh čaládo rodel peske ávri so maj láša gajža taj gážes, save žanen majfeder te suven. Maj angluno-j ande sako sujimo kodo, hod' t'ável so maj lášo pochtan taj šukár. Maj but rodel pe ávri i viskóza, o temno, savi kinen maj but le rom, save suvaven penge andá les gáda. Kodo žal naďon andej louve, de pi áver rig site phenas, hod' ando romimo kado site avel, ke o maj angluno ande sako čaládo kodo-j o rom taj voun site avel pe sako lípiši lengo maj fantoššo manuš. Pe sako fejlo site avel angluno taj vi ande kado. Site phenas, hod' si vi ávera šukára feštíkura, maj but zeleno, louli, vineto taj inke but ávera.

Hovorí sa, že šaty robia človeka. S týmto faktom možno plne súhlasiť. Všade na svete sú ľudia, ktorí sa obliekajú do rôznych šiat a odevov, aby tak vyzerali čo najlepšie a aby urobili dojem na tých druhých.

U vlašických Rómov najmä ženy, ale i muži sú na módu veľmi citliví. Každý Róm chce, aby jeho žena vyzerala a obliekala sa čo najlepšie, ale to všetko musí byť spojené opäť s rómskou etikou, ktorú nesmie porušiť žiadna rodina, najmä nie mladé ženy.

Všade na svete sa ľudia obliekajú, ako im to finančná situácia dovoľuje. Tak je to i u Vlašických Rómov. Prevláda zakázková móda = dávajú si šaty šiť) podľa ich vkusu a predstáv.

Skoro každá rodina vyhľadáva tých najlepších krajčírov a krajčírky. Základom každej zakázky je kvalitná a krásna látka. Najviac je vyhľadávaná viskóza tmavomodrej farby. Tú kupujú najmä muži, ktorí si z nej dávajú šiť oblek. Je to po finančnej stránke dosť náročné, na druhej strane je to tak povediac v rómskom spoločenstve nutné, pretože hlavou každej rodiny je muž a ten musí byť na každom kroku hlavným reprezentantom svojho rodu. Na všetko má výsostné právo byť prvým. Samozrejme sa preferujú aj ostatné pestré farby - zelená, červená, modrá a ďalšie.

Paša sako gáda site avel lášo šukár gad. Khate si maj but párne gada, de vi le rájenca akársoske feštura. Taj savo fontoššo-j, sakone gades site avel barim ek posotí, kodo azír - maj but mila - kana o rom šol tejle pesko zubuno, hod' te dičol andi posotí vare-soske louve. Pala kado šaj las sáma, hod' kodo Rom barválo-j, taj sakones-ke sikavel kodo ánde.

Maj but dikhel pe pe kodo, kas-i soski mašla, savi kidel pe ávri anda majláše taj majšukáre pochtanes. O šukarimo šaj phenas, hod' si luludenge vi andaj le fourura andi intre-go luma.

Paša kodo site šuvas páše, te si maj koroššo Rom karing le štarvar-deš berš, šukár kolopo, bi savesko náštík avel či sosko Vlašiko Rom. Maj but si khate feštura vineti, molake síviva, kávejjošša taj vi kále. Kodola si le kolopura le buhle, ande savo dičol o rom ávri kadeji, hod' anglaj ávera rom paťiválo-j.

Pe sos o Rom náštík bistrel, kodo-j, hod' site avel les láši šukár pa-puša andaj mourči ánglal lungi, de adejs phiraven pe maj but le obli. Khate si maj but le le moksíni, le salamandri taj vi la itálijaki lagovka. Vi khate si akársoske feštura káli, kávejjoššo, molaki, páрни.

Ká le Vlašika Rom site avel vi lášo pharnuno teluno, maj but pá-rno, de si vi ávera feštura, de šoha náštík avel káli. Taj vi le harišni pár-ne-j, taj maj but e maj láše. O Vlašiko Rom šoha či dikhlas pe kodo, hod' ket'ti kerel savo fejlo taj ket'ti louve kouštálíja. Maj fontoššo-j kodo, hod' lášo-j taj šukár. Pinžárav bute Ro-men pe amáro telepo, saven ávri žal ek gáda andej but ezera, de na feri jejkh, si inke vi maj but andi kasňa.

Ku každému obleku je treba vybrať kvalitnú, peknú košeľu. Tu najviac rezonujú biele farby, ale i košeľe s pá-sikmi rôznych farieb. A čo je dôležité, každá košeľa musí mať aspoň jedno vrecko. To preto, aby najmä v lete, keď si muž vyzlečie sako, bolo vidieť vo vrecku nejaký finančný obnos. Podľa toho možno rozoznať, že ide o Róma, ktorý je na tom po finančnej stránke dobre, čo dáva všetkým náležite najavo.

Úzkostlivo sa hľadá na to, akú má dotýchny muž viazanku. Tá sa vyberá podľa materiálu, a najmä podľa fareb-nosti. Oblúbené sú motívy s kvetmi, ale aj s názvami rôznych svetových miest.

Ak ide o staršieho Róma okolo štyridsiatky, je k tomu treba prirátať aj pekný klobúk, bez ktorého si vlašické-ho Róma ani nevieme predstaviť. Naj-viac sa používajú farby, ako modrá, vínovočervená, sivá, hnedá, skrátka farby tmavé. Ide o klobúk so širším okrajom, v ktorom muž vzbudzuje pred ostatnými rešpekt a úctu.

Na čo Róm nesmie zabudnúť, je kvalitná obuv z pravej kože so špiča-tým, v poslednej dobe však skôr so za-obleným koncom. Ide najmä o moka-síny, salamandry, ale tiež o talianske lakové topánky. I tu sa uprednostňujú farby, ako čierna, ale tiež hnedá, víno-vočervená či biela.

Vlašický Róm musí mať aj kvali-tnú spodnú bielizeň, najmä z bavlny bie-lej farby. Nevylučuje sa ani iná farba, ale nikdy nie čierna. U ponožiek sa tiež preferuje biela farba a je dobre, keď sú značkové. Vlašický Róm nikdy nehľa-del na to, koľko bude jeho odev finančne predstavovať, hlavne že je to kvalitné a pekné. Poznám niekoľko Rómov z nášho regiónu, ktorých vyjde jeden zakázkový oblek na niekoľko desiatok tisíc. A samozrejme, že nemajú v šatní-ku iba jeden.

Sar avlas kodo, te na žas ma pálal ando puranimo, sar uravenas pe amáre Rom. Vi len sas lengi móda, de sas maj ejftino, de rakhle pe vi kacave Rom, saven sas vi maj kuč kirpi ande kodi luma. Le Rom uravenas pe maj ejftino, varesaven sas feri jejkh buđoga taj gad pe sako d'ejš taj vi pe ínepos, kodola denas le e gáže pej gáva taj andej fourura, khatar phírenas. Kana sas maj čorro čaládo - de savo čaládo sas atunči barválo? - pe lenge šavoura nás so den te uraven pe, butivar náškerenas khatar le vurdona nange taj purnánge, mejg vi jivende. Emlígzij pej kirpi taj pej papučí, save phiravelas muro papu, kana inke trajijas. Kodo sas lugno zubuno, maškaricko zubuno le cigne po-
oťenca taj le rajtki, save das les ek arávlo gážo and'ék gav, kana kerdas este búťi intrego d'ejš. Pej purne sas les úce loule khera, nađon mišto kerde ávri andaj mourči, save sas les pala lesko dad, taj po šejro sas les cigno kolo-
po, ande savo sas les šutto šukár pour. Ando vast sas les ek puráni nađon láši bachuľa andaj trestija, savi das les pale lesko dad. Phenav tumenge, t'aven mande kadala fejlura ađejš, atunči avlas ma maj barválo fejlo ande muro kher, de kado sa šutte lesa, kana múlas. Sas vi kacave Rom, saven sas lenge maškaricke zubunura márde ávri rupune kočakenca taj inke ávera šukára fejlura andaj rup.

Maj but skirindem paj rom, de náštík bistras pej romňa taj pej terne šeja. Vi khate site žas ando puranimo, ká amáre papura taj ká le mámi. Atunči le romňa phiravenas maj but le želika kirpi, save mindík suvkerenas penge. Kodo sas maj but nađon lášo taj šukár pochtan, save resenas le vaď le barvále gážendar vaď le Romendar, saven resenas pej fourura. Taj kas sas pe kodo louve, kinenas le. O želo site sas maj but luludášo andej churde vaď andej

Ako by to bolo, keby sme nezašli aj do minulosti obliekania našich Rómov. Oni mali tiež svoju módu. Bola síce chudobná, ale boli aj takí, ktorí si na tú dobu dovolili aj drahšie veci. Rómovia sa obliekali jednoduchšie, niektorí mali iba jedny nohavice a jednu košeľu na všedný i na sviatočný deň. Väčšinou ich dostali od gadžov v rôznych dedinách aj mestách, kde kočovali. Keď išlo o chudobnejšiu rodinu - a ktorá rodina bola vtedy bohatá? - na deti väčšinou nezvýšilo a veľakrát sa stalo, že behali okolo vozov nahé a bosé i v zime. Pamätám sa na odev aj na obuv svojho starého otca, keď ešte žil. Pozostával z dlhšieho saka, vesty s malými vreckami a z rajtok, ktoré dostal od bohatého sedliaka v jednej dedine za celodennú prácu. Na nohách mal vysoké červené čižmy z veľmi kvalitne vypracovanej kože, ktoré zdedil po svojom otcovi. Na hlave mal menší klobúk, na ktorom bolo zapichnuté pávie pero. V ruke mal veľmi starú bambusovú palicu, ktorú tiež zdedil po svojom otcovi. Poviem vám, ak by som vlastnil toto všetko dnes, tak by to bolo to najvzácnejšie, čo by som doma mal. Ale to všetko bolo dané spolu s jeho pozostatkami na jeho poslednú cestu do večného raja. Boli tiež starší Rómovia, ktorí mali vesty vyzdobené striebornými gombíkmi a rôznymi inými ozdobami zo striebra.

Venoval som sa zväčša mužom, avšak nesmieme zabudnúť ani na naše ženy a mladé dievčatá. I tu musíme zájsť do dávnej minulosti, k našim predkom. Vtedy ženy najviac nosili rómske kroje, ktoré si samy šili. Boli z kvalitných látok, ktoré dostali od bohatých sedliakov alebo od Rómov, ktorých stretávali na rôznych jarmokoch. Alebo kto na to mal, tak si látku jednoducho kúpil. Látka bola zväčšma kvetovaná, zdobená či už drobnými alebo

báre lulud'a. Le feštura sas mindenfejlika - loule, vineti, párne, galbeni vad' hamime. Maj feder suvavenas pe andá les le želika dikhle, save sas mindík sakoňa romňa, taj le báre dumeske dikhle.

Le romňa phiravenas na jejkh cocha, halem vi trín vad' štár, maj but jivende, te na avel lenge šil, taj vi azír, hod' kana lelas varekáj i romňi khajňa, garavelas la telaj cochi. Taj sakoňa romňa sas súdi telaj cocha garadi posot'i, ká šolas sa, so denas la le gajža paj gáva.

Pej purne phiravenas keňníva vad' ávera papuči, save denas le le gajža, vad' suvavenas penge šukára mourčune maďarki, save sas naďon šukára taj sas opre súde inke jíle andaj mourči ánglal pi papuča. Le feštura sas mindenfejlika, galbeni, loule, vineti vad' hamime. Sas vi kacave Romňa, save šudenas kerestíl pár pe paj kirpi inke cocha, či žanav, mír kerenas kodo, halem fajma kaca-vi sas atunči lengi móda. Jejkh Rom vorbin, hod' azír phiravenas kerestíl i cocha, hod' te šon o techan, so lenas le gajžendar ánde. Le ávera phenen, ká rakinenas khote penge cigne šavouren, ke nás ká muken le.

Pej terne šeja but móda či ášolas, ke maj but phiravenas kodo, so denas le lenge deja vad' so phiravenas lenge pheňa. Le terne šeja šukára sas, mihasna, kana nášťik uravenas pe kadej, hod' te mezin ávri maj feder. Le Romňan kodo sas, hod' ande lenge bal sas mindík le čatura vad' šonas penge andej bal lulud'i, sako dejs áver, azír hod' te mezin maj terne taj maj šukára.

Sar so mar skirindem majinti, le šavoura phírenas maj but mila nange taj purnánga, ká nás lenge dejan prej le dejs. Site terejdinas pe kodo, hod' t'ável le šavouren, so te den techan, apal pala kdo šaj terejdinas lendar. Jivende phira-

váčšími kvietkami, pričom farby boli rôzne - červená, modrá, biela, žltá, alebo farby kombinované. Taktiež si ženy dávali šiť krásne šatky a závoje.

Ženy nenosili iba jednu sukňu, ale naraz tri aj štyri. To jednak preto, aby im v zime nebola zima, ale aj preto, aby keď sa žene podarilo vziať sliepku, ju mala kam schovať. Každá Rómka mala pod sukňou ušité tajné vrečko, do ktorého ukladala všetko, čo jej dali gadžovky v dedinách.

Na nohách mali rómske ženy väčšinou ľahké sandále či inú obuv, ktorú dostali od gadžoviek, alebo si dávali na zakázku ušiť krásne kožené "maďarky" s našitými srdiečkami na prednej časti. Farby boli tiež rôzne - žltá, červená, modrá, alebo aj kombinované farby. Niektoré ženy si krížom cez ramená až k boku prehadzovali cez odev sukňu. Nevie, aký to malo význam. Asi to bola starodávna móda rómskych žien. Niektorí Rómovia hovoria, že si do takto prehodenej sukne ukladali obživu, ktorú nosili od sedliakov, druhí hovoria, že tam ukladali malé deti, keď ich nemali kde nechať.

Na mladé dievčence tej módy veľa nezostalo, pretože nosili väčšinou ten odev, ktorý dostali od svojich matiek alebo od starších sestier. Mladé dievčatá boli síce pekné, ale nemali možnosť obliekať sa tak, aby vyzerali čo najpeknejšie. U žien boli nevyhnutné ozdoby vo vlasoch, väčšinou spony, ale tiež si do nich vplietali aj krásny kvet, každý deň iný, aby vyzerali mladšie aj krajšie.

Ako som už napísal, deti voľakedy chodili v lete väčšinou nahé aj bosé, pretože na nich matky nemali jednoducho čas. Museli sa postarať o každodennú stravu, a až keď im zvýšil čas, mohli sa venovať deťom. V zime nosili

venas akársoske kirpi pala lenge dada taj pala lenge deja, ivej sas báre taj šingerde, de barim nás lenge andej le šil, vaď anenas lenge lenge deja khatar le gáže varesoske puráne kirpi taj papučí, de maj but chivárde vaď šingerde.

Akánik le romňange maj feder-i. Le Rom dikhen po kodo, hoď lenge romňa te phiraven pe so maj feder, ke i romňi maj feder sikavel ánde anglaj ávera, sar terejdij lako rom prá la.

Phenel pe, hoď i dej site kerel kadej, hoď laki šej te mezij ávri maj feder sar voun, azír hoď te tecij le ávre Romenge, maj but le barválenge, hoď "te šaj kidel peske ávri".

Vi akánik o somnakaj site avel pe sako romňi - vaď phúri, vaď terni. Maj but šon prej pe le somnakune láncura, le angrušta taj le percura, andej bal vi akánik phiraven pe min-denfejlíka čatura. Taj le terne šej šon andej bal báre čatura. Pinžárav kacavo čaládo, ká i dej taj lake štár šej phiraven andej bal le somnakune čatura taj pej mulatčágura šon po šejro le somnakune koroni, azír ke sikaven pe ánde, hoď če barvále-j, taj anglaj ávera romňa si le bári páťiv.

Ađejs má vi le šavourenge maj feder-i sar majinti. Vi khate maj but phiraven pe le rifle, de phiraven vi mourčune kirpi. Pej purne phiraven botaski vaď i lagovka, le cigne šejan si vi somnakaj, maj but le zlága, de vi le angrušta taj le láncura. Vi kadale-sa sikaven le čaládura, hoď soske barvále-j taj sar žanen pa penge šavoura te terejdin.

I románi móda naďon šukár-i, de site phenas ande kado kako, hoď te nanaj pe kado louve, atunči...

I Romňi taj i terni šej šoha či majinti - či akánik - taj šoha po világo naj slobodo te lel prej pe buďoga, ke kodolesa peske romes tejle dikhel angla ávera Rom, ke apal vorbinas

rôzny odev po rodičoch. Čo na tom, že to bolo veľké. Zato im nebola zima. Alebo im ich matky doniesli od gadžov nejaké staršie obnosené veci a obuv, väčšinou deravú a roztrhanú.

V súčasnosti je to s našimi ženami oveľa lepšie. Muži sa snažia, aby ich polovičky vyzerali k svetu, pretože Rómka sa najviac ukáže pred ostatnými tým, ako sa o ňu vie jej muž starať.

Hovorí sa, že matka musí dbať o to, aby jej dcéra vyzerala lepšie ako ona, aby sa zapáčila viac mužom, najmä tým bohatším. Aby skrátka mala lepší výber.

I teraz sú šperky zo zlata nevyhnutnou ozdobou každej ženy, staršej, či mladej. Najviac sa ozdobujú zlatými retiazkami, prsteňmi a náramkami, vo vlasoch i dnes dominujú rôzne spony. Mladé dievčatá si dávajú do vlasov tiež čelenky. Poznám rodinu, kde matka a jej štyri dcéry nosia vo vlasoch zlaté spony a na slávnostné chvíle si nasadzujú zlaté korunky. Tým dávajú najavo, aké sú bohaté, a vzbudzujú rešpekt.

Deti to tiež majú dnes oveľa lepšie ako v minulosti. Tu tiež vládne riflovina, ale nosia aj kožené odevy. Najvyhľadávanejšia obuv sú botasky alebo lakovky. U malých dievčat nie je výnimkou ani zlatý šperk, najmä náušnice, ale i prstene a retiazky. Aj týmto dávajú tie ktoré rodiny najavo, akí sú bohatí a ako sa vedia o svoje deti postarať.

Rómska móda je veľmi krásna, ale treba povedať, že keď na to nie je dostatok financií, tak...

Rómska žena alebo dievča si nikdy predtým ani teraz, ale ani v budúcnosti nesmie na seba obliecť nohavice, pretože keby tak urobila, dostala by svojho muža do háklivej situácie. Zača-

prá le, hod' i romňi maj but taj maj bá-
ri vorba-j, sar lake romes, taj kodo
č'avlas mišto andej Vlašika Rom.

Vi ando urajimo andej Vlašika
Rom si o románo sokáši, savo phírel
le beršenca taj la lumasa, de maj but
ando romimo.

li by reči, že ona má väčšie slovo v ro-
dine ako on, a to by z hľadiska rómskej
tradície nebolo dobré.

I v obliekaní u vlašických Rómov je
tradícia, ktorá kráča s dobou aj so sve-
tom, ale - a to je najdôležitejšie - vždy sa
táto móda riadi rómskym zákonom.

*Uvádíme autorův překlad. Není doslovný, místy může budit dojem parafráze. Domníváme se však, že by mohl sloužit jako vzor toho, jak tvůrčím způsobem zacházet při překladu s frázemi a termíny, které v každém z obou jazyků mají odlišné kulturní podmínění, a tedy i odlišnou stylistickou působnost. Stojka se například nenutí do toho, aby v romštině slovo od slova vyjádřil slovenskou frází „ľudia se obliekajú, ako im to finančná situácia dovoľuje“. Jistě by mohl užít mezinárodního slova **finančno** i dalšího mezinárodního slova **situacija**, avšak v romštině nemají tato slova tak dlouhou tradici jako v slovenštině, a proto by působila méně přirozeně, než když se řekne **soske barvále-j** (dosl. podle toho, ako sú bohatí). V romštině není obrat **soske barvále-j** sám o sobě stylisticky příznakový. Stylistickou příznakovost (neutrálně popisnou či naopak emotivně angažovanou) by této slovní frází dodal teprve širší obsahový kontext. V slovenštině naopak je obrat „podľa toho, ako sú bohatí“ stylisticky příznakový: Je méně „neutrální“ než fráze „ako im to finančná situácia dovoľuje“.*

Autor-překladatel neotiskuje pouhý povrch slov z jednoho jazyka do druhého, nýbrž respektuje kulturní zázemí, z něhož jazykové formy vyrůstávají, a tím dosahuje přiměřené stylistické působivosti. Navazuje tím, možná nevědomě, na tradici dvojjazyčných romsko-slovenských písní, v nichž obě jazykové verze bývaly mistrným převodem nikoli slov, nýbrž kultury. U Stojky má slovenská verze nádech slavnostní oficiálnosti, aby „nezasvěcení Neromové“ plně pochopili sociokulturní význam oděvu v komunitě olašských Romů. V romské verzi je stylistika prostší, „přirozenější“. Je to dáno jednak tím, že v jazyce, který donedávna sloužil pouze pro bezprostřední, osobní komunikaci, se stylistické odlišení vyjadřovalo mimoverbálními prostředky a ve verbální sféře se dosud nevyhranilo tak jako v jazyce s dlouhou literární tradicí. Navíc romskému čtenáři je kulturní význam oblékání jasný, je to jeho každodenní zkušenost, a proto si „přirozený styl“ textu dovede náležitě interpretovat.

(V některých případech uvádíme v závorce pro lepší orientaci přesnější překlad.)

ZUSAMMENFASSUNG

Peter Stojka: Die Bekleidung

Die Bekleidung ist bei den Vlach-Roma bereits in der Tradition eingebunden und damit eine Prestigeangelegenheit. Der Anzug wird aus sorgfältig ausgesuchtem, meist dunkelblauem Tuch maßgeschneidert. Vor allem am Familienoberhaupt darf nicht gespart werden. Das Hemd

soll weiß sein, mit mindestens einer Tasche, in dem bewusst Bargeld zur Schau getragen wird. Die Krawatte muss gut gewählt sein, und in reiferem Alter kommt noch ein breitrandiger, dunkler, aber durchaus farbiger Hut dazu, der Respekt weckt. Beim Schuhwerk werden solche vom Typ Mokkasín bevorzugt. Auch die Unterwäsche wird nicht vernachlässigt, es sollte sich schon um Markenware handeln, die Farbe weiß hat Vorrang.

Früher erhielten die Roma ihre Kleidung bisweilen direkt als Entgelt für Arbeit. Für die Kinder blieb nicht unbedingt etwas übrig, sie blieben mitunter auch barfuß oder versanken in zu großen Kleidern der Erwachsenen. Die Erinnerung an den Großvater in Weste und Sakko, mit einem federgeschmückten Hut, ist noch lebendig. Wenn er nicht in seiner Kleidung begraben worden wäre, wäre sein Anzug ein wertvolles Erinnerungsstück.

Die Frauen nähten sich ihre Kleider aus bunten Stoffen mit blumigem Muster selbst. Drei bis vier Röcke wurden auf einmal getragen, um nicht zu frieren und um hier und da eine Henne oder erworbene Ware unterbringen zu können. Manche waren auch über die Schulter geschlungen, aber

der Grund dafür ist vergessen. Die Schuhe waren gewöhnlich einfach und farbig.

Für die Jugend überspielen früher Blumen im Haar, aber auch anderes Schmuckwerk das, was die von den Älteren geerbten abgetragenen Kleider nicht verbergen konnten. Demgegenüber soll ein Mädchen im brautfähigen Alter besser aussehen als ihre Mutter. Auch der Schmuck kommt nicht zu kurz. Heutzutage reichen die Mittel auch zum Bekleiden der jüngeren Familienmitglieder, bei denen man heute auch Goldschmuck sehen kann.

Hosen sind für Frauen nach wie vor tabu, denn in der Familie hat ja der Mann die Hosen an. Modetrends werden immer der Tradition angepasst.

Ilona FERKOVÁ

ROMANO BIJAV ANDRE RUMUŇIJA

Varekana o Roma pre Čechiko kernas peskre čhavage bijav kajso, kaj sas savore Romen pre soste te dikhel. Likernas peskre romane tradiciji. Adadives polokes sa našol. Imar dikhen ča pre koda, kaj te el andro hotelis, kaj pes te džal so nekbuter motorenca. Amare tradiciji? O terne na kamen. "Soske?" phučav. "Jaj, oda bari ladž, me na kamav!" Me tumenge kamás te vakerel, savo me dikhlom bijav andre Rumuňija.

Tosaratar ko terno andro kher popijen o družbi th'o phuro čhibalo, gilaven le terneske, le ternesкера dake he dadeske. Palis o phureder družbas lel baro kaštuno drukos u phandel upre le družičkengere bare šukar kašmirova khosne. Sar leste kisno, la bara gilaha the šofarišagoha džan avri andal o kher. O terno pal leste la daha le dadeha u palis savore, so hine andro kher. Džan pro pindre pal o foros bare gilavišagoha, bašavibnaha the kheľibnaha dži kije la terňakero kher. Ko pre lende dikhel, sako pes paš lende prithovel, a niž dodžan ke terňi, straden pes savore Roma andal o foros u paš la terňakero kher khelen. O phuro čhibalo the o terne družbi čhiven paľenka le Romenge andal ajse čutorki zapaťarde tiž andro šukar khosne. O phuro družbas ole drukoha zadurkinel pro vudar u phenel, kaj avle vaš e terňi. O vudar phundrol u duj phure džuvľija anen la terňa zagaruďa andro šlajeris u phenen: "Kames kala terňa?"

O phuro čhibalo phenel: "Mi učharel avri o šlajeris, palis phenaha, či la kamas."

Odkeren o šlajeris u dikhen, kaj oda varesavi phuri romňi. Savore vičinen: "Oda nane oj!" Avka keren trival. Pre tritovaresten anen la terňa, odučharen o šlajeris u o terno phenel: "Oda oj, miri terňi!"

"Ta te oj, keci amenge vaš lake poťineha?"

O terno thovel pro taňiris savore love, so paš leste. Palis leske den la terňa u džan pre dvora kijo skamind, kaj kisitimen o gulipen the paľenka. Ola duj phure romňija lenge visaren tel o pindre e bodvana pherd'ardī paňeha, lole ruženca the churde lovenca. Avka keren vaš oda, kaj lenger o dživipen te el lokoro, sar tel leste te ulehas ružakere prajtora lačharde. O love vaš oda, kaj o terne t'aven barvale. O paňi - kaj len t'avel ajci čhave, keci paňi čuľol andre len.

Pal ada džan pale pro pindre kijo ternesker o kher, bašavindos, gilavindos, kheľindos. Paš le ternesker o kher o phuro čhibalo thovel koteroro maroro andro muj the leske the lake, kapkica paľenka te zapijel u phandel len bare khosneha ke peste avka, mekča šaj džan te bešel pal o skamind. Pro skamind hin šilalo chaben, kolbasi, maro, bakrano ciral, baklažanovo makhi-

ben, lovina th'o pañi. O družbi mindik phiren ole čutorkenca u čhiven paľenka andro poharici. O družbi le družičkenca khelen rumuňiko-romano čapašis. Khenel, niž birinen, le muršende andro pindre jag, le čhajende andro klubi benga. Khelen, khelkeren, jekh pal aver odperen, ačhon ča ola duj nekfeder. Savore lenge kľapkinen. Pal oda bašaven maršos. Savore džene ačhen ci-cha. Aven o tavadune romňija, aven jakh pal aver andro šoros. E nekphureder romňi džal anglal la bara kaštuňa rojaha u ča sikhavel, so kamen pal o skaminda te kidel, o melale taňira the o šilalo chaben. Avka sar avle šoraha, pale džan šoraha avri, ča e phuri terđol. U imar aver džuvľija pale andro šoros anen akana o tato chaben, zumin andro bare šalki u e phuri sikhavel, kaj kamen te rakinel. Sar odchan e zumin, pale kiden o taňira u anen aver chaben pro bare taňira: o sarmi (holubki), ličharde grulĩ, peke kachňa the karmonadľĩ. Paš kadã mindig bašaven o maršos, o Roma bešen, o družbi lenge nukinen the čhivkeren e paľenka.

Akana oda nekinteresneder! E sasuj lel la terňa maškar o kher u thovel la te bešel pro stolkos mek duje phure romňenca. Ola dujdžeňa gilaven bari phurikaňi gilĩ bi bašavibnaskero. Gilaven pal oda, kaj imar nane čhaj, ale imar ela romňi, kaj la užarel le romeha lačho dživipen. E sasuj lake lel tele o šlajeris u maškar o bala lake čhivkerel lon. Kada ritualis ľikerel dešupandž minuti. Vičinen le ternes. Ov lake chudel o šero, trival lake čaral pal o bala o lon tele u thovel lake pre men somnakuno lancos somnakuňa kerekaha. Ola duj phure romňija mindik gilaven a phanden la terňake lolo khosno pro šero, avke la terňa začepinen. O terno la vazdel pal o stolkos, čumidel la u džal laha te khelel. Akana khelen ča on dujdžene. Pal ada šaj khelen savore Roma.

Me kajso phurikano, čačikano romano bijav dikhlom bare baripnaha. Ačhela andre miro jilo calo miro dživipen. Kajso originalno romano ritualis baro šukariben! O terne bi na kamenas? Na paťav! Oda ča amare phure amenge na vakeren pal o phurikane tradiciji. Pharo mange, kaj te hin bijav ke amende, o ulĩci pherdarkerde motorenca, o rajkano hotelis pherdardo bari-kaňarde muršenca the džuvľijenca, o skaminda pherdarde rajkane chabnenca, o disko bašaviben andal o ampilijona pherdarel o kana - ča o jilo ačhel čučo.

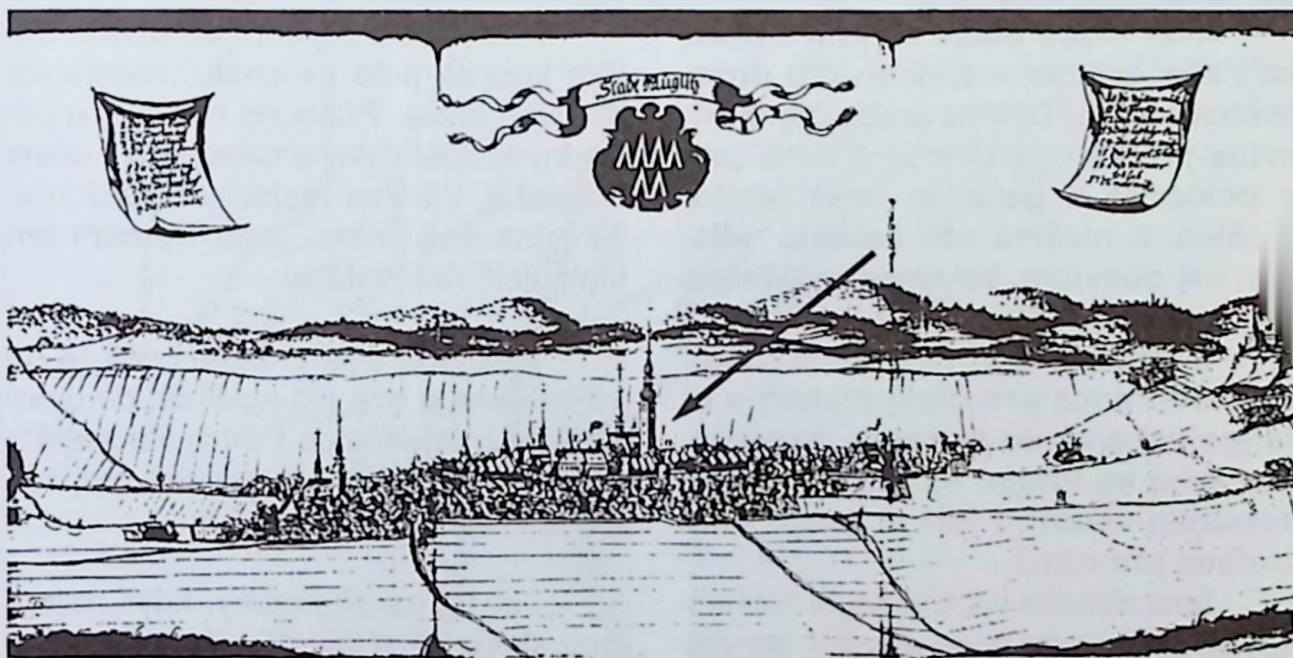
STŘÍPKY Z ROMSKÉ HISTORIE

Z DĚJIN MĚSTA MOHELNICE

Městský radní Ondřej Ludvík Keller má ve svých Dějinách Mohelnice, napsaných v roce 1727, následující záznam o požáru města, k němuž došlo roku 1662:

„Es hätte vielleicht das Feuer noch weiter umb sich gefressen, wann die Zigeiner, so damals vor der Statt logierten, das Feuer mit ihrer Kunst nicht getilget und gleichsamb den Pass abgeschnitten Hätten.“

„Požár by toho patrně pohltil víc, kdyby Cikáni, kteří tehdy tábořili před městem, vlastní dovedností oheň neudusili a současně mu neodřízli cestu (dalšího šíření).“

Pohled na Mohelnici od severovýchodu přibližně z 20. let 18. století. Šipka naznačuje, kde se patrně nacházelo v onom roce 1662 tábořiště Romů, kteří uchránili město před šířícím se požárem.

SOUČASNÁ ROMSKÁ LITERÁRNÍ TVORBA

OLGA GINOVA

PAL E ROMŇI KRIVAŇA

Nadur Kašatar hin jekh gavoro. O Roma odoj bešen andre osada. Odoj dživelas jekh romňori le rome-ha a le čhavorenca. O rom lake kere-las buťi Prahate. La romňora prasavenas "Krivaňa".

Oja čori romňori phenel le čha-vorence: "Šunen, mire čhavore! Tajsa džaha pal o dad ke Praha te dikhel, kaj kerel buťi, a bar ča leske tavava, hoj te na avel bokhaha."

Aver džives gefas le čhavorenca ke Kaša, cindas o chaben pro drom le čhavorence. Cindas andro duj taški, avlas pre štacija, cindas o listki paš e pokladňa a gefas te bešel andre mašina. E mašina pes čalađa. "Miš-tes, kaj doavľam, bo amen mukľahas oja mašina," radľsalľľas e romňi.

E mašina džal ta džal. E romňi le čhavorenca pro blaki dikhen a oj lenge vakerel, so tavela le dadeske, sar avna ke Praha. Akana pro štaciji hlašinen všadzi o fori. E romňi gon-dolľnel pro rom.

Imar džanas vaj trin ori la mašina-ha. Ča jekhwareste šunel e romňi, sar viči-nen: "*Tu Kriváň!*" E romňi ušťľľas a phenel le čhavorence: "Sidaren, mre čhavore, imar man vičinen: *Tu Kriváň!*"

O PANÍ KRIVANĚ

Nedaleko Košic je jedna vesnička. Romové tam bydlí v osadě. Žila tam jedna ženuška s mužem a dětmi. Její muž pracoval v Praze. Té ženě přezdí-vali "Kriváň".

A ta chudá žena jednou povídá dětem: "Poslyšte, děti! Zejtra se poje-dem podívat za tátou do Prahy, uvidí-me, kde pracuje, a aspoň mu uvařím, aby neměl hlad."

Nazítří jela s dětmi do Košic, dě-tem koupila jídlo na cestu. Nakoupila do dvou tašek. Přišla na nádraží, u po-kladny koupila lístky a nastoupila s dětmi do vlaku. Vlak se rozjel. "Ještě dobře, že jsme došli včas, jinak by nám ten vlak ujel!" radovala se.

Vlak jede a jede. Žena i děti se dí-vají z okna a ona jim vykládá, co uvaří tátovi, až dojedou do Prahy. Na zastáv-kách se hlásí města, kudy vlak projíždí. Žena myslí na svého muže.

Jeli už asi tři hodiny, když najed-nou slyší, jak hlásí: "*Tu Kriváň, tu Kri-váň!*" Žena vstane a povídá dětem: "Slyšíte, dětičky moje? Už mě volají: *Ty Krivaňo!*" Honem vystrkala děti

Sig e romňi čhivkerlas avri le čhavoren, oj chutiľas avri a geľas pre ťtacija. Phućel odoj le manuťendar, sar pes dźal kijo rom. Sikhaďas e adresa. Phenen lake ola manuťa: "Tu na sal Prahate!"

Oj phenel: "Sar oda? Sem on vićinenas man, hoj te dźav avri andal e maťina! Vićinenas: *Tu Kriváň!*"

"No sem! Adaj hin Krivaň. Krivaňate sal!"

Ćori romňi na dźanelas te genel aňi te pisinel, oj beťľas andre aver maťina, so na dźalas ke Praha. Muťindas e romňi te visaľol pale khere. Avka imar pes na mukhelas űikhaj andro svetos.

Sar avľas khere o rom, taďas leske haluťki ciraleha a ov la vaťe ćumidľas.

JAGORI

Beťenas pať e jag o Roma savo-
e the o cikne ćhavore. E jagori lenge
labolas, andal o iskrici ćhutkernas.

Phenel jekh phuro manuť: "Ej, manuťale, manuťale! Miťtes amenge, medig amenge ťaj thovas jagori! Sar amenge na tromaha jagori te thovel, na ela amenca miťtes. Akana sam amare raja. ťaj peske baťavas, ťaj peske giľavas, ťaj peske khelas. Miťtes amenge hin," phenel o phuro, "medig ťaj avka dźivas."

Paľis phenel le Lajoťiske: "An ća e lavuta, baťav, amen giľavaha."

O Lajoťis phenel: "Baći, savi giľi kamen, kaj te baťav?"

O phuro phenel: "Oja giľi na dźanes. Baťav, Lajoť, me la tuke giľavava! Ta ťun:

Hadindas man o gulo Del
mire ćhavorenca,
u akana so te kerel mire ćhavorenca?
Na kamel man miri romňi
de, aňi mire ćhave,
akanakes baro svetos,
phares hin te dźivel.

z vlaku, vyskoćila a jde na nádraźí. Ptá se lidí, jak se dostane k muži. Ukázala jim adresu. Ti lidé jí povídají: "Tady to není Praha."

"Jak to, že ne? Vždyť mě volali, že mám vystoupit! Volali: *Kriváň!*"

"Taky že jo, tady je Kriváň. Jste v Kriváni!"

Chudák žena neuměla číst a psát, sedla si do jiného vlaku, který nejel do Prahy. Museli se vrátit zpátky domů. Pak už se nikdy sama do světa nevydala.

Když přišel domu muž, uvařila mu halušky s tvarohem a on jí za to dal pusu.

přeložila Marie Bořkovcová

OHNÍČEK

U ohně seděli všichni Romové, i malé děti. Ohníček jim hořel, jiskry létaly.

Jeden starý muž povídá: "Ej, lidi! Jak je nám dobře, dokud si ještě můžeme rozdělat oheň! Až si netroufneme ani oheň rozdělat, nebude to s náma dobré. Teď jsme svými pány. Můžeme si zahrát, zazpívat, zatancovat. Dokud tak budeme žít, bude to dobré."

Pak povídá Lajoťovi: "Přines housle, zahraj, my zazpíváme."

Lajoť povídá: "Jakou písničku chcete, strýčku?"

Starý povídá: "Tuhle písničku ty neznáš. Jen hraj, Lajoťi, já ti ji zazpívám! Poslouchej:

Požehnal mi Pán Bůh,
dal mi spoustu dětí,
co si s těmi dětmi počnu?
Žena mě nechce
ani moje děti,
dneska je jiný svět,
těžko se v něm žije.

O Lajošis les šunelas sar le Devles, o apsa lestar perenas. Il'as e la-vuta a chud'las te bašavel. A o phuro leske gil'avelas. Savore, so bešenass paš e jag, savore rovenas.

Sar dogil'ad'as, phenel: "Manušale, oja gili hin sa čačipen, so pes andre gil'avel."

Paš e jag bešelas the o Šandoris a ov tiž chud'las te gil'avel halgatos. A gil'avelas:

Mu'las mange mri romňori,
jaj, ačhle mange štar čhavore,
jaj Devla, jaj, so mange,
so me čoro kerava?
Lava mange avra romňa,
andal e Československo.

O Roma ča o jakha avri dine, hoj avka šukares ola phure manuša gil'aven. Sar imar lenge e jagori dolabolas u kamenas imar te džal te sovel, phenel o phuro: "Šoha ma bisteren amaro romipen, šoha ma domukhen, kaj o romane gila te našlon. Leperen pre mire lava, sar imar na avá maškar tumende."

VARESO GARUDO

Andre jekh gav bešelas jekh čhaj. Dživelas odoj le dadeha la daha the le phraleha. Oda gav pes vičinelas Chmil'ana.

Sar doavle lake o berša, gelas e čhaj romeste. Il'as la jekh čhavo. Ov has lačho harmonikaris. Mištes bašavelas.

U'ile lenge trin čhavore. Mištes lenge pes dživelas. Lakero rom has chulaj, džanelas, kaj o love te thovel. Kerde peske kheroro u starinenas pes pal o čhavore.

Lakero rom lelas e harmonika, bašavelas la romňake andro kher. Oj šoha na gil'avelas. Ov lake phenelas: "Pavlo miri, zagil'av mange!"

Oj leske sakovar phenelas: "Me na džanav te gil'avel."

Lajoš ho poslouchal jako Pánaboha, tekly mu slzy. Vzal housle a začal hrát. Starý muž mu zpíval. Všichni, co seděli kolem ohně, všichni plakali.

Když dozpíval, řekl: "Lidi, ta písnička, to je svatá pravda, co se v ní zpívá."

U ohně seděl také Šándor, i on začal zpívat táhlou píseň.

Zemřela mi moje ženuška,
aj, zůstaly mi čtyři děti.
Aj, Bože, co si já, ubožák, počnu?
Vezmu si jinou ženu
z Československa.

Romové jenom valili oči, jak krásně ti staří zpívají. Když jim ohníček dohořel a už chtěli jít spát, starý povídá: "Nikdy nezapomeňte na naše romství, nikdy nedopusťte, aby naše romské písničky vymizely. Vzpomeňte si na moje slova, až už mezi vámi nebudu."

přeložila Marie Bořkovcová

TAJEMSTVÍ

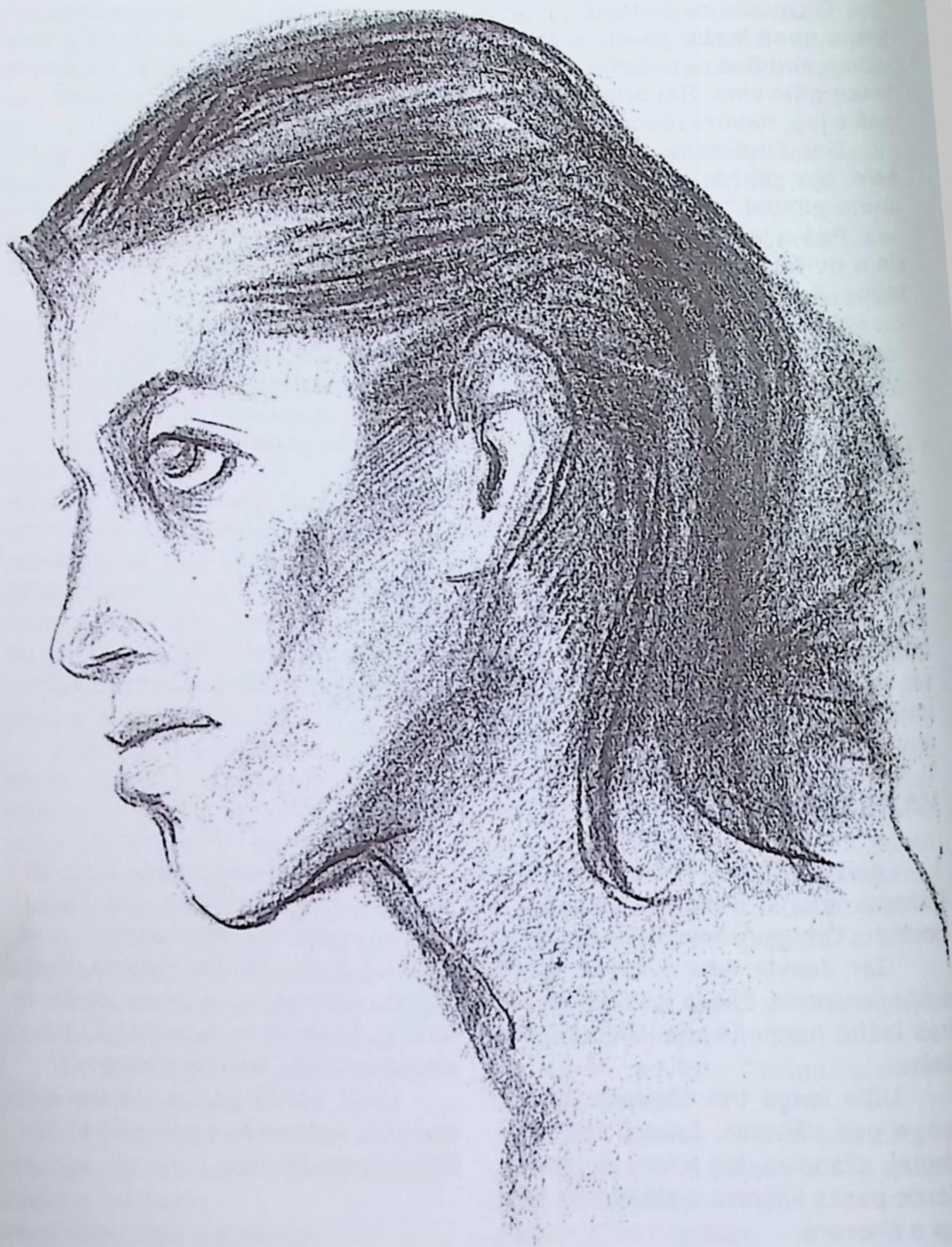
V jedné vesnici bydlela dívka. Žila s otcem, s matkou a s bratrem. Ta vesnice se jmenovala Chmil'any.

Když dospěla, provdala se. Vzala si jednoho chlapce a žila s ním v té vesnici. Byl to velký harmonikář. Krásně hrával a také byl dobrý hospodář.

Uměl ušetřit peníze. Postavili si domeček a starali se o děti. Měli tři děti. Pěkně spolu žili.

Doma vzal muž harmoniku a hrál své ženě. Ona ale nikdy nezpívala. Vždycky jí říkal: "Pavlíno, zazpívej mi."

A ona odpovídala: "Já neumím zpívat."

Lakero rom imar lake na phenelas,
hoj te gifavel. Andr'oda gav has lače la-
vutara. O romňija šukares gifavenas. Sa-
kovar lenas o murša o lavuti, lakero rom
e harmonika, o bugošis lelas e bugova,

Pak už ji muž neřikal, aby zpívala.
V té vesnici byli výborní muzikanti a že-
ny krásně zpívaly. Chlapi často vzali
housle, basista vzal basu, začali hrát
a ženské zpívaly. To byla krása! Pavla

chudenas te bašavel a o romňija gil'avenas. Oda ča pasija has te šunel. E Pavla šoha na gil'avelas lenca. Oj bešelas peske avrether, šunelas, sar bašaven, u o romňija, sar gil'aven. Oj peske lelas palička andro vast a o tempos marelavri la gilakero.

Imar has lake pal o tranda berš, jekhvar jarone, sar has o kirňavki pro maľi, iľas man peha. Sar avka phirahas pal o maľi, kidahas o kirne gruľi, šunav, sar vareko peske gil'avel. Terďiľom, šunav - e Pavla peske gil'avelas e gil'i: "Andro verdan grundza nane..." Ale avka šukares, hoj mange džalas andro ro-viben. Ajso šukar hangos la has!

Sar doavľom kija late, phend'om lake: "Pavlo, gil'av mek dureder, sem tu avka šukares gil'aves, hoj kampil te rodel džuvľa ajse hlasoha, sar tut hin!"

Oj mange phend'as: "Me ča mange šaj gil'avav. Avre manušenge na." Ole idejostar la imar na šund'om te gil'avel. Aňi lakero rom la šoha na šund'as.

O rom lake muľas. Has pro jilo operimen duvar. Oj garuďas peskero hangos, dži do adadives la ňiko na šund'as buter te gil'avel.

E DAJ NA KAMELAS

Pal o but hed'i, pal o but paňa the bare veša has jekh cikno gavoro. Andr'oda gavoro dživelas jekh romaňi famel'ija. O rom la romňaha the lengere čhave. Has len šov čhaja, šov murša. La phuredera čha has pirano. Kajča lakeri daj les na kamelas, bo na has andral e lačhi fajta. Počoral pes kamavenas, ov pal late phirelas až andral o dešudujto gav. Imar la čhakeri daj polokes pri-

s nimi ale nikdy nezpívala. Posadila se stranou, poslouchala, jak hrají a zpívají. Vzala si do ruky paličku a vyťukávala rytmus písničky.

Jednou zjara, to už jí bylo něco přes třicet let, jsem s ní šla na pole pro kirňavky¹⁾. Přišly jsme na pole a začaly sbírat. A tu slyším, jak si někdo zpívá. Zastavila jsem se a poslouchám - Pavla si zpívá "Andro verdan grundza nane..." Zpívala tak krásně, že mi bylo až do pláče. Měla nádherný hlas.

Když jsem k ní došla, povídám: "Pavlo, zpívej dál, ty tak krásně zpíváš! Takový hlas se hned tak nenajde."

Řekla: "Já dovedu zpívat jenom pro sebe, před lidma ne." Od té doby jsem ji už zpívat neslyšela. Ani její muž ji nikdy neslyšel.

Dvakrát byl na operaci srdce a potom umřel. Pavla si svůj hlas navždy schovala a dodnes ji nikdo zpívat neslyšel.

Přeložila Milada Závodská

MAMINČINA RADA

Za dalekými horami, dalekými řekami a lesy byla jedna malá vesnička. V té vesničce žila jedna romská rodina. Muž se ženou a měli šest děvčat a šest chlapců. Nejstarší dcera už měla milého. Jenže matka ho neměla ráda, protože nebyl z dobrého rodu. Scházeli se tedy potají, chodil za ní až z dvanácté vesnice. Matka už se s mladíkem pomalu smířovala, když tu ale přišel do

Poznámka:

¹⁾ Kirňavky jsou brambory zbylé na poli přes zimu. Na jaře, když Romům došly zásoby, chodily romské ženy kirňavky sbírat a vařily z nich halušky nebo pekly placky. Rozmrzájící brambory se prý drolily jako mouka. Podle některých pamětníků bylo toto jídlo odporné, jiní si na něm pochutnávali. Romský výraz kirňavka (od kirno, tj. "nahnílý") se dostal do mnoha slovenských nářečí.

ačhelas pre oda čhavo. Kajča jekhvar avlas pal late andro gav andro gumika čižmi. Čhingerde gadora pre leste has. Melale vasta, kale la melatar. Jekh sera holimen, aver sera na. Sar dikhlas les ola čhakeri daj, darandilas. Phenel e daj la čhake: "Mri čhajori, kas tu mange andal andro kher? Tu kames, kaj o gadže mandar te asan andro gav? Šun, miri čhajori, te tu les kames, dža tuke leha, dživ odoj, khatar hino, ale adaj leha na!"

E čhaj šundās la dajora a rozgejlas pes ole čhaha.

E daj lake phendās: "Oda čhavo nane godaver, te jekh sera o muj holindās a aver sera mukhlās. Tu paš leste na likereha avri, ov hino melalo manuš. Mri čhajori, pal o vasta šaj džanes, ko hin žužo²⁾ manuš."

E čhaj phendās la dake: "Paťav tuke, mamó, me mange tire lava lava andre miro jilo."

DUJ PHEŇORA

Nadur paš o veš bešenās o Roma. Andre odi romaňi osada has jekh romňi le romeha a has len štar čhavore. Duj čhajora has imar bareder, ta on phirenas andro veš kaštenge, bo o dad phirelas andre buti andro foros. Tosa- ra džalas, raťi avelas khere. Jekhvar ola čhajora pes gele te bavinel le čhavorenca a kaštenge na gele. Bisterde, hoj e daj lenge phendās: "Čhajale, ma bisteren pro kašta. O dad avela andral e buti, avela bokhalo, kampil mange te tavel, kašta nane pre jag."

Ola duj avle khere, kašta na ande, e daj pre lende chudilas te vičinel. O čhajora daraha gele andro veš. Sar avka ki-

vsi v gumových holínkách, na sobě měl roztrhanou košili. Ruce měl špinavé, černé od špíny. Jednu tvář měl oholenou, druhou neoholenou. Když ho matka takhle uviděla, zhrozila se a povídá dceři: "Holčičko moje, kohos mi to přivedla do domu? Chceš, aby se mi gádžové ve vsi smáli? Poslouchej, holčičko, jestli ho máš ráda, běž si za ním tam, žij s ním, ale tady ne!"

Dívka poslechla matku a s tím klukem se rozešla.

Matka jí potom řekla: "Ten člověk byl blázen, když si jednu tvář oholil a druhou ne. Nevydržela bys s ním, je to špindíra. Pamatuj si, holčičko moje, podle rukou poznáš, kdo je řádný²⁾ člověk."

Dívka odpověděla: "Věřím ti, mamí, a tvoje slova si vezmu k srdci."

Přeložila Milada Závodská

DVĚ SESTRÍČKY

Nedaleko lesa bydleli Romové. V té romské osadě žil muž a žena a měli čtyři děti. Dvě holčičky už byly starší, chodily už do lesa na dříví. Otec totiž pracoval ve městě. Odcházel ráno a v noci se vracel domů. Jednou si holčičky hrály s dětmi, a místo aby šly na dříví, zapomněly, že jim matka říkala: "Holky, nezapomeňte jít na dříví! Táta přijde z práce, bude mít hlad a nemáme dříví, abych uvařila."

Ty dvě přišly domů a dříví nepřinesly. Matka se na ně rozzlobila. Děvčátka tedy šla ustrašeně do lesa. Když

Poznámka:

²⁾ Žužo v romštině znamená "čistý", "čistotný", ale má i hlubší kulturní význam: "řádný", "dodržující kulturní normy"; žuže Roma byli Romové, kteří na prvním místě jedli "čistou" stravu, tj. nepojídali zejména koňské ani psí maso. Dbali i o pořádek a etický řád. Ti, kdo tyto kulturní normy nedodržovali, byli označováni za degeša. Skupiny mezi sebou udržovaly přísnou sociální distanci.

denas o kaštora e terneder čhajori dik-
hľas, hoj chutkerel vareso. Igen darandĩ-
ľas the e phureder. Denašte andral o veš
khere. Rovindos avle andro kher e daj
chudľas te vičinel: "Kaj o kašta?"

So duj džeňa phende, kaj dikhle sa-
pes, ta denašte. E daj lenge na paľalas
a marďas so duje čhajoren. Mušinde te
džal pale andro veš te kidel kaštora. A len-
geri daj taďas o chaben anglo dad the an-
gla lende. Paľis imar len na mukhenas
korkoren andro veš. O dad zakazindľas la
dake a oj len paľis na marelas. O čhaja bari-
le avri a gele paľal e daj. Gele romeste
a starinenas pes pal peskere čhavore.
E phureder phen muľas. Okĩ mek dživel,
pisinel o paramisa a gondolinel pre oda
idejos, sar has cikňi a sar dživelas.

sbíraly dříví, mladší holčička uviděla,
že se tam něco pohnulo. Hrozně se
obě polekaly a utíkaly z lesa pryč. Plač-
ky přišly domů a matka se zase začala
zlobit: "Kde máte dřevo?"

Tak jí vyprávěly, že viděly hada,
a tak utekly. Matka jim ale nevěřila
a naplácala jim. Pak musely jít do lesa
na dříví znovu. Matka navařila pro
všechny jídlo. Potom je už ale nikdy sa-
motné do lesa nepouštěli. Otec to mat-
ce zakázal a ona už je nikdy nebila.
Děvčata vyrostla. Provďaly se a staraly
se o vlastní děti. Starší sestra už umřela.
Druhá ještě žije, vzpomíná na časy, kdy
byla malá a jak žila, a píše pohádky.

Přeložila Milada Závodská

Olga Giňová o sobě:

Narodila jsem se 1. listopadu 1947 v Kojaticích, okr. Prešov. Pocházím z dvanácti dětí. Můj táta byl obyčejný dělník, pracoval třicet let u Pozemních staveb. V roce 1971 jsme se s celou rodinou přestěhovali do Vysokého Mýta. V roce 1978 jsem převzala vedení restaurace, která byla určena pro Romy žijící v městě. Dne 8. ledna 1990 jsem ve Vysokém Mýtě založila místní organizaci ROI a stala jsem se její předsedkyní. Od ledna 1998 jsem předsedkyní REGIROMU východních Čech.

Mám tři dcery, dva syny, patnáct vnoučat a jednu pravnučku. Od mládí se zajímám o práci s dětmi a dětem se věnuji, jak můžu. Osud nás Romů je v rukou našich dětí.

Sestra Olgy Giňové

Příběhy O. Giňové jsou provázeny kresbami Aleny Kaftanové z roku 1956.

Karolína RYVOLOVÁ

JOHANN PETER PREISS: STŘET DVOU KULTUR

Každá barva pleti, každé etnikum, každý kmen, a dokonce i každá uzavřená skupina lidí v rámci takového etnika nebo kmene má svá specifika, kterými se odlišuje od skupin ostatních. Mnohá z těchto specifik té či oné ohraničené skupiny časem získala podobu až jakýchsi stigmat, o kterých se rádo žertuje, ale kterým bohužel většina z nás často přikládá skutečnou výpovědní hodnotu.

Vlastnosti připisované celým národům mohou mít jak pozitivní, tak negativní konotaci a jistě není správné chápat jako bernou minci prohlášení, že všichni Němci jsou praktičtí, všichni Francouzi žabožrouti, že konzervativní Angličané se baví jenom o počasí a Čechům stačí ke štěstí guláš a pivo. Na druhou stranu některé z těchto zobecňujících výroků se bezesporu opírají o jakousi empirickou zkušenost a nelze je jen tak odbýt mávnutím ruky.

Tak se Židům, kromě příslovečné chamtivosti, přiznává také vzdělanost, moudrost a rozvaha, zatímco Romy ve většině beletristických děl charakterizuje volnost, nespoutanost a - chudoba.

Rakouský malíř Johann Peter Preiss (nar. 8. 5. 1952 v Linci) má od každého něco. Jeho matka byla sintska Romka, která prošla koncentračním táborem v Osvětimi, kde ztratila svých šest z celkového počtu jedenácti dětí. Otce, polského žida, nikdy nepoznal a ani později se mu nepodařilo jej vyhledat. Matka se proto jednoznačně stala určujícím faktorem ve formování malířova životního názoru. Jí je také na prvním místě věnován katalog s názvem **Sympathetika** (1997), ze kterého čerpám základní informace a o němž budu ještě hovořit.

Útlé dětství strávil J. P. Preiss s matkou na cestách, protože hlavním zdrojem obživy jim byl podomní obchod. Už ve čtrnácti letech se ale vydává na svou první velkou cestu do Německa a Holandska. Cestuje s přítelem na mopedu. O dva roky později, rovněž na mopedu, ovšem tentokrát bez přítele putuje po trase Linec - Paříž - Londýn - Brusel - Linec s půlroční zastávkou v Londýně. Cestování se mu stalo vášní a krátce nato už překročil hranice Evropy, aby navštívil Nepál a Novou Guineu. (Jeho největší vášní je ovšem malování. Druhou posedlostí se stalo poněkud excentrické "vytváření domovů". Zdá se, že J. P. Preiss investuje velkou spoustu námahy a invence k zobytnění nového příbytku podle svých představ, aby jej pak zase opustil, ať už kvůli nové ženě nebo nečekanému bohémskému vrto-

chu. Momentálně obývá více než tři sta let starý dům ve vesničce Maissau v Dolním Rakousku, který se stal jakýmsi kulturním centrem celého okolí.)

Jako děcko byl těžko zvladatelný a divoký. Cestování tento neklid jenom prohloubilo. Velká představivost a potřeba sebevyjádření ho záhy dovedly ke kresbě a malbě. Byla mu doporučena linecká škola umění a designu - *Kunsthochschule in Linz*, kterou v roce 1975 úspěšně absolvoval. Následoval první sňatek, po sedmi letech zakončený rozvodem. Roztrpčený neúspěchem v osobním životě strávil Preiss příštích osm měsíců s jednotkami Spojených národů v Golanských výšinách a v Sýrii. Po návratu do Rakouska vystřídal vícero zaměstnání a vzápětí poznal svou druhou ženu. Tentokrát trvalo manželství pouhých šest měsíců. Následovala opět nezbytná cesta, snad jako útěk před realitou nebo možná snaha o očistění, kdo ví. Cílem putování byl tentokrát Izrael, země Preissova otce. (Jen tak pro zajímavost, ortodoxní výklad Druhého přikázání Židům nedovoluje věnovat se výtvarné tvorbě jako přímý důsledek zákazu zobrazovat Boha. Od tohoto výkladu se postupně upouštělo v průběhu 19. století, někde je však stále živý. Výtvarné umění je tak pro ortodoxní Židy často výrazem vzdoru a rebelie.) V Izraeli se rychle zavedl, takže brzy pozval svou matku, aby přijela za ním. Po dalších třech letech se vrací do Rakouska, následující dva roky tráví v Norsku s novou přítelkyní, která mu také dala prvního syna Emanuela. V té době umírá Preissova matka a Emanuel je tak Preissovi hlavní útěchou v zármutku. A znovu rozchod s partnerkou, neméně bolestný. V roce 1993 začal pracovat jako učitel umění v Kremži. O rok později se potřetí oženil a narodil se mu druhý syn - Daniel. Již od roku 1993 ale pracoval na domě v Maissau, který je teď konečně hotov. Je plný sošek, dekorací, drahých koberců a sušených květin. Staré a cenné se tu volně mísí s novým a funkčním, stěny jsou pokryty mistrovými díly, ale i pohlednicemi od přátel a fotografiemi. Preiss o svém novém domově říká, že všechno, co se zdá jakoby náhodou nakupeno nebo pohozeno, má ve skutečnosti své naprosto přesné místo, které je výsledkem dlouhého kombinování a úvah.

Také Preissovy kresby a malby doslova tonou v detailech. Na omezené ploše plátna nebo papíru se zcela neomezeně setkávají svatí s monstry a duchy, abstrakci střídá nejprísrnější realismus, pohádkové bytosti zářící barvami se pohybují mezi geometrickými obrazci, a tak bych mohla pokračovat do nekonečna. Co mne udeřilo do očí po prvním prolistování katalogu a co autor sám doznává, je velký obdiv k Salvadoru Dalímu. Tento obdiv hraničí místy až s plagiátorstvím, a nebýt malby "Pocta Salvadoru Dalímu", asi bych to panu Preissovi nedarovala. Celá řada dalších prací totiž vykazuje jednoznačné známky inspirace v Dalího malbách, počínaje řešením prostoru (Dalí s oblibou používá téměř divadelních scén, kde se postavy pohybují na pozadí jasně odděleného nebe a země) a konče klasickými dalíovskými atributy, jakými jsou např. kosti v podobě podpěrek, nakrápnutá vejce, lidská torza bez hlavy a hlavy naopak volně plující vzduchem nebo se roztékající.

Přesto bych panu Preissovi nechtěla upřít nejen řemeslnou zručnost, ale také imaginaci vlastní a zcela originální. Mimořádná barevnost a rozevlátost děl přispívá k vytvoření téměř pohádkové atmosféry, a přestože úroveň prací je - co se týče účinku na diváka - mírně kolísavá, jistě by si každý vybral právě ten obraz, který ho skutečně silně osloví, bez ohledu na malířův zdroj inspirace.

TSCHOWALI, PENENN MANGI

Geih hi mari Manusch,
Geih hi mari Tschawi?
Penenn mangi,
penenn mangi geih!

Tschrnli ani Jahg?
tschernli ani Pub?
Penenn mangi,
penenn mangi geih!

Geih hi mari Drom,
geih hi mari Gilija?
Penenn mangi,
penenn mangi geih!

Geih hi ma Daad,
geih hi mah Deijo?
Penenn mangi,
penenn mangi geih!

Geih hi ma Pehn,
geih hi ma Bral?
Penenn mangi,
penenn mangi geih!

Geih hi mari Tschukli,
geih hi mari Greij,
gieh hi maro Tschipen?
Penenn mangi geih!

ČHAVALE, PHENEN MANGE

Kaj hin amare Manuša,
kaj hin amare Čhave?
phenen mange,
phenen mange kaj!

Gejle andre Jag?
Gejle andre Phuv?
Phenen mange,
phenen mange kaj!

Kaj hin amaro Drom,
kaj hin amare Gil'a?
Phenen mange,
phenen mange kaj!

Kaj hin mro Dad,
kaj hin mri Daj?
Phenen mange,
phenen mange kaj!

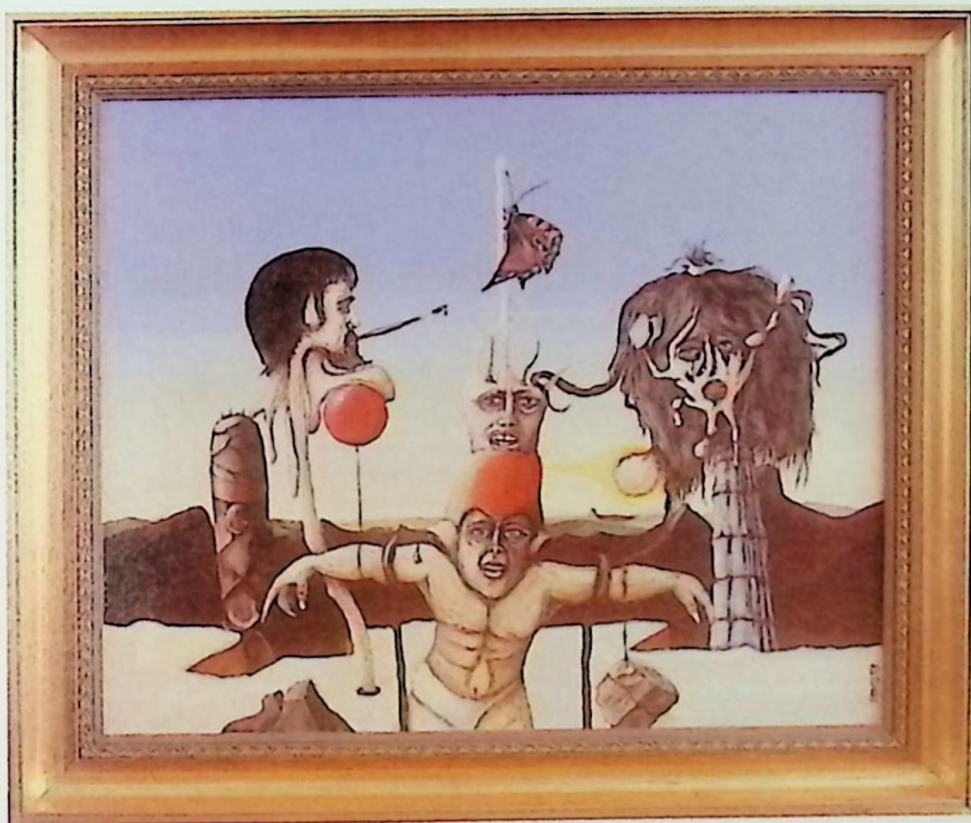
Kaj hin mri Phen,
kaj hin mro Phral?
Phenen mange,
phenen mange kaj!

Kaj hin amari Rikoňori,
kaj hin amaro Graj,
kaj hin amaro Dživipen?
Phenen mange kaj!

GORAKO HATS DUKI

“Gorako hats duki abari Tschamba, de hi man Bacht,
pendirssli ma Deijo, dedschirssli mangel:
Schonenn gola Tschirkles, schonenn leska Tschib,
schonenn leska Gili, schonenn ho jop dschinell.

“Vráno, budu mít štěstí? Vrána objevila velkou ropuchu!”
řekla má matka, když se vydala hauzírovat.
Poslouchejte toho ptáka, poslouchejte, co říká,
poslouchejte jeho píseň a poslouchejte všechno, co ví.

Utrpení

Pocta S. Dalímu

Aristokrat

Ukřižování

Poznámka:

Autorovy verše v jazyce rakouských Sintů jsme ponechali v pravopise, jakého J. P. Preiss užil.

Vrána se považuje za ptáka, který dovede věštit. I v Indii má vrána zvláštní místo: Věří se, že přináší zprávy od zesnulých předků z Onoho světa.

Reprodukce Preissoových obrazů otiskujeme z knihy J. P. Preiss, SYMPATHETIKA, Atelier-Gallery, Maissau, Rakousko 1997.

Milena HÜBSCHMANNOVÁ

MUDr. JÁN CIBULA

(narozen 7. ledna 1932 v Klenovci,
okr. Rimavská Sobota, dnes Slovenská republika)

MUDr. Ján Cibula patří bezesporu mezi přední romské osobnosti světového významu. Byl jedním ze spoluzakladatelů Mezinárodního svazu Romů - původně RIJ (**Romano Internacionalno Jekhipen**), dnes IRU (**Internacionalno Romani Unia**); spoluorganizoval I. kongres Romů v obci Oprington u Londýna (duben 1971), kde byla tato první celosvětová romská unie ustavena. Na II. kongresu v Ženevě (1978) byl zvolen jejím předsedou. 4. března 1979 byla IRU pod jeho vedením a díky jeho úsilí přijata do sekce mimovládních organizací OSN jako pozorovatel. Na III. kongresu IRU v Göttingenu (1981) se Ján Cibula ze zdravotních důvodů vzdal předsednictví, zůstal však členem prezidia IRU. V říjnu 1981 se na druhém mezinárodním festivalu Romů v Čandígarhu (Paňdžáb, Indie) spřátelil s tehdejší ministerstvou předsedkyní Indie Indrigou Gándhiovou a - jak říká s milou dětinskou pýchou: "**Sikljárdom la oda álav, so amen ledžal ánglal: Upre Roma!**" (*Naučil jsem ji slova, která nás vedou kupředu: Vzhůru Romové!*) Tato slova se stala heslem festivalu a pozdravem, kterým Indira Gándhiová zakončila svůj uvítací projev k Romům.

Pod heslem **Upre Roma!** vedl Janko v roce 1946 jako čtrnáctiletý chlapec prvomájový průvod Romů ze své rodné osady do vsi, kam Romové za války neměli přístup. **Upre Roma!** je životní kredo MUDr. Jána Cibuly, o jehož uskutečnění usiluje celý život a pro něž si mnohdy narušil své osobní, soukromé štěstí. Bylo by možno říci tradiční formulí romské pohádky: **Meg ande tra dakero per sťalahi, má kamesahi: Upre Roma!** (*Ještě jsi byl v bříše své matky a už jsi chtěl, aby šli Romové vzhůru.*) V roce 1985 dostal Ján Cibula jako druhý cizinec po Albertu Einsteinovi cenu kantonu Bern (žije zde od roku 1968) za své celoživotní úsilí prosadit etnická, kulturní, jazyková a lidská práva Romů.

Ani při nejnáročnější politické práci nepřerušil Ján svou lékařskou praxi. "**Musaj dživďaráhi mro čaládo taj amari politika.**" (*Musel jsem žít svou rodinu a naši politiku.*) I jako lékař je MUDr. Cibula velmi populární, zabývá se akupunkturou a řídí se principy starých romských léčitelek z *cikánské osady*, kde vyrůstal: "**Te kames íleha, góďaha ta zorjaha, hoj manuš t'ovel sásťo, akor le o gulo Del pále del oda sasťipe.**" (*Chceš-li celým svým srdcem, rozumem a ze všech sil, aby se člověk uzdravil, náš sladký Pán Bůh mu určitě zdraví vrátí.*) Jankovými pacienty jsou jak mnohé význačné politické osobnosti, tak pochopitelně i ti nejchudší.

Pro úlevu duše hraje Ján Cibula na housle, čte, kde co sežene o romských hudebnících; o historii romské hudby ví neuvěřitelné podrobnosti. Občas také píše.

MUDr. Ján Cibula 1990
Foto: archiv

Děti z klenovské "cikánské osady" v r. 1997, foto A. Lábusová

Zde otiskujeme drobnou vzpomínkovou prózu **O párno baróro taj amáre Roma**, kterou mi někdy před třiceti lety poslal.

Ján hovoří romsky, slovensky, maďarsky, německy, italsky a francouzsky.

Na jaře 1997 se přišel Ján Cibula podívat na studenty I. ročníku romistiky na filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Poprosili jsme ho, aby nám o sobě povídal v romštině a toto povídání, z něhož části citujeme v romštině a části parafrázujeme v češtině, osvětlí alespoň trochu Jankovu životní dráhu.

Narodil se v lednu 1932 v *cikánské osadě* v Klenovci. Tatínek, drobný človíček, kterému se přezdívalo **Handi** (*Mraveneček*), byl vynikající primáš. Přitom neznal ani jednu notu a ani jedno písmeno. Maminka se kdesi naučila trochu číst a psát.

První v Cibulovic rodině se narodila Irenka, "černá sestřička", jak jí bratr Ján říká. Když mělo přijít na svět druhé dítě, zašla paní Cibulová za věštkyní a ta předpověděla, že se narodí chlapec a že z něho bude **baro raj** (*velký pán*). "Velký pán" nemohlo dříve pro Romy znamenat nic jiného, než že se stane významným hudebníkem.

A tak - podle toho, jak mi Jan ještě za našich studentských let vyprávěl - mu jeho maminka neustále zpívala, aby do něj ta hudba vešla a dovedla ho k předpovídané slávě. Jenomže potom věštkyně svou předpověď upřesnila a řekla, že chlapec nebude hudebník, nýbrž něco jiného velkého, a že by naopak bylo dobře, aby se hudbou nerozptyloval a aby ho rodiče posílali do školy.

**Mange mri daj mindík vakerlahi,
hoj musaj and'iškola te phíren, mer
lake andar o va ári phend'a i vešťárka,**

*Maminka mi vždycky říkala, že
musím chodit do školy, protože jí věšt-
kyně vyložila z ruky, že "ten chlapec*

hod' "oda čhávo ovla budžando". Tiknovárbu na delahi mange mri daj ávre čhavórenca te náškeren, te máren pe. Musaj te sikljuvahi.

Gejom andi perši škola, ári phir-dom pándž berš. Má kamplahi te džan pi gymnázija, de ole Romen náštik lenahi andi gymnázija, mer akor sťa fašisticko Slovensko štáto. A mro dad lilja i lavuta taj gélja Tisovcate, odoj bašavlahi ole direktoriske tel i blaka. Faluba pe vičínlahi o direktóri. "Manges lóve?" phučťa mre dadestar. "Na mangav love, raja, de mangav, hoj te len mre čháves andi gymnázija" ta sikhada ole direktoriske mro sikhado lil. Dikhlija o raj o lil: "Ó, adale šaj las, adale šaj las. De hát kana avla inšpek-cija ta dikhela románe čháves? Džanes so, garuveha tut tel i lavica!" Sťa Manuš, o direktori. Manuš.

bude moudrý". Od malička mi maminka nedovolovala pobíhat s ostatními dětmi nebo se prát. Musel jsem se učit.

Nastoupil jsem do základní školy a vychodil jsem pět tříd. Měl jsem jít do gymnázia, jenomže Romy do gymnázia nesměli brát, protože to bylo za fašistického Slovenského státu. A tak vzal můj tatínek housle, vydal se do Tisovce a začal hrát řediteli pod oknem. Faluba se jmenoval ten ředitel. "Ty chceš peníze, žejo?" zeptal se tatínka. "Peníze nechci, pane, ale chci, abyste vzal mého syna do gymnázia," a ukázal řediteli moje vysvědčení. Pán kouká na ten dokument: "Nóóó, tak toho vezmeme, toho vezmeme. Ale co když přijde inspekce a uvidí cikánského kluka? Víš co, schováš se pod lavici!" Byl to Člověk ten ředitel. Člověk.

Zleva: nejstarší Jánova sestra Irena ("černá sestřička"), její dcera Bc. Alena Horváthová, pracovnice Okresního muzea v Rimavské Sobotě, Irenin muž a Alenin otec p. Horváth.

Foto: A. Lábusová, 1997

Před samým koncem války zažili Romové v Klenovci veliký strach. Ustupující německá armáda ničila, co se dalo, a vraždila. Zejména *cikány*. V Tisovci byli všichni Romové postřeleni, protože spolu s partyzány vyhodili do povětří most. Zachránila se jen jediná žena pod postelí, kde měla uskladněné brambory. Také v Klenovci už začali Romy sčítat. Jánovi rodiče měli jediné přání: aby se zachránil alespoň jejich syn a naplnila se věštba o jeho velké budoucnosti. Schovali ho u sedláka ve stáji a sami čekali na smrt. Naštěstí přišla Rudá armáda a Němci už klenovecké Romy nestačili povraždit. S armádou přišlo i několik romských partyzánů a mezi nimi i Jankův strýček Tomáš Farkaš, jehož jméno se uchovalo v literatuře.

Romové byli zachráněni.

V roce 1951 složil Ján maturitní zkoušku. Když rodiče viděli, že jedno dítě může vystudovat, řekli si: Proč by nemohli i další? A tak - tentorát už bez věštby - šli na gymnázium i sestra Adéla, bratr Barna a nejmladší Žela. Všichni složili úspěšně maturitu. Adéla pak vystudovala medicínu, Barna se stal inženýrem. Žela začala studovat v Košicích pedagogickou fakultu, ovšem poté, co Janko emigroval, ji ze školy vyhodili.

Célo mri familija vaš mange préko ligid'a but!

(Celá moje rodina kvůli mně mnoho vytrpěla!)

O této smutné kapitole raději nebudeme mluvit.

Adéla dnes pracuje jako lékařka ve Velkém Krtíši, Barna byl inženýrem ve Švýcarsku, bohužel tragicky zemřel, Žela je šťastně provdána v Klenovci a všechny její děti studují. Nejstarší sestra Irenka, vyučená švadlena, si v Klenovci užívá penze a její dcera Alena Horváthová uskutečňuje jeden ze snů svého strýčka Jána:

Bc. Alena Horváthová se synem; na stěně jejich bytu visí obraz slavné primášky Cinky Panny z Gemeru.

Foto: A. Lábusová, 1997

Ján Cibula v čekárně své ordinace, Bern 1997

Foto: archiv

Buduje romské oddělení Okresního muzea v Rimavské Sobotě (viz anotace její bibliografické práce *"Rómovia v okrese Rimavská Sobota"* v minulém čísle - 1-2/98 *Romano džaniben*). Mnoho materiálu dostala od strýce, s mnoha věcmi se ovšem Janko nemůže rozloučit, jako například s obrazem slavného primáše Jánoše Bihariho (1764 - 1812), který si jde stěžovat soudci, že mu pánové rozbili vzácné housle.

Vzpomínám si na jednu historku, kterou mi Janko kdysi dávno vyprávěl. Jako čerstvě vystudovaný lékař procházel se skupinou mediků po nemocnici a vedoucí profesor zkoumal u postelí jednotlivých pacientů, co medicí umějí a co neumějí. Ve skupině byla i Jánova sestra Adéla. A když si nebyla v něčem jistá, starší bratříček jí romsky napovídal a sestra excelovala. Nějaká venkovská pacientka se pak pana doktora zeptala, jakou řečí to s tou mladou doktorkou mluvil: "Latinsky, babi, latinsky," řekl přesvědčivě Ján. A *cikáni* měli slávu, jak plyně dovedu latinsky.

Nemyslím, že mám právo mluvit podrobně o dalším Jankově soukromém životě. Snad někdy bude sám pokračovat v sepisování svých vzpomínek, které započal a jejichž část uveřejňujeme...

Zatím alespoň stručně několik bodů: Po skončení fakulty v Bratislavě pracoval nějakou dobu jako lékař v tehdejší NDR. Oženil se se slovenskou spolužačkou a měl s ní dvě děti. Dcera vychodila umělecko-průmyslovou školu a žije nyní v Římě, syn je zubním lékařem v Německu. První manželství skončilo rozchodem za velmi tragických okolností: při smrti Jánovy matky. Žena, která mu bránila, aby se stýkal se svou *cikánskou* rodinou, zahodila úpěnlivý dopis z domova, v němž sestra Adéla bratra prosí, aby pro těžce nemocnou matku zajistil odbornou lékařskou péči. Jánovi se dopis do rukou nedostal a pak přišlo už jen úmrtní oznámení...

Nicméně poté, co v roce 1968 jeho bývalá žena odjela z republiky, emigroval i on. Chtěl se vídat s dětmi, což by nebylo možné, kdyby byl zůstal v "normalizujícím se" Československu.

Z druhého partnerství mu zůstal syn Lumpik, který se uplatňuje v oblasti medií. S jeho matkou žije Ján v přátelském vztahu.

A třetí manželství? Přejmež mu tradiční formulí "slovenských" Romů:

O Del tumen te arakhel,
mi dživen jekhe avreha
sar odi kaľi phuv le kale mareha!

Bůh vás ochraňuj,
kež spolu žijete
jako ta černá zem s černým chlebem!

A ať se ti, Janku, splní
Upre Roma!

Romští delegáti I. mezinárodního kongresu Romů (1971) zpívají romskou hymnu "Gelem, gelem...", kterou na základě staré romské písně upravil Žarko Jovanović z Jugoslávie.
Ján Cibula - první zleva. Foto E. Davidová

Záběry z II. mezinárodního kongresu Romů (1978) v Ženevě.

*Nahoře: nalevo Ján Cibula, napravo W. R. Rishi, druhá zprava Anna Koptová. Foto: archiv
Dole: Ján Cibula právě pronesl svůj projev. Foto: archiv*

1.)

UPRE ROMA

RIJ

ROMANI UNION

ROMANO INTERNATIONALNO JEKHEHÁNIBE

- NGO - ECOSOC -

PRESIDIUM/HAUPTQUARTIER (DR. JÁN CIBULA): SANDRAINSTRASSE 4, CH-3007 BERN; TELEFON (031) 45 14 94/22 06 66

LOŠANO VIČNIPE - ROMA-NACIONALITA ROMANI DUMA - BEŠIBE.

TE DŽANEN ROMALE PI SAVÓRI LUMIA, ANDO
2. III. 1979 RESTA AMEN OLE ROMEN BACHT.
ADA' DIVES SAS KO NEW YORKO - KO UNO
VAKERIBE PALE AMENDE. O DELEGATY AN-
DARO KAPITALISTICKO TE ANDARO SOCIA-
LISTICKERO RIK ANDE PINDŽARDE OLE
ROMEN TELO ^(THEH) ANAV ROMANI UNION - SAR
TEKHETHA'NIBE - DINE AMEN OFFICIALNO
STATUS - NACIONALITA - (NGOs - ECOSOC)
BUTH PHARI STA AMA'RI BÚTI-TA LÓKI ČI
OVELA - SI DUREDOR TE KERAS. SAMAS KO
NEW YORKO - 12 ROMA - PALAL EUROPA TAJ
AMERIKA - ROMALE AMA'RI BÚTI ŠU ŽI - AMEN
ROMA - KAMAS SAVÓREN, GI'LAVAS, SAKONESKE
KO AMEN DEL PATIV, ŠUKAR LAV, ČAČIPEN.
SO KAMAS ? ČI BUTH! - AMA'RI IDENTITA -

• INTERNATIONALNI ŠERESKERI ORGANIZACIA VÁŠE SAVÓRE ROMANE NACIONALNE JEKHEHÁNIBENA •
ORGANISACION INTERNACIONAL DE LAS ASOCIACIONES NACIONALES GITANAS • INTERNATIONALE DACHORGANI-
SATION DER NATIONALEN ZIGEUNERVERBÄNDE • INTERNATIONAL ORGANISATION UNITING ALL GYPSY ASSO-
CIATIONS • ORGANISATION INTERNATIONALE DES ASSOCIATIONS NATIONALES DES TSIGANS • MEŽDUNARÓDHAJA
WOZGLAWLIAJUSCHTSCHAJA ORGANIZACIJA WSECH NACIONALNICH CIGANSKYCH OBJEDINENIJ •

Ján Cibula oznamuje Romùm, že jim byl na zasedání OSN v New Yorku oficiálně přiznán
statut národnosti, a zároveň zve na zasedání do Bernu.

KULTÚRA, ČHIB, PATIV-AMARE ČHA-
VOREN! - (BUTHER ANDE AMARE ŽENE-
VAKERE ŠTATÚTY.)

PHRALA PHENĀ - ROMAĽE (ČI SI
MAN SAVÓRENGERE ADRESA-) VICINAS
SAVÓREN KO ŠAJ AVEL PI ROMANI
DUMA - PO BESIBE ANDO BERNŌ KO
3+4. júnij - 1979 - (DIKH PROGRAJŌ)
PAŤAV - O ŠVATCIJAKERE VISUM NA
OVLA PHARŌ - DE SI TE PHENAV-ŠAKO
PEŠKE KORKORD POTINEL O DROM O
HOTELY TE ČHAĀBEN - ĐUKHAL MAN
O JILO-DE AMEN TE ĐUREDER NA'NE
LŌVE ! VAKERASA KO BERNŌ.

UŽARAVAHA TUMEN-BACHTALO
DROM - ĐEVLESA

TUMARŌ PHRAL

BERN - 19.4.79.

o Cibula.

PS. KO NAŠTIK AVEL-MANĀV ČHINEN
KOMENTARI KO BERNŌ-PRESIDIUMŌ.
DEN ADA'LIL ĐUREDER-ŠAJ AVEL
SAKO - ROMA UŠTI UPRE !

UNITED NATIONS NATIONS UNIES

POSTAL ADDRESS—ADRESSE POSTALE UNITED NATIONS, N.Y. 10017
CABLE ADDRESS—ADRESSE TELEGRAPHIQUE UNATIONS NEWYORK

REFERENCE: OR 340 (1064)

2 May 1979

Dear Dr. Cibula,

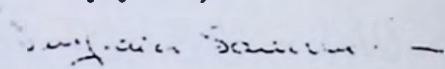
We are pleased to advise you that the Economic and Social Council at its 1979 First Regular Session, Fourth Plenary meeting on 11 April decided to place your organization on the Roster.

Your organization may now designate official representatives to the United Nations, preferably in both New York and Geneva in order to play an active role in the consultative arrangement process. We are enclosing for your careful study another copy of Resolution 1296 (XLIV) and ask you to re-read Parts IV, V, VI, VII, VIII, IX and X. The procedures and privileges of your relationship to the Economic and Social Council are described therein.

Please find enclosed a documents checklist which you should return to us giving the name and address of the persons to whom you would like to have documents sent. You should know, however, that currently all documentation is sent by surface mail often causing a delay in receipt. This is why it is important to appoint representatives to the Geneva and New York areas not only to attend meetings regularly but also to collect relevant documentation in ample time to be effective.

We invite you to visit our office if you are ever in New York, or that of Mlle. Raymonde Martineau at the Palais des Nations, if in Geneva. We look forward to a fruitful working relationship with your organization and its representatives.

Sincerely yours,

Virginia F. Saurwein
Chief

Non-Governmental Organizations' Section
Department of International Economic and
Social Affairs

Dr. Jan Cibula, President
Romani Union
Sandrainstrasse 4
CH-3007, Bern, Switzerland

cc Mr. Gratton Dixon

Oznámení o přijetí IRU (Internacionalno Romani Union)
do sekce mimovládních organizací OSN.

ERZIEHUNGSDIREKTION DES KANTONS BERN
DIRECTION DE L'INSTRUCTION PUBLIQUE DU CANTON DE BERNE

verleiht

auf Antrag der Kantonalen Kommission für allgemeine kulturelle Fragen

einen KULTURPREIS an

Dr. Jan Cibula, Bern

Mit dieser Auszeichnung würdigt der Kanton Bern das Lebenswerk von Dr. Cibula im Dienste der internationalen Zigeuner. Er machte sich verdient als Organisator des internationalen Zigeuerkongresses in Genf, als Leiter von Zigeunerdelegationen beim Europarat und bei der UNO und als Sammler unzähliger Dokumente zu Zigeunerfragen.

Bern, den 13. Juni 1985

DER ERZIEHUNGSDIREKTOR:

Kulturní cena kantonu Bern za celoživotní práci v romském mezinárodním hnutí.

**PROJEV MUDR. JÁNA CIBULY, PŘEDSEDY IRU,
NA III. MEZINÁRODNÍM KONGRESU ROMŮ,
KTERÝ SE KONAL V GÖTTINGENU
VE DNECH 15. - 21. KVĚTNA 1981.**

Drazí bratři a sestry,
uplynuly tři roky od chvíle, kdy jsme se setkali naposledy (*na II. mezinárodním kongresu Romů v Ženevě, pozn. red.*).

Po předchozím kongresu se v mnoha zemích ustavily nové romské organizace a vyvinulo se mnoho aktivit k vyřešení našich problémů.

Já sám jsem jako předseda pracoval velice intenzivně a často jsem pro svou politickou práci zanedbával povinnosti lékaře.

Veškeré své úsilí jsem zaměřil na to, aby IRU byla přijata do OSN. A to se podařilo. 4. března 1979 jsme byli přijati do sekce mimovládních organizací (ECOSOC) OSN. Tento den je v dějinách Romů skutku historický, protože se nám podařilo, že jsme byli uznáni a vyslyšeni na té nejvyšší mezinárodní úrovni.

To, co vám tu říkám, jsou krásná slova. Ovšem krásnými slovy své problémy a těžkosti nevyřešíme. Romové, potřebujeme spolupracovat! Budeme-li se každý z nás považovat na prvním místě za *Lovára, Kalderaše, Sinta* či *Gitana* a budeme-li jenom svou skupinu prohlašovat za ty "pravé Romy", nepohneme se kupředu. Každá romská skupina zůstane izolovaná i se svými problémy. Naše mezinárodní organizace nebude mít sílu jednat tak, jak bychom všichni chtěli a potřebovali.

Romové, nesjednotíme-li se alespoň v základních cílech, vystavujeme se riziku, že začneme postupně ztrácet romskou národní identitu a že se z našich dětí stanou gádžové. Lidé si pak budou vyprávět pohádky: "*Bylo nebylo, kdysi dávno žili na světě lidé, kteří si říkali Romové...*" Naším nejsvětějším ideálem by měla být snaha uchovat si **romipen** - naši národní identitu.

Zapomeňme na hádky a spory a nevracejme se neustále k deprimující minulosti. Obraz šťastnější budoucnosti by nás měl inspirovat ke vzájemnému přátelství a pochopení. Cožpak nám nestačí nepochopení a nepřátelství okolního světa?

A ještě něco: Nezapomeňme vdechovat posilující krásu a harmonii přírody, tak jak to dělali naši předkové a jak se o tom hovoří v našich písních a pohádkách.

ZUSAMMENFASSUNG

Dr. med. Ján Cibula - sein Leben

Ján Cibula ist am 7. 1. 1932 in Klenovec in der südlichen, an Ungarn angrenzenden Slowakei in einer bedeutenden Musikerfamilie geboren. Nach dem Abitur schloss er das Medizinstudium in Bratislava mit dem Dokortitel ab. 1968 siedelte er in die Schweiz über und ist dort schon längere Zeit eingebürgert. Er lebt in Bern und wirkt dort als

Allgemeinarzt in eigener Praxis. Er ist mit einer Schweizerin verheiratet, mit der er zwei Söhne hat. Seine zwei ersten Kinder wurden von Bratislava nach Deutschland entführt.

Durch sein ganzes Leben zieht sich ein unermüdlicher Einsatz für die Anerkennung der Roma und für das Wissen und den Erhalt ihrer Kultur. In diesem Rahmen wurde er bei der Londoner Konferenz der Roma im April 1971 zum Vertreter der Roma für eine UNO-Menschenrechtskommission gewählt. Beim Weltkongress der Roma 1978 in

Genf mit einer Beteiligung von Roma aus 24 Staaten, an dessen Organisation er von finanzieller und administrativer Seite her erheblichen Anteil hatte, wurde die Romano Union gegründet, zu deren erster Präsident er gewählt wurde. Die Romani Union erhielt am 4.3.1979 dank seiner anhaltenden und erschöpfenden Arbeit in New York den Beraterstatus als nichtstaatliche Organisation an der UNO. Sein Engagement für die Roma war auch der ausschlaggebende Grund für die Erteilung des Kulturpreises der Stadt Bern im Jahre 1985, damals noch als Nicht-Schweizer. In derselben Zeit traf er sich mit Indira Gandhi. In jüngster Zeit widmet er sich verstärkt der offiziellen Anerkennung des Holocaust an Zigeunern.

Bei seinem Denken und Handeln dringt stets eine Art ganzheitliche Sichtweise durch. Die trockene Wissenschaftlichkeit der Medizin wird mit der Kraft der Herkunft aus der Armut in Form von Geborgenheit genauso vereinigt wie sachlich-juristische Zugangsweisen mit der Überzeugungsfähigkeit der Musik. Beim Verwirklichen seiner Pläne scheut er nicht, Fehlentwicklungen entschieden anzuprangern, Profilierungssucht und die Aneignung von Zuschüssen für private Zwecke durch

gewisse Pariser Kreise und durch bestimmte tsiganologische Strömungen aufzudecken und finanzielle Uneindeutigkeiten nicht zu dulden, wobei ihn seine immensen zeitlichen und finanziellen Opfer moralisch jeglicher Vorwürfe des Eigennutzes entheben. Auch schämt er sich nicht, offiziellen Stellen gegenüber mit einer nötigen Portion Pathos seine aufrichtigen Sorgen und Befürchtungen zu äußern und in einer Art positiver Diskriminierung unablässig die Vorteile des Romatums in den Vordergrund zu spielen, zumindest aber unverrückbar zu seinem Romatum zu stehen (Gruß „**upre Roma!**“ in fast allen Briefen).

Aus seinem privaten Archiv ist die objektive Bedeutung seiner politischen Erfolge ersichtlich, wie die Korrespondenz und Berichte in Medien weltweit belegen. Die Korrespondenz belegt gleichfalls, wie langjährig die Bemühungen waren, die zur Anerkennung der Romano Union auf allerhöchster Stelle geführt haben. Die Korrespondenz erfolgte in allen Weltsprachen wie Englisch, Französisch, Russisch, Deutsch - und natürlich in Romanes, in Klenovec erlernt und im Exil in internationaler Umgebung gepflegt.

P. Wagner

Ján CIBULA

O PÁRNO BARÓRO TAJ AMÁRE ROMA BÍLÝ KAMÍNEK A NAŠI ROMOVÉ

S'tomahi akor tikno čhavóro. K'amende bešnahi but Roma, eketháne ňumime paš i patakica tel o Baro hed'o. S'ta baro čoripe ta ole Romen bizom butvar na s'ta so te han. Čhavóra s'tamahi but ta bokhale. Nilaje s'ta mek odá feder, o Roma phirnahi huhurenge, malinenge, pendehenge, ta bikinkernahi palek odá ole gádženge vaš o dživipe: baleva, bobo. O haluški tavkernahi o Roma but. Rátipalek thovnahi o pirja po jagóra avral ta savóre užarasahi, kana ovla o habe tádo.

O jagóra o Roma na mundarnahi ánde, de kijaráti thovnahi upre šuke kaštóra-cegáji pal o bukike kašta, o jagóra upre dživnahi, o Roma avnahi palek eketháne paš o jagóra ta ole vakeribnaske na s'ta agor. Vakerlahi pe pal odá, sar s'ta ando vész, kaj hi buter huhura - te ande Rašaskero, vaj pal e Loli čik, kaj ta kasaha ko džala táha ando vész ta ko áčhla khére. Savóre čak mangnahi ole Gule Dévle, hoj te na del brišind, te ovel papalek šukár nilajutno dive. S'ta má te epaš rat, kana ánde thuvasime čhavóra ole dajendar ánde s'te nášade ando khera, hoj te soven.

Šukár čoripe! De amáre Klinócakere Roma, te iš len n'újahi, so ando muj te thoven, s'te mindík lačhakedvakere ta búti pumenge mindík araknahi. Kana na džanahi ando vész, akor o romňa khuvnahi dóríka maj o šéle ole gádženge. But Roma kernahi košári vaj te o šepróvi ta valaha o Uprune Roma phela kernahi te hartíko búti. Ta te na má čáče na s'ta so te keren áver, akor kernahi o véji vaj ňiha pumen márnahi maškar pumende.

Byl jsem tehdy malé dítě. U nás bydlela spousta Romů, namačkaní jeden vedle druhého kolem potůčku pod Velkou horou. Byla bída a Romové často neměli co jíst. Děti nás bylo hromady a pořád o hladu. V létě jsme se měli trochu líp, lidé chodili na houby, na maliny, na oříšky a prodávali je gádžům za živobyti: za slaninu a za fazole. Hodně se u Romů vařily halušky. Večer se vynesly hrnce ven na ohýnek a všichni jsme čekali, až bude uvařeno.

Ohýnky se nehasily, večer se přiložilo trochu suchého bukového chrasť, plamínky ožily, Romové se znova sesedli kolem a vyprávění nebralo konce. Mluvílo se o tom, jaké to bylo v lese, kde je víc hub, jestli ve Farářském anebo za Červenou hlínou, kdo s kým půjde do lesa zítra a kdo zůstane doma. Všichni jsme prosili Pána Boha, aby nepršelo, aby byl zase tak pěkný letní den. Matky své učouzené děti zaháněly spát často až o půlnoci.

Krásná chudoba! Naši klenovečtí Romové měli dobrou náladu, i když nebylo co do pusy. A vždycky si dovedli najít nějakou práci. Když se nešlo do lesa, tkaly ženy šňůrky anebo provazy pro sedláky. Mnoho Romů pletlo koše nebo vázalo košťata - a někteří "hořeni" Romové se živili kovářskou prací. A když už opravdu nebylo co dělat, spřádaly se pletichy a někdy se lidi i poprali.

Jekhbareder daranahi o Roma ole phandlendar. Kana odela avnahi pal o majori, vičinkernahi po Roma sar pe džuklende, ta butvar ole Romen te márnahi. Odá sťa jekh, hoj vaš soske, ole amáre daden šoha na sťa čačipe. Amen sťamahi angle lende čak džungale, melale Roma, "banda akási".

Me tiknuvárbur maškar adela Roma ári barjuváhi, lenca dživáhi, ta mek te akánik buter sar trijanda berša odoleske, marinel pe mange butvar pal odá, sar préko dživďom mre čhavórike berša odoj Klinócate mre dadeha, mra daha, pre pajtášenca. Ta kana ňiha lav i lavuta ando va, kamav vaj na kamav, ój i lavutica korkori vakerel ta bašavel o dĭlja amare románe te adaj ando dúreskero svito.

Čhajóri románi,
ker mange jagóri,
na bari na tikni,
sal mange valóni.

Me butvar na hajuvav, hoj soske ži akánik taj adaj, anda, adá kher, kaj akaňik bešav, ando kher, savo hi préko pherďardo kuče radijovenca, televizorenca ta mindenfelikne doktorike aparátencia, musaj te bašavav pále odá, so šaj činla pobisterďomahi, de na pobisterďom. K'odá šaj haljol, hoj ando dĭlja čhivav man sar čiriklóro athar, andar adá barvalipe odoj pále, kathar áljom, kaj úljom, and'odá čoripen, andi bokh taj mel. De o jĭle ta o vóda ole Romenge šúže sťe sar ole Dévleskere ásva. Miri lavuta rovel taj asal, lošanel ta pašodá pobisterav, te iš čak po jekh mometo, p'asé lava, sar hi politika, diskriminacija, bronchoskópĭja, OSN, Strasbourg. Akor na džanáhi, ni so hi pneumonĭja, ni so hi o lav Paríži vaj so hi kararsko mramoro. Pindžaráhi čak amáre párne patakakere baróra ta sťomahi talam bastaleder.

Nek ovahi me savo baro raj, odá gondolinav, hoj mri lavuta dureder bašavla odela dĭlja, so tiknuvárbur šunke-

Největší strach měli Romové z četníků. Ti když přišli z vesnice, křičeli na Romy jako na psy a častokrát je i zmlátili. Nezáleželo na tom, proč. Naši otcové neměli nikdy pravdu. Byli jsme pro ně jenom hnusní, špinaví cigáni, "banda akási".

Mezi těmihle Romy jsem od malička vyrůstal, žil jsem s nimi, a i teď, ačkoliv je tomu víc než třicet let, co jsem pryč z domova, vzpomínám, jak jsem prožíval dětská léta v Klenovci s tatínkem, s maminkou a se svými kamarády. A když někdy vezmu do ruky housle, hrajou samy od sebe naše romské písničky i tady v tom dalekém světě.

*Romská dívenko,
udělej mi ohníček,
ne velký ne malý,
patříš ke mně.*

Sám nechápu, proč já tady, v tom bytě, kde teď bydlím, v bytě přeplněném rádií, televizory a různými lékařskými přístroji, musím znova a znova hrát to, co už jsem dávno mohl zapomenout, a přece jsem to nezapomněl. Je vůbec možné pochopit, že v písničkách chci jako pták uletět z toho všeho bohatství zpátky, do chudoby, do hladu a do špíny? Moje housle pláčou a smějí se, radují se a já přitom třeba jen na chvíli zapomenu, že existují slova, jako *politika*, *diskriminace*, *bronchoskopie*, *OSN*, *Strasbourg*. Tehdy jsem neměl potuchy, co to je *pneumonie* nebo co znamená slovo *Paříž* či *kararský mramor*. Znal jsem jenom naše bílé potoční kamínky a patrně jsem byl šťastnější.

I kdybych byl sebevětším pánem, myslím, že moje housle budou vždycky hrát ty písničky, které jsem od malička

kerdom pi udvara, asé iš, so o phuro Rudo bašavkerlahi tel i fala, so miri baba dīljavkerlahi, so o Roma bašavkernahi nilaje avral taj jevende ando kaštune kheróra čak vaš pumenge, hoj te oven jekhnajóro bastale. Me adá bašajibe, kamahi vaj na, musaj te šunáhi, musaj o románe dumi te véji hajuvahi, musaj te dikhahi, kana peske mro dad vaj o Roma pijenahi, kana pumen ole romnenca čhidkernahi.

Ráti mange mri baba, i Kali Čikenka vakerlahi o paramisa pal o báro vítězi, so avka báre kamlahi pira piráňa, hoj savóre erđaven čohanen taj šarkáňen mundarkerđa. Hát o baro kamibe s'ľa zoraleder savore bengendar - ta pal odá jekhbuter amare paramisa vakernahi. O paramisa sikjonahi o Roma jekh ávrestar. Jevende ando tikne kaštune kheróra vaj nilaje paš o jaga šunkerasahi, so pumenge papalek nevo o paramisaše Roma avri gondolinna. O romňa ole havórenca asanahi ta má užarasahi, kana o čoro čhávo préko čhinla godaha ole benges. O čerheňa phabonahi báre ududeha, ta kana meg ňiha te o čhonóro ári avlahi, o romňa ole vastenca ko čhonóro mangnahi amáre gule Délóre, hoj te del amen sastipe, gódi, bast taj zór.

Jaj, činla hi má odela divesa, kana pe avka dživlahi. But páňi má téle čuljilja, but nípi múlje, o svito pe irinda, hi áver, naštik dživas paš o jagóra avral, na dživasahi ári ole khelibnastar taj ole bašajibnastar. De jekh, so andar o paramisa áchilja - hoj po svito hi o lačhipe ta o erđavipe. Ta del o Dél, hoj sar ande amáre paramisa, avka te akánik o benga te čhiňon pumen riciňake maškar o grasteskere petale, mer o vítězi p'odá gra s'ľa súžo vódi ta ilestar kamlahi pra piráňa.

So šaj kerav, kana mange adela phurikane búťa pi gódi phiren ta me len ikrav t'akánik aktuálnenge. Šaj dživáhi má avka sar o ávera smirom. Zijand, avka na džanav! Me úljom Klinócate.

slýchal v osadě, třeba ty, co hrával u svého domku starý Rudo, co zpívavala moje babička a co Romové hráli v létě venku, v zimě ve svých dřevěných chatrčkách jen tak pro sebe, aby si užili trochu štěstí. To hraní jsem musel poslouchat chtě nechtě, chtě nechtě jsem musel vnímat romská vyprávění i všelijaké hádky, byl jsem při tom, když si můj tatínek a ostatní Romové popili anebo když se šli někam ztratit se ženskýma.

Večer mi moje babička Černá Čikenka vyprávěla pohádky o slavném hrdinovi, který svou milou miloval tak, že kvůli ní pobil všechny zlé čaroděje a draky. Láska byla samozřejmě silnější než všichni ďáblové světa - a právě o tom se nejvíc vyprávělo v našich pohádkách. Pohádky se Romové učili jeden od druhého. V zimě jsme je poslouchali v malých domečcích a v létě venku u ohně. Všichni jsem s napětím čekali, co nového si vyprávěči vymyslí a kdy už ten chudý romský chlapec znova přetrumfne čerta. Na nebi zářily hvězdy a někdy, když vyšel měsíc, vzpínaly k němu ženy ruce a prosily našeho sladkého Pánbíčka, aby nám dal zdraví, štěstí a sílu.

Ach, jak je to dávno, co se takhle žilo. Spousta vody uplynulo, spousta lidí umřelo, svět se otočil a změnil, už nemůžeme sedat venku u ohníčků a hraním bychom se neuživil. Ale jedno, co nám zbylo z našich pohádek, je skutečnost, že na světě stále existuje dobro a zlo. Dej Bože, aby stejně jako v našich pohádkách se i na tomhle světě všichni ďáblové roztekli na kolomaz mezi koňskými kopyty! Vždyť na tom koni jede Čistá Duše, hrdina, který z celého srdce miluje svou vyvolenou.

Co mám dělat, když mi všechny tyhle věci stále chodí myslí a stále je považuju za aktuální? Mohl bych žít jako ostatní a měl bych klid. Bohužel, nemohu. Neumím to. Narodil jsem se v Klenovci!

Amáre Roma Klinócate s'te maj na savóre lavutára. Sako džanlahi te bašaven pe valasoste. Phirnahi te bašaven ando gav ole hulajenge, po bijava, ando kočmi, ando avera gava vaj fóre, phirnahi ole lavutenca tel i khak ta ole cimbalmenca po dumo, ole brúgovenca po válji, dúr ži andi Česka. Isem kamplahi ole but čhavóren te parvaren. Bašavker-nahi, kaj šaj, hoj te roden lovaťa, hoj te anen khére neve gadóra ole čhávenge vaj valasave čéni ando kana ole rom-ňenge.

Bešavnahi de na čak vaš o lóve. Isem čačukano lavutári naštik ovel čak profesionalo. Načinla mange bičhaďa khéralur mri phureder kali pheň dúgo lil ta čhinel ande: "Amáro dad phirel meg te bašavkeren. Načinla rodiňa štaršel pandžvardeš, te angle idžeste papalek pandž šel. De daženes, ó na phírel čak vaš o love, de vašodá, hoj le řípenge te kerel loš. Ta te leske hi lokeder." Ase lila ola kalja pheňatar mindik užarav.

Avka amáre Roma phirnahi upri celi republika, pindžarnahi o svito, sikljonahi te o čhibja, čehika, lalórika, sikljonahi te ávera d'ílja, so s'te šukára, vaj šukárenge len próbalinnahi te keren.

Ta kana pumen říha asé duj bandi resnahi ando svito, hát lošatar but love iš ánde pijenahi, phennahi pumenge, káj pe jekhfeder šaj rodel, kathar džan o droma, sar pe odá fóro vičinel, kaj pe šaj uštidel sojibe. Ta má palek pumenge phennahí "Áčh Devleha" ta džanahi dureder, pre dromeha te vandolinen.

Kana o rodipe s'ta láčho, na pobis-ternahi ani p'odela phure lavutára, so áčhile khére vaš o nasvalipe, vaj po čore phivle romňa, so lenge o romóra múlje. Mindik lenge valaso ári thovnahi andar pumáre love, valasavo te iš tikno rísati.

O terne čhavóra, so mek sikljona-hi, uštinna-hi epaš ríso, de avka s'ta odá láčhe. Sar te džandéhi akor má pal o podpori vaj penzii!

Naši klenovečtí Romové byli té-měř všichni hudebníci. Každý dovedl na něco hrát. Chodili hrát do vesnice sedlákům, hráli na svatbách, v krč-mách, chodili i do okolních vesnic a měst, chodili s houslemi pod paždí a s cimbály na zádech, s basou přes rameno až daleko do Čech. Museli pře-ce živit děti, hodně dětí. Každý hrál, kde se dalo, jen aby vydělal pár koru-nek a přinesl domů dětem nové šatičky nebo nějaké ty náušničky své ženě.

Hrálo se ovšem nejen pro peníze. Opravdový hudebník nemůže být pouhý profesionál. Nedávno mi napsala z do-mova má nejstarší černá sestřička: "Náš táta chodí pořád hrát. Nedávno vydělal čtyřista padesát korun. A přede-včím pět set. Ale ty víš dobře, že nechodí jen pro peníze. Hraje, aby udělal lidem ra-dost. A sám se taky cítí líp, když může hrát." Na takovéhle dopisy od té mojí černé sestřičky se vždycky těším.

Naše kapely prochodily celou re-publiku. Hudebníci poznávali svět, učili se jazykům, česky, německy, naučili se všelijaké nové písničky, které se jim zalí-bily, anebo si je zkusili zkrášlit po svém.

Když se takové dvě kapely potkaly někde ve světě, hudebníci samou ra-dostí napřed propili spoustu peněz a pak si řekli, kde se dá nejlíp vydělat, jak se tam jde, jak se to město jmenuje, kde se dá sehnat nocleh. A pak si dali s Pánem Bohem a každý putoval dál svou cestou.

Když byl dobrý výdělek, nezapom-něli ani na staré hudebníky, kteří muse-li zůstat doma, protože byli nemocní, nezapomněli ani na vdovy. Vždycky jim oddělili něco ze svých peněz, i když to byla třeba jen malá částka.

Mladíci, kteří se teprve učili hrát, dostávali půlku výdělků, ale i to bylo dobré. Tehdy nebylo ani potuchy o nějakých podporách nebo o penzi.

Sťe te asé Roma, so phirnahi korkóre, ta talam o rat len cidlahi furt te phiren. But nípi pindžarnahi ole Béla báči, mre dadeskere phrale. O bači phirda upre celo Serviko ola cimbalnicaha po dumo. Butvar sťa po meribe nasvalo, te avka iš pe musaj te delahi po droma. Avlahi pále khere mindik ári sastardo, de na ole doktorendar - vašodá, hoj sťa papalek te bašaven, hoj diklja o purane fóre, vakerda papalek pre górenca, taj talam vašodá, hoj papalek anlahi khere lóvaťa ta khapado andar i loš uštidlahi valamikor asi zorj, hoj te leske i Arana néni phendáhi valasavo erđavo lav, holjatar phagerdáhi, so leske álja tel o va.

O Béla báči angle duje beršende múlja ta i cimbalnica lestar valako čorđa. Zijand! Valamikor la mange priminda. Thodomahi la mange pi fala ta bistošan mange vakerdahi, so oj ole Béla báčiha préko dživđa.

O Roma sťe ando vandolipe ňiha te čhona. Nimelikne meg odá bistošno díve avnahi pále vašodá, hoj préko lenge gélja po drom i mačka vaj valasave bibastale manuše dikhle phela, vaj rumime džuvlja. Ta odá lende ando drom na úljahi nisavi bast.

Klinócakere Roma bešnahi paš o majori. O majori sťa asó dúgo rajengero kher. Valamikor bešlahi odoj jekh grófico čaládo, o Kubíni. Sťa odá phela baro raj. Sťe le but phuvja, na čak Klinócate, de te ando ávera thémi. Anglal paš o drom sťe leskere khera, o sobi, pálal sťe o štálji ta még dureder sťa palek ole rajeskeri bárj ole filagorienca. Ta sťa mindenfelike phabaliňa, šlivinda, pendehiňa. I rajeskeri hanig hi ži akánik odoj ta butvar te me ándar píljom lakero páni.

Pal o štálji thode pumen te bešen, ko džanel kana, o Roma. O raja phela butvar kernahi mulatšági ta phirnahi odoj te mulatinen te ávera raja andar o dúralo ungriko vidéko. Butvar ando šukár Klinócakero gav avnahi te Budapeštatar, šaj

Byli i takoví Romové, kteří vandrovali sami. Nejspíš to měli v krvi. Hodně lidí znalo strýce Bélu, bratra mého tatínka. Strýček prochodil s cimbálkem na zádech celé Slovensko. Někdy byl na smrt nemocný, a přesto se vydal na cestu. A vrátil se domů vyléčený. Nevyléčili ho doktoři! Uzdravil se, protože byl zase hrát, navštívil známá města, popovídal si se "svými gádži", přinesl domů peníze a někdy samou radostí dostal takovou sílu, že když mu teta Arana řekla náhodou nějaké křivé slovo, rozlámal, co mu přišlo pod ruku.

Strýček Béla zemřel před dvěma lety a cimbál mu někdo ukradl. Škoda. Kdysi mi ho slíbil. Byl bych si ho pověsil na zeď a jistě by mi byl vyprávěl, co všechno se strýčkem Bélou zažil.

Romové byli na vandru někdy i celé měsíce. Někteří se naopak vrátili třeba tentýž den, když jim přes cestu přeběhla kočka, když potkali nějakého proklatého člověka nebo zkaženou ženskou. Věřili, že by neměli na cestách štěstí.

Klenovečtí Romové bydleli u panského statku. Bylo to takové dlouhé stavení, kdysi tu žila šlechtická rodina, Kubíni. Kubíni byl velký pán. Měl spoustu pozemků, nejen v Klenovci, ale i v cizině. Vpředu u cesty bydleli, vzadu měli stáje. A ještě dál byla panská zahrada s takovými besídkami. Rostly tam jabloně, švestky, ořešáky. Panská studna je tam dodnes. Kolikrát jsem i já z ní pil vodu!

Za stájemi se bůhví kdy usadili Romové. Panstvo často pořádalo pitky a hody a sjížděli se k nim i další šlechtici z dalekých maďarských krajů. Mnohdy k nám do našeho krásného Klenovce přijížděli až z Budapešti a z Vídně. Ti

SPITE, DETI, SPITE

Soven, čháve, soven

Klenovec,
Ján Cibula, 27. r., 1959

Vol'ne ♩ = 52

Spi-te de-ti, spi - te, ješ' si ne-pý - tuj - te,
So-ven, čháve, so - ven, čak te han ma man - gen,

le-bo va - ša dobrá matka z vä-ze-nia ne - prí - de.
mer tu má - ri lač - hi da jka čo - de hi plan - di - me.

2. Beda, otec, beda,
zaspať nemôžeme,
uväznili našu matku,
bolesť nám spať nedá.

2. Mro gulo dadóro,
náne man ňikóro,
imar man náne ňikóro,
čak oda délóro.

3. Deti moje malé,
prestaňte už plakať,
kto sa žiaľu neodučí,
plakať bude stále.

3. Užar čháje, užar,
sar tu bájincha,
odola tre kale,
ašha mindig rovľa reha.

Ze sbírky B. Valaš'ana "Cigánské spevy a tance" z roku 1963 (viz Recenze - anotace v č. 3/1994 Romano džaniben). Mnoho z písní zpíval sběrateli právě Ján Cibula, tehdy student lékařské fakulty.

hoj te Vedñatar. Klinócakere raja pumenge čáče araklje šukár than po bešibe. O bare véša, šukár hedat'a s'te pherdo talam akor mék zverenca taj andi Rima-páni papalek šukár máche taj ráki. Joj Dévla, kiten len sar čhavóro astarkerđom!

O Klinócakero raj, o Kubiňi, s'ta phela ole királjiskero klučári. Ži akánik na džanav, savi hi odá funkcija, de džanav, hoj o Roma pe leste erđavóne na lepernahi. Ži akánik pal leste o phure šukáre vakeren. De avka hi má odá p'odá svito - o bare raja múlje ári, de o Roma ta lengere čhavóra áchilje odoj.

Adale Romen oj, o raj, bistošan anađa peske pal o Ungri. Te ój s'ta Ungro. Šaj ovel, hoj kediňa peske ári asén, so džannahi te bašaven. Jekh hi čáčo, hoj kana asé bare raja eketháne avnahi dúralur, akor na čak pijenahi ta hanahi o láche hábena, de paš o mulatšágo si len te ovnahi asé lavutára, so džannahi šukáre lenge pi kedva te bašaven ta te pindžaren na čak o ungrike dílja, de te asé, so amáre Roma talám aňi na šunde, mer te šundéhi, akor talam len džandéhi. Amare phure dada s'te hirešne lavutara ta lengero híro džalahi valamikor ži Peštate. Ži akánik hi o Oláhoči, Radičóči ta Cibuljóči - amáre ánava šundon sar anava ole bare lavutárengere.

Maškaral o romano péro džalahi i patakica. I patakica hi tikni. Jevende celone ánde fadinel ta iljinel pe ljégoske. Ňilaje, kana hi papalek bare tatipena, šuťol čori ári. Adaj, paš adi pataka, dikhljom te me mro dživipe sar o butera Roma, ko odoj keravkernahi duje šorende tikne khera, kaj pumenge žužarkernahi ole bálen, ole kahnen, kaj pumen korkóre thovnahi, paš late Ňilaje kernahi o khelibe, odoj távnahi, hanahi, de čhidkernahi ánde te o semeti, avre te na s'ta kaj. Mri daj p'odá mindik báre rušlahi ta phenlahi: "Čak vašodá adathar kamav he te džan te bešen."

Kana pal o baro šukibe delahi o brišind, i tikni patakica jekhvare ilinlahi pe bare zorale páňeske, so lidžalahi palek téle andi

klenovečtí páni si dovedli skutečně najít pěkné místo k bydlení! Hluboké lesy a krásné hory, tehdy bylo ještě všude plno zvěře a v řece Rimavě spousta nádherných ryb a raků. Bože, kolik jsem jich jako kluk nachytl!

Klenovecký pán Kubíni, byl královským klíčníkem. Dodnes nevím, co to je za funkci, ale vím, že Romové na něj nikdy nevzpomínali ve zlém. Ještě teď si o něm staří vyprávějí. Ale takhle to chodí na světě: Urození páni vymřeli a Romové a jejich děti tu zůstali.

Romy si pán povolal patrně z Maďarska. Sám byl Maďar. Možná, že si vybral ty, co uměli hrát. Je jisté, že když se panstvo sjelo z dálky, tak nejen pili a hodovali, ale museli mít při svých hodech i hudebníky, kteří jim dovedli po chuti zahrát, a to nejen maďarské písničky, ale i takové, jaké naši Romové v životě neslyšeli. Cokoli však jednou slyšeli, okamžitě to uměli zahrát. Naši Romové byli opravdoví muzikanti a jejich sláva sahala až k Budapešti. Dodnes patří Oláh, Radič, Cibula mezi slavná hudebnická jména.

Uprostřed romské osady tekla potok. Malý potůček. V zimě zamrzal a v létě, když bylo horko, celý chudinka vyschl. Tady u toho potůčku jsem prožíval své dny jako ostatní Romové, kteří si tu postavili dvěma řadami malé domečky. Čistili v něm prasata a šhubali slepice, myli se v něm, v létě se tu tančilo, vařilo, jedlo, ale do potoka se házelo i všechno smetí, protože nebylo kam jít. Maminku to strašně zlobilo a pořád říkala: "Jenom kvůli tomu svinstvu bych se odsud nejradši odstěhovala!"

Když po dlouhém období sucha začalo pršet, proměnil se malý potůček v bouřlivý proud, který nesl všechnu

Rima savóro džungipe. O čakalo páni hurto-
linlahi ole bare bendar, so andar o vés
Faicija hurdonahi, ta tele džanahi odole čika-
le páneha. Mro papus akor džiljavlahi:

Okój avel, okój avel
jekh čakalo páni,
okój avel, okój avel
mri šukár piráni.

Astardom la roklicatar,
čumidnom ola.
Kale áthengeri,
kale balengeri.

De odá holjamo páni lidžlahi téle na
čak o melalipe, de butvar o phurdóra, so
pumenge o Roma kerkernahi. Erdaveder
sťa, kana o páni sťa bare báro, akor má
sťa čáče, mro Dél, darj. O romňa thovnahi
te thárkeren ole fízengere ranika, so de-
nahi andi khangéróri sako berš te senteli-
nen, Roma avnahi andar o khera ári ole
tílenca, čak amen o čhavóra musaj te di-
khasahi pal o blaki, so pe kerďola, ta
upralur ži téle šundolahi amáro vičinkeri-
be: "O baro páni avel! A baro páni avel!"
Na džanav, hoj dárjatar vaj lošatar.

Odoj téle, paše rajeskeri štálja
upreder i pataka, ačhlahi dosta účo
kher kaštúno bara udvaraha. O kher
mre papuskero, ole Phure Mišoskero.
And'adá kher úlje savóre mre dadeskere
phrala: o Géza, o Miško, o Béla báči ta
mro dad, o Jano-Handi. O ávera phela
múlje ta pheň, len na džanav. Mre papu-
skero kher má na ačhel. O bibastalo
Grebato -del le o Del loki phuv taj piheni-
pe - mro bratranco, kana na birinlahi
ando veš te džan, akor polóke le sit ke-
dlahi pi jag. Meg láche, hoj pe leste na
pélja téle.

De odá kher pi bast dživel dureder,
avka sar te o Mišo, so leske čoreske va-
lako diňa ánav Grebato; dživen adaj paše
mande po fotki. Ta leskeri lavuta. Jaj,
sar oda bašavlahi még ola klínócakere

špínu do Rimavy. Kalná voda se prud-
ce valila přes balvany v lese, podemíla-
la je a rozdrolenou drť odnášela dolů.
A tehdy můj dědeček zpíval:

*Žene se tam, žene se tam
kalná voda,
přichází tam, přichází tam
moje milá.*

*Chytil jsem ji za sukýnku
políbil jsem ji.
Černooká,
černovlasá.*

Hněvivá voda odnášela nejen špi-
nu, ale často i lávky, které si Romové
postavili. Horší bylo, když hrozila
opravdová povodeň. To byla, Bože,
hrůza! Ženské začaly pálit vrbové prou-
ty, které si každým rokem dávaly světit
v kostele. Romové vybíhali z domků
a my děti koukaly, co se bude dít,
a zezhora až dolů byl slyšet křik: "Velká
voda! Velká voda!" Nevím, jestli jsme
křičely strachem, nebo radostí.

U panské stáje nad potokem stá-
dost vysoký dřevěný dům s velkým
dvorem. Byl to dům mého dědečka,
starého Miša. Tam se narodili všichni
tatínkovi bratři: Gejza, Miško, Béla
i můj tatínek, Handi-Mravenec. Os-
tatní bratři i tatínkova sestra umřeli, ty
jsem neznal. Dědečkův dům už nestojí.
Nešťastník Grebato - dej mu Pánbůh
lehkou zem a spočinutí - můj bratranec,
když neměl dost sil, aby šel do lesa na
dříví, rozebíral postupně dům. Ještě že
se na něj ten dům nezřítíl.

Naštěstí dům žije dál, stejně tak
jako žije i Mišo - někdo mu, nebožtíčko-
vi, dal přezdívkou Grebato. Žijí tady
u mě na fotkách, žijí u mě i jeho hou-
sle. Bože, jak ty dovedly zahrát kleno-

dílja! Andare mre kana taj ílo šoha, meg
čak dživá, na našavá. Isem ola dílja ta-
lam úlje odoj, and'adá kher, kaj ój múlja
angle ofto beršende. Taj odoj me úljom
angle štarvardeš beršende.

"Tu úljaj ke tri baba, ke Čikenka!"
phenlahi mange mri daj. Ta kana mri daj
manca paštolahi, o Roma ípen bašavna-
hi i purani Klinócakeri díli:

Odoj téle o Roma bašaven,
mri piráni mulatinel,
te šaj laha jekhnaj vakerá
mre íleske bari loš kerá...

Jaj, avka ári meren polóke o lače
románe dílja! O romane lava. Hi mange
pháro, te upr'odá gondolinav. Isem oda
hi ladž, so pe kerđol! Ko hi románe ko-
kalestar, butvar pe ciddel Romendar ta
ladžal vašodá, hoj hi kaleder. Soske odá
musaj avka te ovel? Me na džanav, šaj
te čak vaš odá, hoj vaš amenge ňiko na
phenel ži akánik bareder lav. Na arakljol
pe ňiko, ko phenlahi, hoj o Roma na čak
čornahi ta hi melale, de te odá, hoj o an-
do melale gada hi butvar rovindo Devles-
kero ílo, so na vakerel, de díljavel.

Jekhvar me tut dikhljom,
ande kamadindom,
vaš tre šukár átha
naštik me tut liljom.
Báre tut kamáhi,
vaš tuke meráhi,
de má naštik, naštik
pe tute dikháhi.
Ma roven, mre átha,
ma dukh, míro ílo...

Jaj Dévla, mro gulo Del, zijan, hoj
o tikno Mišo-Grebato naštik adi díli ba-
šavel! Bašadáhi la tuke, mro Delóro,
bistošan te tuke tecindáhi! Isem hi pal
o baro kamibe ta Baro Kamibe sťan Tu,
mro gulo Del. Te šundalahi Tu oja díli,
šaj hoj diňalahi le phure Mišoske asi

vecké písničky! Dokud budu živ, nene-
chám je odejít ze svého srdce. Vždyť
se narodily v tom domě, kde Grebato
před osmi lety zemřel a kde jsem se
před čtyřiceti lety narodil i já.

"Ty ses narodil v domě své babič-
ky, u Čikenky," říkala moje maminka.
A při mém porodu prý Romové hráli tu-
hle písničku:

*Tam dole hrají Romové
a má milá se tam baví,
kdybych s ní mohl slůvko promluvit,
udělal bych svému srdci velkou radost.*

Ach, jak ty poctivé romské písnič-
ky vymírají! Umírají i romská slova.
Když na to pomyslím, je mi těžko. Han-
ba, co se dnes děje! Kolik našich lidí se
od Romů odtahuje a stydí za to, že
jsou trochu tmavší než ostatní. Proč?
Možná je to jen proto, že dodnes se za
nás nikdo nepostavil. Nenajde se člo-
věk, který by dovedl prohlásit, že Ro-
mové nejen kradli, ale že v těch
špinavých, otrhaných šatech plakalo
Boží srdce, které místo slov zpívalo:

*Jen jednou jsem tě uviděl a
zamiloval jsem si tě,
ale pro tvé krásné oči
jsem si tě nemohl vzít.
Měl jsem tě moc rád a
toužil jsem po tobě,
a přitom jsem se na tebe
nesměl podívat.
Neplačte, moje oči,
nezoufejte, moje srdce!*

Ach Bože, můj sladký Bože, ško-
da, že už ti ten malý Mišo-Grebato ne-
může tuhle písničku zahrát! Kdyby ti ji,
můj Božíčku, zahrál, určitě by se ti líbila.
Zpívá se v ní o Velké Lásce. A Velká
Láska, to jsi přece ty, můj Bože! Kdy-
bys býval tu písničku slyšel, Bože,

zorj, hoj bírind'ahi te džan ando bukiko
véš cegalenge ta na musaj upre thard'ahi
mre papuskero kaštuno kheróro.

Ma ruš pe mande, Devla, inkam
mange pašťuvav téle ta cidav pharo vódi
ke Tute, sar mro dad oda iš kerlahi ta
o Roma k'amende kernahi ta keren, te
kamnahi, hoj len te des šukár díve, te
šaj džan huhurenge vaj malinenge ando
véš, hoj te roden po hábe pumáre ča-
vórengé.

Poznámka:

Oproti zvyklostem zápisu romštiny, přijatým jazykovou komisí Svazu Cikánů-Romů (1969 - 1973), užívá Ján Cibula spřežek -lj- pro -l'- a -rj- pro -r- (které kdysi mohlo být vyslovováno jinak než "tvrdé" -r- a jehož odlišnou kvalitu Ján Cibula ve svém klenoveckém nářečí ještě cítí).

ZUSAMMENFASSUNG

Dr. med. Ján Cibula: Das weiße Steinchen und unsere Roma

Ján Cibula beschreibt das Leben in Glück und Armut und die Tätigkeiten der Kinder und Erwachsenen, wie das Sammeln und Verkaufen von Früchten des Waldes, das Flechten von Körben, Fäden und Seilen, die Schmiedekunst und anderes, zur Zeit seiner Kindheit. Dazu gehörten auch unselige, unnötige und mit Verachtung der Roma verbundene Konflikte mit der Polizei. Er konfrontiert die nach wie vor lebendigen Erinnerungen und Lieder mit dem heutigen mit Wissen und Wohlstand belasteten Dasein. Das allgegenwärtige und damit zutiefst verwurzelte Spielen und Singen, die endlosen Erzählungen am Feuer unter offenem Sternenhimmel oder vor dem Ofen sind verschwunden, es bleibt der ewige Kampf zwischen Gut und Böse.

Das Musizieren war Freude und Ehre, Leidenschaft und Lebensunterhalt gleichermaßen, man lernte dabei fremde Gegenden, Sprachen und Weisen kennen, der „Konkurrenz“ gab man Tips, für die Kranken und Alten legte man immer etwas beiseite. Für einen Onkel, der als einer von wenigen allein durch die Lande zog und seine Zimbelkenntnisse zum Besten gab, war es in einer schweren gesundheitlichen Krise gar lebensrettende Medizin. Die Roma in Klenovec

možná bys dal Mišovi dost síly, aby se vypravil do lesa na dříví a nemusel by ztopit dům našeho dědečka.

Nezlob se, Bože, že si teď půjdu lehnout a chvíli k Tobě budu vzdychat, tak jak to dělával můj tatínek a jak to dělali a dělají všichni naši Romové, když chtějí, abys jim dal hezké počasí, aby mohli jít do lesa na houby a vydělali pro své děti na živobytí.

Přeložila MH

wohnen in früher von Adligen bewohnten Häusern mit einem Stallanbau und einem netten Garten. Sie erinnern sich im Guten an die ehemalige Herrschaft und an die Natur, die sich diese zum Leben herausgesucht hatten. Die Roma waren von ihnen wohl aus Ungarn geholt worden, um jederzeit für sich und die zahlreichen Besuche des befreundeten Adels vertraute, aber auch bisher ungehörte Lieder bieten zu können. Ein Oláh, Radič oder Cibula hatte so etwas natürlich in seinem Repertoire!

Durch die Siedlung floss Wasserversorgung und Kanalisation in einem in Form eines kleinen Baches, der Mutter des kleinen Jankus immer ein Dorn im Auge. Manchmal wuchs er ein wenig an, dann wurde alles richtig sauber, manchmal übertrieb es die Natur aber auch, da halfen nur in der Kirche gesegnete und verbrannte Weidenzweige. In der Erinnerung ist alles miteinander verwoben, das Haus seines Großvaters, wo er zur Welt kam, dessen Geige, das Lied, das zu seiner Geburt erklang, der Vetter Mišo alias Grebato, der sich auf der Suche nach Brennholz auch mal am Haus vergriff.

Die Lieder, die Sprache, die Tradition gelten heute nichts mehr. Heute distanzieren sich gar die Roma von sich selbst. Es tritt ja auch niemand für sie ein. Dem Herrgott gefallen die von Liebe und Leid erfüllten Lieder der Roma ganz sicher, wo doch sie es sind, aus denen das Weinen in seinem Herzen entspringt.

P. Wagner

RECENZE ANOTACE

ALFARO Antonio Gómez

LA GRAN REDADA DE GITANOS

España: la prisión general de Gitanos en 1749

Editorial Presencia Gitana, en coedición con el Centre de Recherches Tsiganes, Madrid, 1993

Španělský novinář Antonio Gómez Alfaro (*1931) se již dlouhou dobu věnuje otázce konfliktních vztahů mezi Romy, ostatním obyvatelstvem i státními úřady.

V knize *La gran redada de Gitanos* (*Velké zatýkání Cikánů*) se zaměřil na jednu z nejtragičtějších událostí v životě španělských Romů, k níž došlo za vlády krále Ferdinanda VI, tj. v době, kdy se nemalému mocenskému vlivu těšil jejich zarytý nepřítel, významný politik a finančník Zenón de Samodevilla, markýz z Ensenady.

30. července 1749 proběhl všeobecný celošpanělský záťah na Romy. Během jediného dne bylo zatčeno 10 až 12 tisíc osob, mužů a žen, starců i dětí. Zadržení zdaleka nepocházeli jen z kočujících a chudých rodin. Bylo mezi nimi mnoho trvale usazených řemeslníků, prosperujících sedláků a vážených měšťanů. Celá akce byla pečlivě připravena a až do poslední chvíle držena v tajnosti. O její "zdařilý" průběh se postarala armáda, svůj podíl na úspěchu však měla i církev a někteří horliví spoluobčané, kteří si prostřednictvím udavačských oznámení často vyřizovali účty a zbavovali se svých rivalů.

Majetek zatčených osob byl zabaven a vydražen. Z peněz získaných prodejem bylo placeno jídlo pro zajaté a hrazeny náklady na jejich nedobrovolnou cestu do věznic, loděnic a dolů. Přebytek, byl-li nějaký, připadl královské pokladně.

Skutečná nebo domnělá příslušnost k romské populaci, jež byla určována na základě proměnlivých, mnohdy velmi nejasných a sporných kritérií, byla klasifikována jako trestný čin a viníkům se mělo dostat "náležité nápravy" v trestnicích a na galejích. Hlavním cílem pak bylo skoncovat jednou provždy s celým "cikánským plemenem, které" - jak se vyjádřil tehdejší královský zpovědník Francisco Rávago - "je protivné Bohu a zhoubné pro lidstvo". Zvolena byla "mírnější" alternativa likvidace Romů: jejich postupné vymření. Vězni byli tříděni podle pohlaví, muže čekal jiný osud a jiné místo určení než ženy.

Plošné zatýkání Romů samozřejmě nezůstalo bez odezvy. Markýz z Ensenady a Rada pro Kastilii obdrželi mnoho stížností, kladných posudků na uvězněné osoby a žádostí o jejich osvobození. Proto bylo později rozhodnuto přistoupit k individuálnímu posouzení každého případu. Romové pak byli děleni na "dobré" a "špatné". První skupina měla šanci dostat se na svobodu a získat zpět svůj majetek. Je však nutno říci, že nezřídka docházelo k omylům, přehmatům, chybám a nespravedlnostem a že vždy záleželo víceméně na libovůli soudů. Ti, co setrvali ve vězení, se do-

čkali svobody až v roce 1763. To už vládl ve Španělsku Karel III.

Autor ve své práci vychází z poznatků získaných během houževnatého vědeckého studia historických materiálů roztroušených po nejrůznějších archívech.

Český překlad se chystá publikovat pedagogická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

P. Pokorná

ASUL DE TREFLA (ŽALUĐOVÉ ESO)

Partida Romilor, București, 16 str.

Rómsky magazín *Asul de trefla* vychádza od roku 1993 v Bukurešti, má 16 strán formátu A3 a príležitostne obsahuje prílohu. Články sú písané po rumunsky a po rómsky, pričom v rómčine sú najmä články s literárnym zameraním.

V magazíne sa pojednáva o problémoch Rómov z rôznych častí Rumunska, ale jeho hlavným zámerom je propagácia rómskej kultúry.

Magazín má niekoľko stálych rubrik: *Literatúra v rómskom jazyku*, v ktorej vychádzajú aj krátke biografie rómskych spisovateľov a ukážky ich tvorby; *Interetnické spolužitie* (vždy s iným podtitulom); *Školstvo - výchova na úrovni vládnjej i nevládnjej*, v ktorej si čitatelia môžu prečítať články o výuke na školách pre Rómov, o zakladaní nových škôl, o seminároch s rómskou tematikou a na pokračovanie *Krátke dejiny školstva v rómskom jazyku*. Pravidelná je súťaž z histórie a súčasnosti Rómov a humor.

Periodicky vychádzajú rubriky: *Výklad s knihami*, ktorá informuje o nových knihách, dotýkajúcich sa Rómov; *Právny kurier* a *Jazyk náš každodenný - rómske slová viac alebo menej známe*, ktorá obsahuje rómsko-rumunský slovník zostavený na základe príspevkov čitateľov. Tí

uvádzajú staré i nové slová, ich preklad do rumunčiny, ako aj v akom dialekte a v akej oblasti sa vyskytujú.

Magazín prináša rozhovory s róm-skými i nerómskymi osobnosťami, články o aktuálnych udalostiach a problémoch Rómov, informácie o aktivitách Rómov na medzinárodnej úrovni.

Celkovú úroveň magazínu hodnotím pozitívne, články sú na profesionálnej úrovni, ved' zástupca šéfredaktora - Gheorghe Sarau, univerzitný profesor rómskeho jazyka na univerzite v Bukurešti, je osobou z najpovolanejších písať o Rómoch. Chýbajú však niektoré základné informácie o periodiku: ako často vychádza, presné dátum, kedy číslo vyšlo, ap.

Magazín je cenovo prístupný aj nižším sociálnym vrstvám (1.000,- lei predstavuje približne 3,- Sk).

P. Molnárová,
študentka Katedry etnológie FFUK v Bratislave

DRENKO Jozef

RÓMSKI - CIGÁNSKI HUDOBNÍCI Z LUČENCA A OKOLIA

*Novohradské osvetové stredisko,
Lučenec 1997, 108 str.*

Kniha Jozefa Drenka zachycuje históriu rómskych hudbníkov z Lučence a jeho okolí. V oblasti žili a žijú veľmi nadaní hudbní interpreti, ktorí se svou hudbou procestovali mnoho zemí a účastnili se mnoha významných událostí. Tak např. Rudi Rácz hrál v roce 1740 při korunovaci Marie Terezie, Ladislav Rácz hrál v Petrohradě před ruským carem Alexandrem II. apod.

Kniha obsahuje bohatý obrazový materiál, autentické fotografie a kresby významných rómských hudbníků a hudbních kapel. Jsou zde i ilustrace spe-

cifických hudebních nástrojů, na které romští hudebníci hráli.

V první kapitole je načrtnuta stručná historie Romů na slovenském území a v okolí Lučence. Je zde uvedeno první známé nařízení týkající se Romů v Novohradské župě z roku 1679 i údaj o sčítání Romů v okrese Lučenec z roku 1725. Tehdy bylo zaznamenáno 15 rodin, z nichž dvě vyslovily přání usadit se. Tyto dvě rodiny Berkyových daly základ budoucím zdejším muzikantským rodům.

Druhá kapitola je věnována romským hudebníkům z Lučence a okolí v 18. a 19. století. Autor zde rozebírá jednotlivé významné hudebnické rody a jejich kapely. O tom, že tento kraj byl bohatý na hudební rody, nás přesvědčí i pomníky na lučeneckém hřbitově. Tito hudebníci se stali základem pro vytvoření dobrého pedagogického sboru na umělecké škole v Lučenci.

Ve třetí kapitole uvádí autor ukázky několika romských písní i s notovými záznamy. Kniha je proložena romskými příslovími vztahujícími se k hudbě. Na závěr je připojeno anglické resumé.

Tato průkopnická práce podává přehled významných osobností romské hudby. Je z ní rovněž patrné, že hudba byla pro Romy odedávna nejen zaměstnáním, ale i zábavou. Je jen škoda, že publikace vyšla v nákladu pouhých 250 výtisků.

M. Cichý

GARCÍA José Antonio Platón

APROXIMACIÓN AL CALÓ, CHIPÍ CAYÍ

Málaga: Junta de Andalucía, Consejería de Asuntos Sociales, Delegación Provincial, Plan de Barriadas de Actuación Preferente, 1993, 62 str.

Publikace zasvěcuje do jazyka *caló* [kaló] (nadále budeme užívat českého

přepisu, pozn. red.). Kaló hovoří španělští Romové, kteří sami sebe nazývají *Calé* [Kalé]. Podobné jméno užívají Romové ve Walesu a ve Finsku. Výraz je odvozen od romského slova **kalo** - černý.

Jazyk kaló sice pochází ze stejného základu jako všechny romské dialekty ve světě, avšak výrazně se od nich odlišuje. Španělská varieta kaló pozbyla původní gramatický systém a namísto něj přejala gramatiku španělštiny. O tomto vývoji svědčí veškerá jazyková dokumentace, která se nahromadila v průběhu téměř tří staletí (viz Bakker 1995). Progresivní hispanizace kaló je názorně sledovatelná na jazykovém materiálu z různých období. V posledních dvaceti letech bylo zaznamenáno několik set romských výrazů v Andalusii (např. McLane 1977, Geipel 1995, Roman atd.) a všechny byly vsazeny do gramatického kontextu místního andaluského dialektu španělštiny. Třebaže Kalé považují svůj jazyk za *romský*, je to spíše specifická varieta španělštiny.

V dřívějších pramenech nacházíme bohatší romskou lexiku, i když gramatický systém "španělské" romštiny se nám nezachoval; ve všech sebraných pramenech už převažuje gramatika španělská. Například: Znakem maskulin sg. u původních adjektiv je -o, znakem feminin -i; v kaló mají feminina koncovku -a, podobně jako ve španělštině. Rovněž koncovky maskulin se plně přizpůsobily španělštině.

García se pokusil popsat to, čemu říká "hloubková" varieta jazyka.

Autor sám je Rom (*Gitano*) narozený v Andalusii. Na universitě v Malaze získal bakalářský titul, který jej opravňuje vyučovat na základní škole. Aktivně se účastní kulturní a politické činnosti v různých romských organizacích. Jazykovou studii napsal s cílem oživit kaló mezi mladými lidmi. Přeje si, aby "společnost pochopila, ocenila a uznala romštinu ja-

ko jazyk v pravém slova smyslu, aby romština přestala být spojována s pojmem "žargon", kterým mluví kriminálníci a lidé na okraji společnosti. Takovéto pojetí neodpovídá skutečnosti, protože romština je jazyk, který má všechny náležitosti k tomu, aby byl považován za autentický kód vyjadřující osobitost mého lidu."

García se nejprve pokusil sebrat co nejvíce původních romských výrazů. Obra- cel se přitom zejména na staré *Gitnos*. Vý- slovnost konfrontoval s předchozími texty napsanými v kaló. Problémy vyvstaly při popisu gramatiky poplatné španělštině. Autor se pokusil rekonstruovat hloubkovou strukturu romštiny, která - jak na mnoha místech zdůrazňuje - má své kořeny v in- dickém jazykovém prostředí.

Výsledkem jeho práce je čtivý gra- matický popis hloubkové variety jazyka kaló. Většina studií věnovaných španěl- ské "romštině" se omezuje pouze na její lexiku. Pokud vím, je Garcíova práce te- prve druhou publikovanou studií věnova- nou i gramatice kaló. První vyšla v roce 1870 (*Quindalé/Sales Mayo*, s. 49-67).

Garcíova práce je přehledná a utří- děná, takže se v ní čtenář snadno orientu- je. Neobsahuje sice rejstřík, avšak to, co člověk hledá, lze snadno najít v obsahu.

Autorův záměr popsat varietu jazy- ka, kterým hovoří už jen staří lidé, je vel- mi prospěšný z hlediska dokumentace či konzervace jazyka, avšak jeho pedago- gická užitnost je poněkud sporná. Ne- uvádějí se totiž španělské formy a kon- strukce běžné v konverzaci; pouze tam, kde původní "romské" výrazy nebo mor- fémy zcela chybí a kde se je Garcíovi nepodařilo najít ani u jednoho mluvčího, uvádí španělské tvary domestikované v kaló. Autor chce prezentovat jazyk, který se co nejvíc liší od španělštiny. Ja- ko příklad uvedeme následující větu (au- tor při transkripci romštiny užívá španěl- ských ortografických konvencí):

kaló: *O jeré sos dicamos acheté tasarden, terela abiyáo á perarmengue.*

španělsky: *El hombre que vimos ayer tarde, ha venido a visitarme.*

česky: *Člověk, jehož jsme viděli včera večer, mě přišel navštívit.*

Ve větě se vyskytují následující romská slova: **o** člen maskulina, **jeré** (= *šere hlavy*) důležitá osoba, **sos** (ak.) *co*, který, **dic-** (= *dikh-*) vidět, **acheté** (= *idž*) včera, **tasarden** (= *tajsa/tehára/tá- ha*) zítra, **terel(a)** (= *therel*) mít (vzácný výraz užívaný jen v ojedinělých rom- ských dialektech na Balkáně. [etymolo- gicky souvisí s hindským slovem *dhar-* (ná) držet, pozn. redakce]), **ab-(iyáo)** (= *av-*) (přijít, **per-** (= *per-*) padat, **mengue** (= *amenge*) nám.

Španělské prvky ve větě: **-amos** koncovka pro 1. os. pl. přítomného, **-a** konc. 3. os. sg. přítomného, **-aó** v hovo- rové španělštině sufix trpného přičestí (*spis. -ado*), **-ar** infinitivní koncovka. V hovorovém kaló by počet španělských prvků v této větě byl početnější.

I z této věty je patrné, že kaló patří mezi tzv. *para-romani* variety. (Viz *Cor- tiade 1991, Bakker/Van der Voort 1991*).

V příloze uvádí García rejstřík zhru- ba 350 kaló výrazů a seznam osobních jmen a geografických názvů. Jeho práce je zcela původní a originální - na rozdíl od některých plagiátů, jako je například Llorens (1991), který doslova opisuje Ti- nea Rebolleda (1900), aniž jej cituje. Rejstřík kaló výrazů svědčí o tom, že au- tor pracoval s mnoha konsultanty. Napří- klad slovo *lil list, dopis, psaní* se vysky- tuje v obměnách, jako *lel notes, lía dopis, lirenar psát, libanó psát*. Fakt, že ve finské romštině se pro *dopis* užívá tvaru *liin*, nasvědčuje tomu, že forma s koncovým **l** (*lil*) není jediná. *Lil* ve španělském kaló má úctyhodný počet derivátů.

Bibliografie uvedená v závěru knihy (8 titulů) ukazuje, že autor vycházel spí-

še z vlastního terénního výzkumu než z literatury.

Knihu vydala provinční vláda v Andalusii s finanční podporou místní banky. Garciova práce je příkladná a doufejme, že se od něj dočkáme dalších studií.

LITERATURA

Bakker, Peter, 1995, *Notes on the genesis of Caló and other Iberian Para-Romani varieties*. Yaron Matras (ed.) **Romani in Contact with Other Languages**. Amsterdam, John Benjamins. 125-150.

Bakker, Peter, Hein van der Voort, 1991, *Para Romani languages: an overview and some speculations on their genesis*. Bakker, Peter, Cortiade, Marcel (ed.) **In the margin of Romani. Gypsy languages in contact**. Amsterdam: Institute for General Linguistics. 16-44.

Cortiade, Marcel, 1991, *Romani versus Para Romani*. Bakker, Peter, Cortiade, Marcel (ed.) **In the margin of Romani. Gypsy languages in contact**. Amsterdam: Institute for General Linguistics. 1-15.

Giepel, John, 1995, *Te "secert" language of the Gypsies in Spain*. Burke, Peter, Roy Porter (ed.) **Languages and jargons: Contribution to a social history of language**. Cambridge: Polity Press.

Leigh, Kate, *Romani elements in present-day Caló*. Vyjde v Yaron Matras (ed.) **The Romani elements in non-standard speech**. Wiesbaden: Harrassowitz.

Llorens, Maria Jose, 1991, *Diccionario Gitano. Un Estudio profundo y vezraz acerca de esta controvertida y peculiar raza encaminado hacia un mejor conocimiento por parte del resto de la sociedad*. Madrid: A. L. Mateos.

McLane, Merrill F., 1977, *The Caló of Guadix: a surviving Romani lexicon*, *Anthropological Linguistics* 19, 303-319.

Sales, Mayo, Francisco de, 1870, *El Gitanismo. Historia. Costumbres y Dialecto de los Gitanos. Con un epítome de gramática gitana, primer estudio filológico publicado hasta el día y un diccionario caló castellano que contiene, además de los significados, muchas frases ilustrativas de la acepción propia de las palabras dudosas*. Por de Francisco Quindalé. Novísima edición. Madrid: Librería de Victoriano Suárez, Jacometro, 72.

Tineo Rebolledo, J. 1900. *A Chipicalli (la Lengua Gitana)*. Granada: Imprenta de F. Gomez de la Cruz.

Peter Bakker, Aarhus University, Dánsko

HAŠOVÁ Lucie

ROMOVÉ, NEBO CIKÁNI?

(výsledky dotazníkového průzkumu)

in: *Naše řeč* 80, 1997, č. 4, s. 195-201

Autorka prováděla průzkum v září 1996 jako doplněk k semináři Aktuální problémy sociolingvistiky (FF UK). Seminář zkoumá mj. obraz Romů v našich sdělovacích prostředcích. Výzkum vycházel z odpovědí 82 respondentů (neuvádí se, jakým způsobem byli vybráni), z toho 44 mužů a 38 žen. Více než polovina respondentů měla vysokoškolské vzdělání. Dotazník obsahoval otázky: 1. Užíváte v běžném rozhovoru spíše termínu Rom/Romové, nebo Cikán/Cikáni? A proč? 2. Myslíte si, že existují situace, v nichž by se mělo užít spíše (nebo výhradně) termínu Rom/Romové, a jiné situace, k nimž by se spíše hodil výraz Cikán/Cikáni? Pokud ano, pokuste se uvést nějakou takovou situaci. 3. Neromské obyvatelstvo hodnotí Romy převážně negativně. Čím myslíte, že to je způsobeno? 4. Máte nějakou osobní zkušenost s Romy? Jakou?

Výzkum tedy nesledoval média a dle formulace čtyř otázek prvotně ani vztah respondentů k tomu, co se o Romech dozvídají v médiích. Přesto se v průzkumu projevil jak vliv médií, tak i jisté odolávání respondentů jejich tlaku - to v případě užívání etnonymu Rom, který většina tazatelů nepřijímá do svého slovníku bezprostředně a snadno, ale především prostřednictvím médií a s rozpaky.

Průzkumu lze vytknout několik nedostatků:

1. Respondenti: Na to, aby průzkum vykazoval obecnější platnost, muselo by odpovídajících být více, řádově alespoň stovky; dále by musela jejich stratifikace poměrně kopírovat skutečnou sociální stratifikaci v České republice (není u nás např. přes 50 % vysokoškoláků; Praha a její okolí, kde se průzkum prováděl, je v rámci republiky sice významnou, ale v mnoha sociálních ohledech spíše výjimečnou oblastí; atp.).

2. Otázky: Např. druhá část druhé otázky již nabízí odpověď, což je základní chyba při sestavování dotazníku sociologického průzkumu, třetí otázka dokonce podsouvá respondentům jedno tvrzení jako hotovou věc.

Kladnou stránkou průzkumu naopak bylo, že odpovídajícím byl dán prostor, aby se vyjádřili nad rámec otázek. Citace z odpovědí tvoří také nejzajímavější část článku.

Výsledky průzkumu nejsou překvapivé, potvrzují jen to, co je možno tušit:

1. Výrazná většina respondentů ví o původu etnonymu Rom a o důvodu pro jeho užívání, stejně jako o Romech jako skupině lidí žalostně málo.

2. Velká většina trpí kolektivními předsudky, na jejichž vytváření se podílejí i média.

Hodnota průzkumu může být ve snaze podložit tušené empirickými zjištěními, toto zkoumání však bohužel nebylo provedeno dostatečně.

R. Krumphanzl

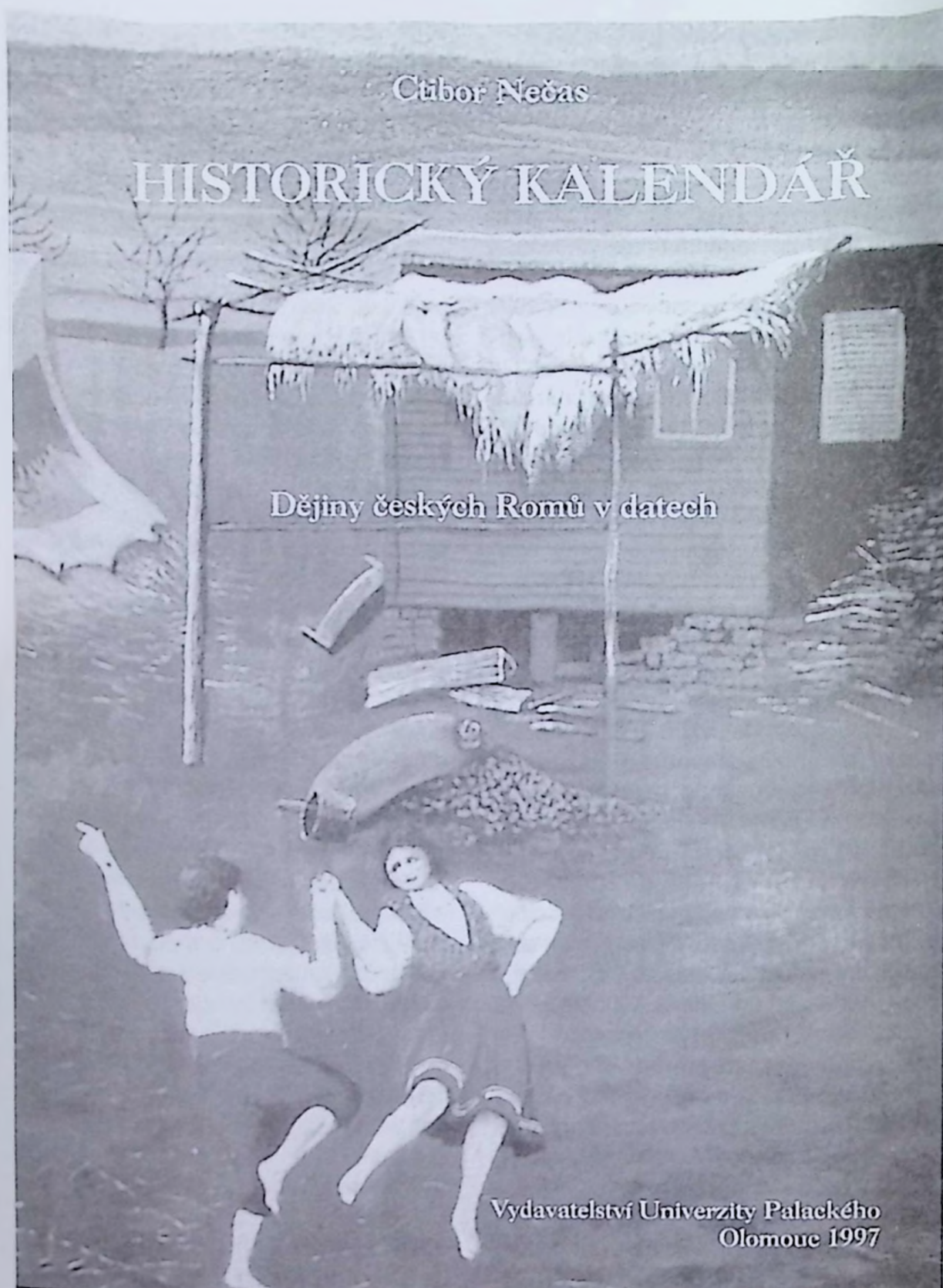
NEČAS Ctibor

HISTORICKÝ KALENDÁŘ (Dějiny českých Romů v datech)

*Vydavatelství Univerzity Palackého,
Olomouc 1997, 123 str.*

Lidí, kteří si pamatují historická data, je nepochybně mnohem méně než těch, kteří si je nepamatují, ač by to při své práci potřebovali. **Dějiny Romů v datech je tedy nesmírně cenná příručka pro každého romistu.**

Romistika je multidisciplinární obor, podobně jako například indologie, sinologie, rusistika, bohemistika atd. Od každého reprezentanta podobného oboru se očekává, že bude schopen podat alespoň základní informaci o všech podstatných etnokulturních a sociopolitických specifitech národa, který si zvolil za objekt svého vědeckého poznávání, a o jejich proměnách v čase. A tak když některý bohemista zasvětil celý život studiu Máchy, nepochybně musel jako student bohemistiky prokázat vědomosti nejen o Máchovi, ale i o Janu Husovi a jeho postoji k českému jazyku, o nejnovější české próze, o základních historických děních, která ve vztahu zpětné vazby s kulturou, literaturou i jazykem tyto fenomény ovlivňují a zároveň jsou jimi ovlivňovány. Na druhé straně se od odborníka "na Máchu" nebude předpokládat, že například historické období Lucemburků bude znát do takových podrobností, jako zná život a dílo Máchy, ani že své informace o Karlu IV. bude hledat v primárních pramenech, což naopak je v případě Máchy jeho povinností. Tentýž model platí pro romistiku. Na rozdíl od předchozích multidisciplinárních vědních oborů je romistika obor nový a hledá si vymezení svého obsahu i rozsahu, způsob, jak se ustavit a insti-

tucionalizovat. Jedno se zdá být nesporným: Každý romista, který se jednou bude specializovat třeba na "morfosémantický charakter kauzativ v romštině", by

ovšem měl vědět, co to je divadlo **Pralipe**, jak je strukturovaná romská tradiční **famelija** (velkorodina), měl by znát alespoň hypotetické údaje o cestě Romů

z Indie přes Byzanc do dalších evropských zemí, měl by být informován o zvláštích romské zdvořilosti, měl by mít představu o nesmírně důležité funkci jednotlivých forem romského folkloru, o jejich tradiční prezentaci a komunikaci, o vzniku romské literatury, měl by mít hlavní poznatky o etnoemancipačním (mezinárodním) hnutí Romů, jedním z jehož impulzů či katalyzátorů byl nepochybně romský holokaust za druhé světové války, apod. A samozřejmě, usilujeme-li o posílení humanitní funkce vědy, pak by každý posel poznání o kterékoli etnické minoritě měl poznat a pochopit historické proměny ve vztazích majorit vůči odlišným menšinám, což nelze bez zhodnocení jeho ochoty a schopnosti poznávat, chápat a tolerovat odlišnosti. Tato ochota a schopnost má samozřejmě nejen psychologické, ale i historické podmínění, a tedy **znalost základních historických faktů o Romech je integrální součástí romistovy základní informační výbavy.**

K tomuto dlouhému úvodu Nečasův **Historický kalendář** inspiruje toho, kdo se do něj zahluubá, což - domnívám se - samo o sobě svědčí o "náboji" díla.

Pro romistu tedy - ať pro toho, kdo se vyhraní jako romista-lingvista, romista-folklorista či romista-historik - je **Historický kalendář** nesmírně užitečný. Prezentuje zhruba 400 dat z dějin Romů na území Čech a Moravy. Zde jen malá poznámka: V podtitulu se říká **Dějiny českých Romů v datech**. Tarmín *čeští Romové* je vžitá apelativní označení pouze pro jednu specifickou subetnickou skupinu Romů na historickém území českých zemí. Jsou to ti Romové, kteří kromě Sintů a "moravských" Romů byli postiženi genocidou za druhé světové války. Od *českých Romů* sami sebe odlišují a jimi jsou odlišováni Romové tzv. *olašští*, *slovenští* (*servika*), *maďarští* (*ungrika*), *Sin-*

tové. Všechny tyto skupiny dnes žijí na území ČR a nepochybně ani v minulosti nebyli Romové na historickém území českých zemí etnicky homogenní. Konečně autor sám subetnichou příslušnost Romů na mnoha místech správně specifikuje. Např. na s. 60 hovoří o *sintských* rodinách, na s. 61 se hovoří o skupinách *Lakatošů* a *Stojků*, což jsou charakteristická příjmení pro Romy *olašské* atd. Bylo by tedy přesnější, kdyby podtitul knihy zněl jinak (např. *Dějiny Romů v Čechách a na Moravě v datech*).

Knihy je rozdělena do tří oddílů:

I. Od příchodu Romů do českých zemí do zrodu nového věku (údobí od roku 1242 do 1698 obsahující 44 vstupů); *II. Romské dějiny 18. a 19. stol.: 1. Léta 1701-1760* (51 vstupů), *2. Léta 1761-1900* (51 vstupů), *III. Současnost Romů: 1. Léta 1901-1939* (56 vstupů), *2. Období nacistické okupace* (48 vstupů), *3. Události minulého půlstoletí* (144 vstupů).

Prudký kvantitativní nárůst vstupů za poslední údobí je příznačný - naznačuje, že se historiografické prameny vypovídající o dějinách Romů progresivně množí. Tuto hypotetickou indikaci oslabuje argument, že patrně i "starých pramenů" je více, než Nečas uvádí, avšak že jsou dosud zasuté v archivech či místních kronikách a že je potřeba je teprve objevit. To ovšem bude vyžadovat dlouhou práci - spíše práci kolektivu než jednotlivce.

Ještě zajímavější než úvaha o počtu údajů v poměru k různým historickým údobím by byla obsahová analýza typu informačních zdrojů ve vztahu k typu informací, jaké podávají. Zatímco výpovědi o starších dějinách získáváme povětšinou ze soudních spisů (o hrdelních zločinech *cikánů*), z policejních zpráv, proticikánských ediktů apod., údaje o novější historii (zejména po roce 1989) jsou svědectvím o romských politických a kulturních akcích, o významných rom-

ských osobnostech atd. Informační zdroje jsou už nejen "gádžovské", ale poskytuje je i romská literatura a žurnalistika, tedy "sami Romové". Je evidentní, že Romové se stávají z - často genocidně či etnocidně - manipulovaného objektu subjektem usilujícím o spoluřešení vlastního osudu.

K tomuto postřehu, který Nečasův **Kalendář** nabízí, nemusí být člověk zasvěceným romistou, stačí, je-li pozorným čtenářem. Navíc jej upozorní fotografie významných Romů, jako byl JUDr. Tomáš Holomek (první vysokoškolsky vzdělaný Rom u nás, o němž víme), Doc. Ing. Miroslav Holomek, CSc., předseda Svazu Cikánů-Romů, vynikající primáš Jožka Kubík a další. (Podobných fotografií by možná mohlo být více: předsedkyně Sdružení romských autorů Margita Reiznerová, básnířka, o níž je zmínka na s. 102 v souvislosti s její ediční činností; foto mladé romské novinářky a političky Jarmily Balážové; foto nebo faksimile z archivu ROI: např. faksimile romsko-českého letáku vyzývajícího Romů, aby se připojili k Občanskému fóru z prosince 1989; zajímavé by bylo připojit i jednu dvě reprodukce romského výtvarného umění, kromě poutavé reprodukce *Cikánů* od neromského insitního výtvarníka. Této připomínce lze pochopitelně oponovat protipřipomínkou, že kniha má omezený rozsah. Nicméně rozhodli se autor pro fotomateriál a vyjadřuje-li jeho úvod k dílu cíl doplnit informační vakuum o Romech, pak informace, které veřejnost nemá a často nechce přijmout, jsou právě informace o pozitivních hodnotách a pozitivních příkladech významných romských osobností. A těch by se jí mělo dostávat zvýšenou měrou).

Poněkud problematičtější je prezentace údajů v prvních dvou částech **Kalendáře**. Ten je totiž koncipován jako přehled hlavních historických dat, což konec kon-

ců odpovídá formálnímu charakteru a žánru "kalenáře". U kalendářního přehledu se nepředpokládá rozsáhlá interpretace faktů či komentář k historickému heslu. (Některé vstupy ovšem autor komentuje a není vždy zcela jasné, proč právě ty, a ne jiné.) Ovšem informace předkládané v prvních dvou částech **Kalendáře** podle mého soudu vyžadují buď důkladnou romistickou zasvěcenost čtenáře, anebo autorův komentář a interpretaci. Profesor Nečas totiž adresuje **Kalendář** školám se záměrem zaplnit zející vakuum informací o Romech. V úvodu píše: "*Historie českých Němců a Židů je na stránkách dějepisných učebnic a ve vyučovacím procesu prezentována jen v několika izolovaných útržcích, minulost Romů v Čechách na Moravě a ve Slezsku takové, byť i neúplné zmínky v učebních textech nikdy neměla a postrádá je i v současnosti. Tím je negativně ovlivňováno historické vědomí žáků, kteří získávají chybné představy, že žádná z národnostních ani náboženská menšina do českých dějin téměř nepatřily a rovněž dnes do české společnosti nepřísluší, ať by žily na našem teritoriu jakkoliv dlouho....*" Proto se chce autor pokusit "datováním základních pojmů, jevů a událostí z dějin českých Romů a protiromské zášti (?) vytvořit chronologické schéma, které by umožňovalo doplnit chybějící kontury ve složitém a mnohorozměrném dění k tématům dějepisného učiva >Struktura středověké společnosti< v 7. ročníku, >Důsledky průmyslové revoluce< v 8. roč. a >Protektorát Čechy a Morava<, resp. >Nejnovější období< v 9. roč. Tímto způsobem lze rozšířit historický horizont žákova pohledu a napomáhat celkové orientaci ve spleti faktů, s nimiž se během svého života bude jako příští občan setkávat...." Nečas právem poukazuje na absenci jakýchkoli informací o Romech ve vyučovacím procesu. Ignorance Romů udržuje ignoranci a přispívá k udržování neadekvátního, zkresleného

názoru na Romy. Podaří se ovšem onen zdeformovaný názor opravit prezentací údajů v I., eventuálně i II. části **Kalendáře** bez komentáře a bez interpretace? Sled údajů je téměř neptřetržitým proudem hrůz, poprav, uřezávání uší, vyhošťování Romů a podobně. Proč? Protože: ...*na moravském území potulovali Romové, kteří ve službách Turků zakládali požáry* (s. 11, 1578), ...*na české území mohli proniknout romští a jiní nepřátelští škúdcí, aby loupili, vraždili, a především zakládali požáry na venkově, ale také ve městech* (s. 11, 1578), ...*(skupina Romů) vzhledem i podobou předstihla tábority a zanechala jim své špatné mravy* (s. 10, 1417), ... *pověstný romský vrah a lupič Jan Janeček, jinak Serynek skončil v Plzni na šibenici* (s. 40, 1871)... Mimochodem v soudních spisech se o Jančkovi říká, že byl vychován *cikány*, z čehož ještě nevyplývá, že sám byl Rom. Potulky, krádeže, pašeráctví, loupeže, vraždy nebo sklony k vraždám! Ovšem pak nás údaj na s. 11 (1578) informuje o tom, že Rudolf II. pověřil stavovskou komisi, aby přeshetřila, byli-li žháři skutečně "Romové" (spíše *cikáni*). A ta zjistila, že nebyli. Nešlo tedy i v dalších případech o křivá nařčení, která ovšem nikdo nevyvrátil? Je notoricky známo například to, kolik bylo za středověku upáleno nevinných žen nařčených z toho, že jsou "čarodějnice". Nemohlo tomu tak být i při některých hrdelních soudech s *cikány*? A pokud se přiznali "*k lotrovství*" na útrpném právu (s. 12, 1588), nevzali na sebe vinu proto, aby se vyhnuli nesnesitelnému mučení? Nechceme říci, že Romové byli vždy nevinní, že se mezi nimi nenašel žádný vrah, lupič - to by pak nebyli lidé, ale andělé, avšak z prezentace převažujících historiografických pramenů nabývá nezasvěcený čtenář dojem, že nebyli nic jiného než právě lotři, vrahové, tuláci, zloději, žháři. A zde, domnívám se, by bylo potřeba podat žákovi 7., 8. a 9. třídy komentář hodnotící charakter historio-

grafických pramenů a z toho vyplývající nutné zkreslení skutečnosti. I v nejstarších pramenech vzácně najdeme pozitivní zmínky o Romech - např. o tom, že již koncem 17. stol. se usadila rodina romského kováře (s. 15, 1698), že Romové dovedli léčit dobytek a vynikali v dalších dovednostech, jako loutkoherci, provazochodci (s. 26, 1747). I žák základní školy (veden učitelem) si takovýchto pozitivních "vyjímek" může všimnout. Byly to ovšem opravdu jen vyjímky? Kdyby pozitivní aktivity Romů byly skutečně jen výjimkami, mohli Romové přežít veškerá pronásledování, genocidní pokusy, popravy, vyhošťování? Není dojem, že jakákoli "pozitiva Romů" jsou výjimkou, dán spíše charakterem historiografických pramenů? Cožpak nevidíme i v současnosti, že senzacechtivé zprávy o "romské kriminalitě", o neplatících, o Romech vybydlujících byty apod. naplňují stránky tisku, zatímco romskou literaturu, unikátní sdělení Romů o sobě samých, odmítají knihkupci brát do prodeje? Česká televize odmítla natočit informaci o jedinečné výstavě romského výtvarného umění v Lobkovitzkém paláci *Luma romane jakhenca*, kterou zorganizovala romská historička PhDr. Jana Horváthová, avšak neváhala dva dny za sebou uvést zcela stejný šot o tom, jak Romové napadli policistu. Extrapolujeme-li tuto současou zkušenost do minulosti, nezačnou se nám veskrze negativní zprávy o *cikánech* jevit jinak? Domníváme se ovšem, že této extrapolace není schopen sebemouřejší, ba ani předsudky nezátížený žák 7., 8. a 9. třídy základní školy, neboť k tomu nemá dost informací. A tak mi připadá, že většina žáků si bez komentáře a bez interpretace a explikace zpráv z I. a II. kapitoly spíše svůj zkreslený názor o Romech upevní. Bohužel ani učitelé na základních školách neměli donedávna šanci se o Romech cokoli dovědět, a tedy si nemyslím, že od všech lze očekávat, aby historické údaje interpretovali sami.

Nečas sice v úvodu správně poznamenává: "*Máme (...) na paměti, že vybraná data ze staršího, nového a částečně i nejnovějšího období se v závislosti na dochovaných informačních zdrojích týkají spíše diskriminačních a xenofobních prvků než vlastního demografického, ekonomickosociálního a kulturního vývoje samotných Romů, k němuž buď vůbec chybí, nebo je pouze velmi sporá a časově neurčená dokumentace*" (s. 6.), tedy explicitněji řečeno: Zdroje informací (soudní spisy, policejní hlášení, proticikánské edikty atd.) samy o sobě jsou jakýmsi nuceným výběrem (chybí na prvním místě historiografická svědectví samotných Romů), které podávají zkreslený obraz romských dějin. A ono zkreslení může alespoň částečně vyrovnat romistu nebo historik Nečaseva formátu. Zde ovšem tak učiněno nebylo - a vyvstává otázka, je-li vůbec možno tak učinit v **Kalendáři**, který svou žánrovou a formální podstatou podrobnější komentáře a explikace vylučuje. Přesto se domnívám, že způsob by se našel - ať v obsírnější předmluvě, nebo v hodnotícím shrnutí za každou kapitolou.

Předpokládám, že **Historický kalendář** bude brzy rozebrán, nestalo-li se už tak. Pro romisty je to nezbytná a užitečná pomůcka. Pro čtenáře, jejichž informace o a názory na Romy určuje vakuum adekvátních informací, by **Kalendář** mohl být užitečnou pomůckou, kdyby se rozšířil o komentáře, explikace a interpretace historických vstupů. Pokud dojde k novému vydání **Kalendáře**, doporučovala bych ještě některé další opravy, eventuálně doplňky.

Připadá mi jako anachronismus užívat soustavně etnonymního autonyma "Rom" v historických souvislostech, kdy bylo známo výhradně jen socionymní apelativum *cikán*. Sice tam, kde autor přímo cituje, reprodukuje termín *cikán/cigán* (např. s. 11, 1576), avšak i v para-

frázích ediktů, výnosů a nařízení by apelativum *cikán* znělo přiměřeněji historické situaci (např. s. 18, 1710: *nařízení vztyčovat výstražné protiromské tabule*, s. 10, 1538: *aby Romové v dvě neděle ven z země vybyti a vypovědění byli*, s. 38, 1832: *Obrozenecký časopis Rozličnosti pražských novin uveřejnil první česky psaný žurnalistický příspěvek o Romech apod.*). S autonymním *Rom* a apelativním *cikán* bych tedy doporučovala zacházet uvážlivěji.

Doporučovala bych doplnit následující údaje: 1936 vyšel u nás první ucelený překlad *Skutků apoštolských* do romštiny (moravsko-slovenský dialekt). V letech 1949-50 působil na Karlovarsku divadelní soubor nejstarší romské spisovatelky Ilony Lackové (*1921, Velký Šariš, okr. Poprad), který v její režii předváděl Lackové hru *Horiaci cigánsky tábor*. Je to vlastně první soubor, který lze považovat za vysloveně divadlení, a první divadelní hra od romského autora. Je psána slovensky s písněmi v romštině.

Považovala bych za vhodné doplnit data narození u významných romských osobností, které jsou prezentovány pod datem úmrtí.

Rozhodně doporučuji zařadit upozornění na knihu samotného Nečase (1981) *Nad osudem českých a slovenských Cikánů v letech 1939-1945*. Kniha je průkopnickým činem, protože u nás jako první obsáhla odborná publikace upozornila na romský holokaust.

V roce 1988 získal ad hoc sestavený soubor romských neprofesionálních umělců v režii JUDr. Emila Ščuky první místo v každoročních strážnických folklorních slavnostech. (O 1. místo se dělil s plzeňským folklorním souborem.)

Nepochybně by se našla řada dalších zajímavých a důležitých údajů, avšak pak by patrně bylo dobré, aby přispěl širší kolektiv spolupracovníků.

Opravy v údajích: s. 86, 1971, 7. - 12. 4: I světový kongres Romů se konal v Orpingtonu u Londýna. Internacionalo Romani Unia byla přijata do OSN 4. 3. 1979 (za předsednictví MUDr. Jána Cibuly z Klenovce, okr. Rimavská Sobota).

S. 88, 1973: K rozhodnutí rozpustit Svaz Cikánů-Romů bylo vedení SCR donuceno. Bylo to oznámeno i na plenárním zasedání, zpráva vyšla i v posledním čísle *Romano III*, což mělo za následek politickou perzekuci šéfredaktora Pavla Steinera.

S. 99, 1990, 8. - 9. 6. Jméno jednoho z poslanců ČNR je Zdeněk Guži (nikoli Milan Gaži.)

V závěru bych ráda zdůraznila dvě doporučení: Každý romista by si měl Nečasův **Kalendář** opatřit jako důležitou historickou pomůcku. Při eventuálním dalším vydání doporučuji, aby autor rozšířil předmluvu o komentáře, explikace a interpretace uvedených dat, anebo aby historické hodnocení uvedl v závěru každé kapitoly. Pak se **Kalendář** skutečně může stát i tím, co autor v úvodu postuluje, totiž příručkou pro žáky základních škol, absolutně neinformované o Romech anebo "informované" zcela neadekvátně polopravdami, předsudky a mystifikacemi dosud kolujícími v této společnosti.

M. Hübschmannová

ROMANI PATRIN

(ROMSKÝ LIST)

Farajn Roma, Oberwart, 15 str.

V únoru 1998 vyšlo první číslo nového romského časopisu **Romani Patrín** (*Romský list*). Vydává ho organizace burgenlandských Romů **O Farajn Roma** (*Sdružení Roma*) se sídlem ve východorakouském Oberwartu (romsky

Erba). Časopis je plánován jako čtvrtletník. První číslo má 15 stran formátu A4 na křídovém papíře a obsahuje technicky kvalitní fotografie a ilustrace.

Všechny texty jsou psány jak romsky, tak německy. Zřejmý je záměr zdůraznit jen pomocný charakter německých verzí (značná část burgenlandských Romů má slabší znalost romštiny): romština graficky dominuje větším písmem na bílém pozadí; také popisky k fotografiím jsou jen v romštině. Jisté potíže romskému čtenáři zvyklému na texty psané v Česku a na Slovensku může působit grafemika burgenlandské romštiny (*romanu*), která je založena na německém pravopise. Samotný jazyk, až na některé německé a maďarské přejímky, by neměl činit vážnější potíže, zvláště romským mluvčím jihoslovenských *-ahi-*dialektů (*k některým zvláštnostem "romanu" srov. článek "Halwachsův popis burgenlandské romštiny" v tomto čísle Romano džaniben*). Jako ukázkou burgenlandské romštiny uvádíme krátký program Sdružení Roma, uvedený v záhlaví časopisu:

O Farajn Roma

- kamla o dschivipe le Romenge
feder te kerel: pomoschinel le Romenge, kaj buti te laken; pomoschinel le fatschuvtschenge, kaj feder te siklon;

- arakel o romano vakeripe taj i kultura: del informacija le pradipeske (ischkolenge, meschterenge ...) pendar i romengeri historija, kultura taj situacija;

- kamla te pomoschinel, kaj o Roma taj gadsche feder khetan te dschin.

Sdružení Roma

- chce zlepšit životní podmínky Romů: pomáhat Romům najít práci; pomáhat dětem lépe se učit;

- *střeží romskou řeč a kulturu: poskytuje informace veřejnosti (školám, učitelům aj.) o dějinách, kultuře Romů a jejich situaci;*

- *chce napomáhat lepšímu soužití Romů a Neromů.*

Mnohé z těchto závazků se odrazily už v tematice a kompozici prvního čísla časopisu. Po předmluvě předsedy Sdružení Emmericha Gärtnera-Horvatha **Amare kedveschne genaschtscha** (*Naši milí čtenáři*), následují články a texty v rubrikách **Historija** (*Dějiny*), **Di-kipe priki granici** (*Pohled za hranice*), **Phukajipe** (*Biografie*), **Paramisi** (*Pohádka*) (*O baro kamipe - Velká láska*), **Vakeripeskero projekto** (*Jazykový projekt*) a **Siklipe** (*Učení*).

Historický oddíl se otvírá první částí série **Andar amari historija** (*Z našich dějin*). Dostí podrobně informuje o indickém původu Romů a jejich putování Persií. Autor článku upřednostňuje lurskou hypotézu a pokládá za pravděpodobné, že se Romové v Persii ocitli mezi 5. a 7. stoletím naší éry. Teze, že **romani tschib hi o lek phureder indoeuropäischi vakeripe, so meg adi vakerdo ol** (*romština je nejstarším indoevropským jazykem, jímž se dodnes mluví*) je snad až příliš popularizující. Myslím, že romantické lži by neměly být východiskem pro emancipaci národa a zvýšení sebevědomí jeho příslušníků: Existuje přece dost skutečných hodnot, na které mohou být Romové hrdi.

Reportáž ze známé romské osady na východním Slovensku **O fatschuv-tscha andro Jarovnice** (*Děti v Jarovnicích*) ukazuje bídu, v jaké tam mnoho dětí žije, ale i touhu po lepším světě, která vyzařuje z jejich, dnes už slavných, maleb a kreseb. Z iniciativy vídeňského sdružení **Romano Centro** (*Romské centrum*) byla uspořádána výstava několika děl jarovnických dětí na univerzitní klinice ve Štýrském Hradci (německy *Graz*, rom-

sky **Gereci**) - se dvěma cíli: potěšit nemocné pacienty a prodejem obrazů získat peníze na další výtvarnou práci.

Stať **La Paulakero phukajipe** (*Paulin životopis*) je vzpomínkovým vyprávěním burgenlandské Romky Pauly Nardaiové, která jako jedna z nemnoha přežila pobyt v osvětimském koncentračním táboře. Čtenář má možnost seznámit se s událostmi, jež bezprostředně předcházely transportu rakouských Romů do tábora smrti, tak jak je autorka prožívala. Výběr tématu stati není vzhledem k zaměření a cílům časopisu (mj. zachování burgenlandské romštiny) zcela jistě náhodný, neboť traumatizující důsledky nacistické genocidy jsou stále zjevné ve vztahu burgenlandských Romů k vlastnímu romství a vlastnímu jazyku: Pojednání tohoto tématu právě v romštině, jež sama je jedním ze stigmat, která celou tragédii "přivodila", může mít na některé čtenáře katarzní účinky.

K východiskům a některým výsledkům projektu k zachování burgenlandské romštiny, o němž informuje článek **O romano vakeripeskero projekto** (*Romský jazykový projekt - srov. výše zmíněný článek v tomto čísle Romano džaniben*). Charakteristika hlavní zásady tohoto projektu nám poslouží také jako další ukázka burgenlandské romštiny:

O romano vakeripeskero projekto nan - aver sar avre projekti - asaj projekto, kaj o visenschoftlertscha pedar o ni-po buti keren, ham projekto le Romen-dar, kaj visenschoftlertscha, save butschaschtschenge ande ule, le Romenca khetan sa le Romenge buti keren.

Romský jazykový projekt není - na rozdíl od jiných podniků tohoto druhu - projektem, v němž vědci o někom bádají, nýbrž projektem samotných Romů, v němž vědci, najatí jako specialisté, pracují spolu s Romy a pro Romy.

Článek **O siklipeskero pomoschago le romane tschavorenge** (*Pomoc při výuce romských dětí*) informuje o podpoře, kterou Sdružení Roma od roku 1989 poskytuje romským školákům v Oberwartu. Ta spočívá zvláště ve spolupráci rodi-
lého mluvčího romštiny s učiteli základ-
ních škol, v poskytování učebních prostor
těm žákům, kteří se z různých důvodů ne-
mohou doma příliš koncentrovat, a v
organizaci mimoškolních aktivit (letních
táborů, závodů a podobně).

V časopise nejsou uvedeni autoři
článků, ale je zřejmé, že na produkci tex-
tů a na jejich překladu z němčiny do ro-
manu se podíleli romští i neromští členo-
vé Romského jazykového projektu.
Skutečnost, že většina textů byla zřejmě
do burgenlandské romštiny překládána,
tj. nikoli v ní přímo vytvořena, ukazuje,
že není mnoho Romů, kteří by ji dobře
a spontánně ovládali. Právě existence
časopisu **Romano patrin** je však jedním
z důležitých předpokladů pro to, aby
mluvit a psát romsky bylo pro burge-
nlandské Romy běžné. Myslím, že lze
bez nadsázky a nepodloženého entuzi-
asmu říct, že časopis je významným ús-
pěchem burgenlandských Romů na ces-
tě k zachování jejich jazyka.

V. Elšík

ŘÍČAN Pavel

S ROMY ŽÍT BUDEME - JDE O TO JAK

*Nakladatelství Portál, Praha 1998,
143 str.*

Pavel Říčan není dle vlastních slov
"celoživotním odborníkem na Romy" (str.
10). Hned na str. 11 ovšem zjistíme, že
je to vlastně výhoda: Autoři píšící o Ro-
mech jsou tu totiž rozděleni do pěti sku-

pin, a zatímco všichni (!) čeští romisté
"bohužel odmítají vzít na vědomí sou-
časnou bídu romského národa a zabý-
vat se jeho „přízemními“ problémy", pátá
(nejlepší) skupina usiluje o "vyvážený
pohled na vztah mezi Romy a gádži". Na
str. 90 pak hovoří Říčan přímo o sobě:
Snaží se prý o "pocitivý pohled zvenčí".

Jak tedy tento pohled dopadá? His-
toricko-etnografickou část autor v podsta-
tě přenechává Ctiboru Nečasovi, Bartolo-
měji Danielovi a Eleně Lackové. Nad
dlouhými parafrázemi a citáty těchto auto-
rů se až nabízí otázka, kde jsou hranice
mezi popularizačním dílem a výpisky
z četby. Mnohokrát je citována také vládní
zpráva o stavu romské komunity v ČR
z roku 1997, kterou autor už v úvodu zmi-
ňoval jako vzor "vyváženého pohledu".

Pro informace ale Říčan chodí
kamkoli: Cituje povrchní novinářku Isa-
bel Fonsecovou, několikrát také povídku
Jana Čepa z 50. let, v níž jsou romské
postavy. V jazyce je pro něj zase autori-
tou významná americká aktivistka, která
ovšem sama romsky neumí.

Doprostřed knihy najednou autor
zařazuje jediný cizí text - zápisky paní
Klausnerové o soužití s romskou rodi-
nou. Jsou zajímavé, ale proč jsou tu
zrovna ony?

Říčan tápe. Rád hodnotí a zaujímá
stanoviska a názory (např. na str. 36
značně spekulativně vysvětluje "vybydlo-
vání"), ale nedokáže ani české (natož
světové) Romy rozdělit do subetnických
skupin, takže míchá specifika "rumun-
grovská" s "olašskými". Na str. 116 rom-
ská komunita brání dětem ve studiu na
střední škole, jinde autor rozlišuje "Romy"
a "Olachy". O přehled se pokusí až na str.
88, ovšem naprosto bezúspěšně. Neori-
entuje se ani v čase, takže zaměňuje jevy
trvající a ustupující: Po citátu E. Žlnayové
na str. 46 dodává, že "nemáme novější
zprávy", přestože autorka píše v čase pří-
tomném. U vlastních jmen naopak tvrdí,

že oficiálních jmen se mezi Romy užívá minimálně. Nad některými tvrzeními je třeba se zeptat, odkud to pan Říčan ví: *Senátor Petráš byl zvolen mnoha romskými hlasy* (str. 74), *Romové už nevěří ani Havlovi* (str. 92), *Romové mají časnější pubertu* (str. 104, nijak nedokládá, existují přitom i výzkumy s opačným výsledkem), genetické poruchy u Romů zapříčiňují *svazky mezi příbuznými, i když už ne tak časté jako v minulosti* (str. 39).

Naopak u poznámky na str. 87 jsem zdroj poznal velmi dobře: Autor prý "považuje za obzvlášť smutný úpadek, že si Romové dávají neromské přezdívky, jako Angelika, Stalin, Gándhí..." Informace je celá přejata od Hübschmannové, vypadá to však, že se Říčan mezi Romy pohybuje a zjistil to sám. Mimochodem ani nevím, proč mu tolik vadí zrovna tohle. Vadí mu třeba sociálka nebo automobily v romských pohádkách? Provenience uvedených "přezdívek" navíc napovídá, že nepocházejí z poslední doby.

Vztah k Romům - i když se o to Říčan snaží - není nepředpojatý. Na str. 63 se dozvídáme o vymáhání návykových léků na lékařích, jako by to bylo specifikum Romů, a nikoliv drogově závislých. Na str. 66 jsou zase relativizovány předsudky tím, že jde o normální reakci, ovšem obava z tlupy romských výrostků na ulici vyvolává dojem, že neexistují tlupy výrostků neromských, kterým bychom se také vyhnuli. Problematický je i pojem "typického Roma", se kterým Říčan rád pracuje.

Nejvíce na Říčanově knize zaráží fakt, že se autor pustil do tak rozsáhlého tématu s takovými ambicemi (srov. třeba název 3. kapitoly - *Zpráva o stavu jednoho národa*) a bez využití vlastní kvalifikace. Říčan je psycholog, ale v tomto oboru se s Romy setkal jen velmi okrajově (při výzkumu dětské agresivity, str. 109). Jinak budto spekuluje (situace adoptovaného romského dítěte, str. 126), nebo svou "parketu" přenechává jiným (na

straně 53 cituje zajímavou pasáž o strachu jako základní emoci od bývalého kurátora Pavla Pekárka, na straně 111 zase vytyčuje úkoly pro ostatní psychology - změnu psychotestů apod.).

Pro samé výtky bychom neměli zapomínat na pozitiva Říčanovy knihy. Především se snaží přiblížit veřejnosti specifické postavení Romů. Upozorňuje například i na to, co se z jejich pohledu po roce 1989 zhoršilo. Na str. 118 dává podnětné konkrétní rady učitelům romských dětí. Pro nás jsou důležité zejména dvě inspirativní myšlenky. Je to požadavek oddělit vlastní romská specifika od specifík nižších sociálních skupin a od získaných reflexů (str. 51), a hlavně pojmenování a rozbor negativních důsledků identity založené na křivdě (str. 93).

Je vidět, že pan Říčan by mohl být cenným inspirátorem "zvenčí", kdyby dělal to, co zná a čemu rozumí.

Recenzovaná kniha je mementem pro všechny romisty: V současné době konečně začala poptávka po publikacích o Romech, a dokud nebudou takové knihy psát oni, bude to za ně dělat někdo jiný. Myslím, že můžeme být rádi, že se tohoto úkolu ujal Pavel Říčan. Mohlo to totiž dopadnout ještě daleko hůř.

J. Červenka

VIAGGIO Giorgio

STORIA DEGLI ZINGARI IN ITALIA

Centro di Recerche Zingare, Centri Studi Zingari, Anicia
9. svazek Collection INTERFACE,
1997, 114 str.

Devátý svazek Collection INTERFACE vydávané Centrem romistických studií pařížské Univerzity Reného Des-

carta za podpory Evropské komise je věnován historii Romů v Itálii. Jeho autorem je mladý historik a literární vědec Giorgio Viaggio, který již delší dobu úzce spolupracuje s Centrem romistických studií v Římě. To je známo zejména tím, že již 34 let vydává časopis LACIO DROM, obdobu našeho ROMANO DŽANIBEN. Viaggio má též mnoho přátel mezi italskými Romy a Sinty a v roce 1996 vypracoval podrobnou studii o situaci romské komunity v Římě.

Kniha zachycuje hlavní historické mezníky a období dějin Romů v Itálii, a to od prvních zmínek o jejich přítomnosti v této zemi ve 14. století až do roku 1918, kdy došlo k pádu Rakousko-Uherské říše. Ten totiž nejen umožnil vznik nových států, způsobil mnohé změny hranic i celkového politického vývoje, ale zapříčinil i velké přesuny obyvatelstva. V té době se do Itálie dostávají zcela nové skupiny Romů, a to zejména z Rumunska, z Alsaska a z Rakouska, skupiny, které dnes tvoří neodmyslitelnou součást romského společenství v Itálii.

Historii Romů v období mezi dvěma světovými válkami bude věnována některá z dalších publikací série Collection INTERFACE.

Jako je tomu ve většině všech historických publikací o Romech, i v tomto případě se musel autor opírat především o historické prameny sepsané Neromy, a tudíž zachycující romské dějiny "zvnějšku". Mezi těmito prameny jsou zejména zápisy z dávných kronik, v nichž se zrcadlí na jedné straně zájem o nevšední cizince, na straně druhé pak obavy z toho, aby tito lidé nějak nenarušili veřejný pořádek a zaběhnutý řád věcí. Dalšími zdroji informací jsou pak různé dokumenty zachycující legislativní normy a nařízení namířená v převážné míře proti Romům a jejich způsobu života. Tímto prizmatem zatíženým předsudky byly nahlíženy dějiny Romů od jejich

Autoportrét Antonia Solaria, řečeného Cikána (1382 - 1455)

příchodu do Evropy, což vedlo i ke vzniku nejrůznějších pseudohistorických teorií o jejich původu.

Velmi zřídka se mezi historickými prameny najdou doklady toho, že existovali i jedinci nebo určité vrstvy obyvatelstva, které Romy podporovaly. Pouze shromážděním různých drobných epizod, událostí, lokálních historek, anekdot, obrátů a rčení je možné postihnout i druhou stranu romské historie a dopídit se vysvětlení, jak je možné, že Romové navzdory všem předsudkům, postihům, pronásledování a asimilačním tlakům přežili a byli schopni uchovat si svůj jazyk a kulturu až do dnešní doby.

Autor zasazuje dějiny Romů do obecných historických, kulturních a ekonomických souvislostí a nastiňuje vztahy mezi touto minoritou a ostatní společností v průběhu nejdůležitějších období italské historie.

Kniha je doplněna bohatou obrazovou dokumentací obsahující mapky, faksimile dokumentů a frontispisů různých

Leonardo da Vinci: Studie karikatury kučeravého muže (kolem r. 1515)
(Tuto studii nazval známý italský umělec a kunsthistorik Giorgio Vasari "Scaramuccia -
Cikánský hejtman". Připomeňme, že Scaramuccia - ve Francii od r. 1645 známý Scaramouche -
se stal známou postavou italské Commedia dell' arte, jakožto vždy černě oděný "chvastoun"
s výrazným knírem. Pozn. red.)

publikací o Romech, reprodukce kreseb a obrazů, jakož i tabulku shrnující nejrůznější protiromská legislativní opatření od konce 15. do konce 18. století (od počát-

ku 19. století se totiž opatření už netýkají pouze Romů; ti jsou nadále zahrnováni do širší skupiny "tuláků").

HS

Magda HOFFMANNOVÁ

KAMAV TE SIKHAVEL

Kamav te sikhavel
amaro čoro dživipen,
amari dar.
Na džanav, so te kerel,
sar te kerel...
Feder te džanel kampil,
kamav te džanel.
Radisaľuvav ča le Devloreske
the mre cikne čhavorenge,
Devla,
ľidža len pal o bachtalo drom!

NEVI CIVILIZACIJA

Oladžene, so ašaren
nevi civilizacija,
džanen, khatar hine,
džanen, kaj džan?
Džanen, so ela,
kana pes
lengeri civilizacija
rozmukhela?

INFORMACE

**ROMALE, MANGAS VAŠ
TUMENGE LE DEVLES,
KAJ TUMEN TE DEL E ZOR
PALE TE DŽIVEL!**

21. VII. 1998, Jarovnice na Prešovsku
Foto: J. Sajko

*Pán, učiteľ, pozrite, čo sa stalo!
Kde budeme spať?*

*Ani Kristus, ktorého začal maľovať žiak
I. ZŠ v Jarovniciach - Martin Kaleja,
Rómom v pondelok (20. VII.) nepomohol.*

*Nasledujúci deň po tragédii.
Malá Svinka si tečie rozhnevaná ďalej, ako by sa nič nestalo. Len už neprší.*

*Pán učiteľ, čo to na nás prišlo? Tolko ľudí skončilo v bahne. Samé deti, ženy. Aj starí zomreli.
Pozrite, čo po nich ostalo!*

Po povodni. Aspoň žijeme...

Tadeto tiekla voda.

DRUHÝ ROČNÍK LITERÁRNÍ SOUTĚŽE "ROMANO SUNO"

Letos na jaře uspořádala nadace Nová škola již podruhé literární soutěž v romštině pro děti a mladé autory do 18 let. Projekt finančně podpořila Nadace rozvoje občanské společnosti a Open Society Fund. Soutěže se tentokrát zúčastnilo celkem 240 dětí a mladých Romů. Práce byly rozděleny do tří kategorií podle věku jejich autorů a porota je posuzovala anonymně: K dispozici měla pouze literární práce přepsané na počítači a znala věk autorů. Shodla se na tomto pořadí v jednotlivých kategoriích. Jedné práci napsané v češtině (mimo soutěž) se rozhodla udělit zvláštní cenu.

Vítězům, ale i všem ostatním účastníkům soutěže upřímně blahopřejeme! Pro nedostatek místa jsme k uveřejnění vybrali jen tři práce, ale těšíme se, že se dočkáme dalšího sborníku "Romano suno II"..

I. kategorie (do 12 let)

1. Marie Gažová (Neratovice)
2. Michal Husák (Benátky n. Jizerou)
3. Markéta Siváková (Most)

II. kategorie (13 - 15 let)

1. Anna Siváková (Lipník n. Bečvou)
2. Marie Biliová (Most)
3. Josef Polák (Zlín)

III. kategorie (16 - 18 let)

1. Angela Balogová (Pardubice)
2. Petra Horváthová (Hradec Králové)
3. Emil Ličartovský (Korkyně)

zvláštní cena poroty

Julie Čárná (Jablonné v Podještědí)

Marie GAŽOVÁ, 12 let

PAL E ČILAVAKERO KHERORO

Sas jekh Čilavakero kheroro. Odoj andre Čilavakero kher bešelas Čilavakeri baba. Oj kerelas lače čilavakere bokela. Te len kerda baro čaro, ta pes korkori pestar phučelas - ko mange pomožinelas savore te chan? Vaš kada, že ňiko na džanelas, ačhiŕa napeskeri Čilavakeri baba the Čilavakero kheroro, ačhiŕa napeskero the lakero čaro le bokelencas, ča e para lendar džalas.

O ŠVESTKOVÉM DOMEČKU

Byl jeden švestkový domeček. V tom Švestkovém domě bydlela Švestková babka. Dělala dobré švestkové koláče. Když jich upekla velkou mísu, tak se sama sebe zeptala: "Kdo jen mi je pomůže všechny sníst?" A protože to nikdo nevěděl, zůstala Švestková babka i Švestkový domeček celý nesví, nesvá byla i mísa plná koláčů, jen pára z nich stoupala.

A sas jekh Asabnaskeri škola a odoj andre Asabnaskeri škola sikhavilas asabnaskeri učitelka le asabnaskere školácken. A ode pes ačhíla, hoj ola asabnaskere chudne asabnaskeri bokh. The mukhíla asabnaskeri učitelka asabnaskere školácken, mukhíla len te terdon paš peste andro asabnaskero vudar a savore gejele asabnaha te dikhen čhílavakera baba. Te avle ko Čhílavakero kheroro, asabnaskeri učitelka zadurkinda pro čhílavakero vudar, asabnaskere školaka zavičinde: "Čhílavakeri babo, sam frima, sam bachtale školaka a hin amen asabnaskeri bokh!" A bachtalí sas Čhílavakeri baba andro Čhílavakero kheroro, te kada šunda. A phenda: "Ta aven andre, lacho dīves tumenge!" A diňa sako-nes pro tañeris šukar pachñaca bokeľa.

Auka sas Čhílavakero kheroro bachtalo, asabnaskeri Čhílavakeri baba bachtalí, čhílavakere bokeľa sas lache, asabnaskeri učitelka the bachtale školaka. The Asabnaskeri škola bachtalí sas a e barval phurdelas čhílavakero pachos, rozhupinda bachtalo the la školakero harangos a imar čhílavakera paramisakero agor.

Angela BALOGOVÁ, 16 let

PRINDŽARĐOM AVER DŽIVIPEN

Prindžarđom aver dživipen vaš oda, hoj na šunás la da the le dades. Na phirás andre škola u le kamaradencá čorkerás. E dajori pre ma rovelas, o dad pre ma rušelas. Somas cikñori, mek bije godí. Avíla ajso dīves, hoj vaš ma avle andre škola o phandle u ile man andre ustava. Mangavas len, kaj man te mukhen te dikhel mra dajora, mre dadores the mre phralores. Igen rovás u pale len mangás. Ča mange phende: "Ma rov, bo oda jeva o apsa. Khere džaha, sar hena o prazdñini."

A byla jedna Usměvavá škola a v té Usměvavé škole učila usměvavá učitelka usměvavé školáčky. A tam se stalo, že ti usměvaví dostali usměvavý hlad. A usměvavá učitelka pustila usměvavé školáky, vypustila je z usměvavých dveří a všichni šli s úsměvem navštívit Švestkovou babičku. Když došli ke Švestkovému domečku, zaklepala usměvavá učitelka na švestkové dveře a usměvaví školáci volali: "Švestková babičko, je nás maličko, jsme veselí školáci a máme veselý hlad!" Jak to Švestková babka ve Švestkovém domečku uslyšela, zaradovala se. A povídá: "Jen pojdte dál, přeji vám dobrý den!" A každému nandala na talíř krásně vonící koláče.

A tak byl Švestkový domeček šťastný, usměvavá Švestková babka byla šťastná, švestkové koláče byly dobré, učitelka usměvavá a školáci veselí. I Usměvavá škola byla šťastná a vítr, který roznášel švestkovou vůni, rozhoupal veselý školní zvonec a švestkové pohádky je konec.

POZNALA JSEM JINÝ ŽIVOT

Poznala jsem jiný život, protože jsem neposlechla rodiče. Nechodila jsem do školy a s kamarády jsme kradli. Maminka pro mne plakala, táta se zlobil. Byla jsem maličká, ještě jsem neměla rozum. A tak přišel den, kdy pro mne přišli do školy policajti a dali mne do ústavu. Prosila jsem je, aby mne nechali jít se podívat na maminku, na tatínka a na bratříčka. Moc jsem plakala a znovu jsem je prosila. Jen mi řekli: "Nebřeč, tady jsou slzy úplně zbytečné. Půjdeš domů, až budou

Igende man odoj andre ustava u thode man andre ajsi mistnost'a, kaj sle ča hadi u skamind. Phandla pre kleja u gejl'a e gori het. Me odoj rovás u mangás le Devlores. Avla pale u phenda mange: "Čhiv tut tele u le ake ceplaki the svedris." Mire hundri mange il'a u garud'a. Sikhada mange, kaj sová, kaj phirá andre škola, u il'a man pal o čhavore. Odoj na džanás ñikas. Bešás pro stolkos u sa pre ma dikhenas u phučkernas. Me lenge phend'om, hoj bije škola u hoj čorkerás, vaš oda som andre ustava. Palis phučkerás me. Jekh abo duj mange phende, hoj fetinenas. Šoha na džanás, s'oda hin, sar pes fetinel. Ča adaj prindžard'om, s'oda hin. Aver mange phenlas, hoj la e dajori marlas, hoj pes pal late na starinlas. Sas mange pharo pre late. Sas terneder sar me. U akor prindžard'om, hoj som rado, hoj man hin dajori dadoro u hoj džanav, hoj man kamen.

Prindžard'om man lenca u vakerahas peske. Odoj sas čhaj u laha pes bavinás so nekfeder. Odi čhaj pes vičinas e Martina u dži akana manca sas andre ustava. Palis pes rozgejlam. Oj gejl'a andre ustava Tema. Samas ibaj pheňa u mange sas igen phares pro jilo. Amen peske irinahas, sar so andre odi ustava, so oj, u sar so andre odi ustava, so me. Palis man igende, kaj oj sas. U somas pale laha. Sar pes zgejlam, samas rade. U andro radišagos rovasas sar cikne čhavore.

Me džanás, hoj peske kada kerđom korkori, ale jekhvareste mange chuřila andro šero baro pharipen pal o avri, pal e fajta, pal o kamarata. Kaj kamás, odoj našti džás, kaj na kamás, odoj mušinás. Pre soste man sas nekbareder cholí, oda sas ča, hoj našti phenás, so kamás, našti phenás miri godí. U te phenás, ta somas nekgoreder. O vychovatelki ča asanas, pijenas kaveja u pre amende aňi mišto na asanas. Oda amen igen chalas.

prázdniny." Odvedli mne do ústavu a dali mne do místnosti, kde byl jen stůl a postele. Vychovatelka zamkla dveře a šla pryč. Plakala jsem a modlila se k Bohu. Přišla zpátky a řekla mi: "Svlékni se a vezmi si tepláky a svetr." Moje věci vzala a schovala. Ukázala mi, kde budu spát, kam budu chodit do školy, a vzala mne mezi děti. Nikoho jsem tu neznala. Seděla jsem na židli a všichni se na mne dívali a vyptávali se. Řekla jsem jim, že jsem v ústavu kvůli škole a kvůli tomu, že jsem kradla. Pak jsem se ptala já jich. Jeden nebo dva mi řekli, že fetovali. Nikdy jsem nevěděla, co to je a jak se fetuje. Teprve tady jsem poznala, co to je. Další dívka mi řekla, že ji matka bila, že se o ni nestarala. Bylo mi jí líto, byla mladší než já. A tehdy jsem poznala, jak jsem ráda, že mám mámu a tátu a že mne mají rádi.

Tak jsem se s nimi seznámila a povídali jsme si. Byla tam jedna dívka, se kterou jsem se bavila nejvíc. Jmenovala se Martina a byla se mnou až donedávana. Pak jsme se rozešly. Šla do jiného ústavu. Byly jsme jako sestry a mně bylo těžko u srdce. Psaly jsme si, jaké to je v jejím ústavě, jaké v mém. Pak mne odvezli tam, co byla ona. A zase jsme byly spolu. Když jsme se sešly, byly jsme moc rády a plakaly radostí jako malé děti.

Věděla jsem, že jsem si to způsobila sama, ale najednou mne popadl velký stesk po životě venku, po rodině, po kamarádech. Nemohla jsem jít, kam jsem chtěla, a kam jsem nechtěla, tam jsem musela. Největší vztek jsem měla na to, že jsem nemohla říkat, co jsem chtěla, že jsem nemohla říct svůj názor. A když jsem ho řekla, byla jsem nejhorší. Vychovatelky se jen smály, pily kávu a na nás se ani pěkně nepodí-

Samas odoj buter Roma sar gadže, aľe vakerahas lenca, bo the on cerpinenas sar amen, mek buter, bo na džanenas, sar amenca te vakerel. Igen daranas. Mange sas pre savorende pharo, o jilo mange čhindīľas andre žaľa, sar vareko rovelas pal e dajori abo pal e fajta. Sas mange dešuduj berš, sar prindžardom, s'oda hin te rovel pal e dajori, pal o da-doro. Aver čhajori kada prindžarela, sar ela phureder.

Andre ustava man sikhadom gore-der veci, než džanás. Akana som imar khere, aľe ľidžala pes manca calo dživipen. Odoj džalas o dľives sar jekh kurko, jekh kurko ibaj čhon u jekh čhon ibaj berš. U avke dživás trin berš. Kada űnikas-ke na prejinav, u ko prindžarda e ustava abo vareso kajso, ta ča phenla: "Čačo la." Kada dživipen hin igen čororo. Va-rekaske mište, varekaske igen pharo. Pharo mange pre ola čhave, so odoj ačhile. Te peske phenav, hoj on odoj ro-ven u hoj cerpinen, o jilo man dukhal. Kaleha imar dživava calo miro dživipen.

valy. To nás hrozně šťvalo. Bylo nás tam víc Romů než gádžů, ale bavili jsme se s nimi, protože i oni trpěli jako my, možná ještě víc, protože nevěděli, jak s námi mluvit. Moc se báli. Bylo mi každého líto, srdce mi usedalo žalem, když někdo plakal po matce nebo po rodině. Bylo mi dvanáct let, když jsem poznala, co to je plakat po rodičích. Jiná děvčata to poznají, až když jsou větší.

V ústavu jsem se naučila horší věci, než jsem uměla do té doby. Teď už jsem doma, ale potáhne se to se mnou celý život. Tam plynul den jako celý týden, týden jako měsíc a měsíc jako rok. Tak jsem žila tři roky. Nikomu nic podobného nepřeju, a kdo pozná ústav nebo něco takového, jistě řekne: "Má pravdu." Takový život je opravdu ubohý. Někomu je možná dobře, ale někomu moc zle. Je mi líto dětí, které v ústavu zůstaly. Když si říkám, že tam pláčou a trpí, bolí mne srdce.

S tímhle budu žít už celý život.

Julie ČÁRNÁ, 14 let
zvláštní cena poroty

Moje milá maminko,

často, když večer usínám, dívám se do okna a přemýšlím. Proč moje kamarádky ze třídy usínají vedle svých maminek, proč mají kolem sourozence, s kterými si mohou hrát? Proč zrovna já? Co jsem, maminko, udělala, že mě nemáš ráda, že se ani neznáme, že si s tebou nemůžu povídat? Tak ráda bych se Ti pochlubila se svou žákovskou knížkou! Ráda bych Ti také ukázala kluka, který se mi líbí. Moc bych Ti toho chtěla vyprávět. Proč musím vyrůstat v dětském domově? To mě opravdu necháš na světě úplně samotnou? Proč jsi mě potom na ten svět vůbec přivedla?

Přemýšlím, maminko, jak asi vypadáš. Určitě máš krásné černé vlasy, hluboké oči a jistě se umíš moc pěkně smát. Ale, maminko, proč ten úsměv nepatří také mně?

Paní učitelka říká, že jsem šikovná holka. Není to, maminko, po tobě? Ráda a pěkně zpívám. Byli jsme s paní učitelkou o vánocích zpívat jiným maminkám. Zpívali jsme u klavíru se svíčkama. Paní učitelka s námi připravila i naši romskou písničku. Ta se líbila nejvíc. Kdybys tam, maminko, byla, zpívala bych jen pro Tebe.

Třeba bys i plakala radostí, že máš šikovnou dceru, jako ty druhé maminky plakaly dojetím. Moje maminko, Vánoce jsou pro mě moc smutné. Dívám se z okna za kamárkami, které na svátky odjíždějí. Když odjede poslední, zavřu okno, odejdu do pokoje a nechci, aby mne někdo viděl. Víš, maminko, za co se stydím? Za slzy.

Jsem už velká holka, asi se Tě, maminko, nedočkám. Mým dětem a tvým vnoučatům jednou připravím jiný život. Budu je mít stále kolem sebe, budu je mít ráda, budu si s nimi hrát. Budu znát jejich radosti, pofoukám jejich rozbité koleno, často je pohladím. Ale co řeknu, maminko, až se zeptají, kde mají babičku?

Maminko stále čekám!

Tvoje dcera Julie

ROMOVÉ VE MĚSTĚ

Zachytit současný život Romů v Brně se objektivem fotoaparátu pokouší ing. Evžen Sobek.

Výstavu z jeho prací **Romové ve městě Brně - kapitola první** hostila Galerie "Škola" na ZŠ Pastviny v Brně - Komíně v červnu tohoto roku. Vernisáž zahájil zasvěceně - slovy, která vyjádřila přátelský vztah k autorovi, ale také uznání jeho dosavadním výsledkům - renomovaný fotograf a výtvarník Jindřich Štreit (známý například svým cyklem "Lidé olomouckého okresu").

Výstava byla prvním výstupem, proto "kapitola první" většího projektu, který vznikl ve spolupráci s Muzeem romské kultury v Brně v roce 1997. Na jeho počátku

Foto: Evžen Sobek

byla, jak už to často bývá, náhoda. Umět dobře fotografovat je pro většinu pracovníků muzea nezbytností. Při výzkumech v terénu je pořízení kvalitní fotografické dokumentace jedním z hlavních úkolů. A protože muzeum zatím nemůže zaměstnat profesionálního fotografa, bylo jedním z řešení získat lektora - fotografa, který by se nám po této stránce věnoval. Výuka přešla ve spolupráci a zpracování společného projektu "Romové ve městě Brně".

Zatím nevelká kolekce prezentovaná na výstavě je slibným začátkem. Fotografie dokumentují první kroky seznamování se autora s romskou realitou. Kontakty na romské rodiny získává autor mimo jiné také od pracovníků muzea. Objekty pro svoje záběry nachází především v tzv. Bronxu, jak se nazývá oblast ulic Cejl, Bratislavská, Francouzská a jejich okolí. Fotí většinou muže i v kontaktu s dětmi; žena zůstává zatím v pozadí. Černobílé fotografie ukazují všední situace každodenního života - černobílý svět.

Další kapitolou projektu bude společná výstava autorských fotografií Evžena Sobka a dokumentů Muzea romské kultury o historii romského osídlení města Brna a jeho nejbližšího okolí. Uskuteční se koncem listopadu tohoto roku v Křížové chodbě Nové radnice v Brně.

Ilona Lázničková

PROJEKT VZDĚLÁVÁNÍ ROMSKÁCH ASISTENTŮ A PORADCŮ

V červnu 1998 skončila výuka v 1. ročníku dálkového studia Sociálně právní akademie v rámci projektu vzdělávání romských asistentů a poradců, o jejímž zahájení jsme přinesli informace v minulém čísle (1-2/1998) *Romano džaniben*.

Možná bude vhodné zopakovat, že se jedná o model pětiletého třístupňového dálkového studia, který vznikl z iniciativy Nadace Rajka Djuriče s využitím zkušeností Open Society Fund Praha, Katedry sociální práce FF UK, Českého centra pro vyjednávání a řešení konfliktů (Facia) a Evangelické akademie.

Dosažená kvalifikace bude platná pro funkci romského asistenta (po 1. roce studia) a romského poradce (podmínečně po 2. roce studia). V případě studia v trvání pěti let bude možné dosáhnout úplného středního vzdělání ukončeného maturitní zkouškou.

Po jednáních s Úřadem vlády, a zejména Ministerstvem školství, tělovýchovy a mládeže, bylo na jaře 1998 konečně rozhodnuto o zařazení projektu do systému experimentálního vzdělávání jako součást vzdělávání na středních školách. Organizačním garantem se tak od září 1998 stává Evangelická akademie v Praze.

Následující podrobnější informace o průběhu prvního školního roku jsou částečně vyňaty ze závěrečné zprávy o projektu a týkají se třiceti studentů jedné ze dvou tříd Sociálně právní akademie - tzv. Sorosovy třídy.

Výuka ve školním roce 1997-98 probíhala s malými odchylkami podle harmonogramu připraveného odbornými guaranty, a to v pravidelných intervalech jednou za tři týdny v celkem 12 blocích. Každý z bloků zahrnoval 16 hodin výuky předmětů, jako český jazyk, práce na počítači, administrativa, trestní a občanské právo, romistika, komunikace, psychologie a metody sociální práce.

Pracovní skupina (tzv. pedagogická skupina) složená ze zástupců odborných garantů se pravidelně scházela mezi jednotlivými výukovými bloky, aby tak mohla re-

agovat na aktuální situaci ve třídě, udržovat zpětnou vazbu mezi studenty a pedagogy a koordinovat výuku v jednotlivých blocích.

Během školního roku prošli studenti dvěma stážemi v celkovém rozsahu minimálně 80 hodin, a to zejména na okresních úřadech, úřadech práce, školských nebo městských úřadech v lokalitách, kde žijí.

Součástí výukového bloku bylo plnění domácích úloh a vypracování zpráv z obou stáží a závěrečná práce.

K měsíci červnu je zatím zaměstnáno na plný, příp. na zkrácený pracovní úvazek pouze sedm studentů ve funkci romského asistenta či poradce. V nejbližší době očekáváme malý nárůst počtu našich studentů v těchto funkcích.

Hlavní příčiny stále poměrně nízkého zaměstnávání Romů v těchto funkcích vidíme v následujících skutečnostech:

1. Okresní úřady upřednostňují zaměstnance s dokončeným úplným středním vzděláním, byť i jiného zaměření.

2. Někde je dávana přednost Romům, s nimiž již úřad kdysi spolupracoval.

3. Většina studentů si uvědomuje náročnost role romského asistenta či poradce a hodlá se o toto povolání ucházet až po delší odborné přípravě.

4. Práce ve funkci romského asistenta je finančně velmi nízko ohodnocena a studenti, na nichž ekonomicky závisí celá početnější rodina, si takové zaměstnání nemohou dovolit.

Problémy se zvládnutím výuky českého jazyka a práce na počítači byly řešeny zorganizováním doučovacího bloku, kterého se zúčastnilo celkem 15 studentů.

Zájem studentů o výuku byl veliký a neochaboval ani před koncem školního roku. Dokladem toho je neuvěřitelně nízká celkový průměrná absence (9,33% z výuky) a přání všech třiceti studentů pokračovat v druhém ročníku.

Celkový počet studentů Sociálně právní akademie, kteří úspěšně složili závěrečné zkoušky a splnili tak podmínky k pokračování ve studiu, je 54. Konečný počet zájemců o další studium však ještě neznáme.

Nadšení a elán všech absolventů prvních ročníků bez výjimky jsou důkazem toho, že naši Romové význam vzdělání docenují a jejich důvěra ve vlastní schopnosti narůstá. Tato zjištění nám také připomínají, jak důležitá je otevřenost školy vůči studentům. Atmosféra bezpečí, rovnosti, vzájemná úcta a bezprostřední snaha učitelů reagovat na připomínky i potřeby studentů byly vnímány velmi pozitivně a zajisté se odrazily i na konečných výsledcích prvního ročníku studia.

H. Pášová a H. Syslová

MUZEUM ROMSKÉ KULTURY V BRNĚ

Okresní úřad Blansko
Obecní úřad Černovice u Kunštátu
si Vás dovolují pozvat
na slavnostní odhalení pamětní desky
věnované na paměť obětí bývalého cikánského tábora
v Hodoníně u Kunštátu.

Pietní akt se uskuteční
dne 16. května 1998 ve 14.00 hodin
na hřbitově v Černovicích u Kunštátu za přítomnosti
pamětníků a významných hostů.

Pietní místo bylo vybudováno díky podpoře vlády Spolkové republiky Německo.

Jedna ze studentek, Jana Hejkrliková z Příbrami, se ve svém příspěvku zamýšlí nad významem studia na Sociálně právní akademii a nad svou budoucí prací.

Jana HEJKRLÍKOVÁ

CO PRO MĚ ZNAMENÁ STUDIUM NA SOCIÁLNĚ PRÁVNÍ AKADEMII

Pro mne to znamená životní šanci, která s sebou ponese i spoustu práce a odpovědnosti. Samotné studium je velmi zajímavé a nebojím se, že ho nezvládnou. Každá přednáška o romistice mi otevírá oči o trochu víc. Odpovídá mi na otázky, které jsem si kladla odmala. Kdo jsme? Jací jsme? Odkud jsme přišli?

Pro předurčenou práci (*romského asistenta na městském úřadě, případně ve škole, pozn. red.*) jsou všechny přednášky a předměty užitečné. Jak už jsem předslala, nebude to práce lehká. To jsem poznala při své stáži. Vážím si romských i neromských aktivistů a jejich profesorů pro jejich úsilí.

Soužití Romů a majoritní společnosti je problematické už v základech: Jeden nezná druhého, nedovede se vcítit do toho, jak druhý smýšlí a cítí. Romové chtějí, aby se změnili gádžové, a gádžové chtějí, aby se změnili Romové. Málokdo si uvědomuje, že se na prvním místě musí změnit on sám. A vlastně i poznat sám sebe.

Toto studium přináší mně, Romce, poznání romského života. Anebo spíše pochopení toho, proč žijeme, jak žijeme. Romský život znám, přestože mám otce Čecha. Vyrostla jsem v romské komunitě, ale už v šestnácti letech mi začala spousta věcí vadit: Žijeme ze dne na den, dneska mám, a zítra "děj se vůle Boží". Vadila mi nedůslednost a nedodržování slibů, závislost na tom, kdo právě má. Vadila mi rychlost romského života, to, že každý den byl jiný. Neměl žádný řád. Téměř denní návštěvy příbuzných a žádné soukromí. Máma mi říkala, že jsem po tátovi. Dnes vím, proč Romové takto žijí.

Na druhé straně jsem měla velké štěstí, že jsem byla vychovaná v romské rodině. Největší bohatství mi do života dala moje babička, u které jsem trávila veškeré prázdniny a volna.

Moje babička, už tenkrát dost stará, ale velmi moudrá žena, mi dala do života víc než všechny školy, které jsem za socialismu navštěvovala. Věřila v Boha. Žila každý den s Pánem Bohem v srdci i v duši, a přesto nikoho nepřesvědčovala a nenutila, aby také věřil, ani neodsuzovala pro víru či nevíru. Přesvědčovala lidi svým chováním a způsobem života. Měla v sobě tu starou romskou *pařiv* (*úctu, čest, slušnost, toleranci, pozn. red.*), kterou naučila své děti a jejich děti.

Dokud žila naše babička (zemřela v roce 1977), nebyl v naší rodině nikdo soudně trestán. Přestože neuměla číst a psát, byla v místě svého bydliště velmi váženou osobou jak Romy, tak gádži. Češi jí říkali stejně jako my: *babička*.

I když někdo nedodržoval zásady a životní postoje, nikdy ho neodsoudila, vždycky našla způsob, jak vysvětlit jeho chování.

Nenechávala si od nikoho sloužit do konce svého života. Vše si dělala sama. V létě sbírala dříví a lesní plody, které částečně zpeněžila, částečně zavařila. V zimě žila v klidu a opravdu odpočívala. Možná rozjímal. Pamatuju se, že v zimě byly její modlitby delší než v létě. Zemřela téměř ve sto letech při plné síle a čiré mysli. Z její výchovy jsem si vzala tři základní postoje:

Te na džanes avreske te del vast, ta choča leske ma ker dukh.
Když nepomůžeš, aspoň neubližuj.

The andre oda jekhposledneder manuš the džidoro hin jilo the vodi.
I ten nejposlednější člověk a tvor má srdce a duši.

Te vareso keres, thov andre tro jilo, tri godi the tri zor.
Když něco děláš, vlož do toho srdce, rozum a všechnu svou sílu.

Co se týká práce, byla babička přísná. Hodnotila, jak držím koště v ruce, jak myji nádobí, jak se stavím k práci. Pomáhala jsem jí s úklidem a s domácími pracemi už od pěti let.

Myslím, že romská **pařiv** odchází se starými poctivými Romy. A je na nás, abychom ji zase vzkřísili a šířili. Život Romů se mění. Bohužel, kromě dobrých českých návyků se Romové spíše učí ty špatné. A to naše dobré zapomínáme. Proto je posláním této školy uvědomit si, že vzdělání a znovunalezení staré romské **pařiv** je pro náš život to nejdůležitější. Podaří-li se nám to, nemusíme majoritu o ničem přesvědčovat. Přesvědčí se sama.

Pro mne je studium na Sociálně právní akademii životní šancí a splněním mého snu, uvědoměním si mého životního poslání.

Jana Hejkrliková zapsala též pohádku, kterou jí vyprávěla vzpomínaná babička. Otiskneme ji v příštím čísle.

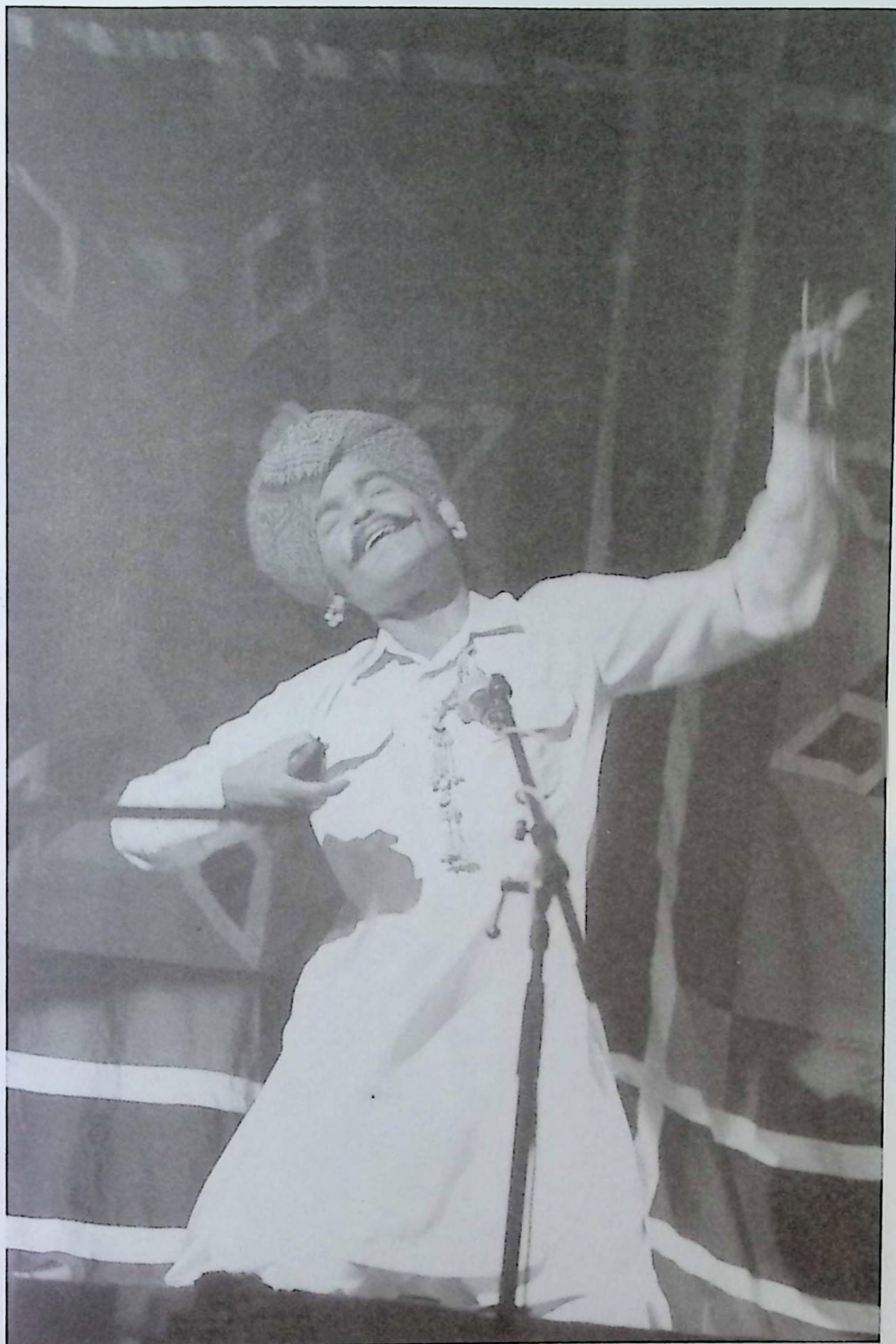
VYSTOUPENÍ SKUPINY ROMŮ Z RÁDŽASTHÁNU

V paláci Akropolis v Praze na Žižkově se dne 2. června 1998 představila v rámci pozoruhodného cyklu koncertů World Music United Colours of Akropolis skupina hudebníků a tanečníků skrývajících se pod jménem *Musafir Gypsies of Rajasthan*.

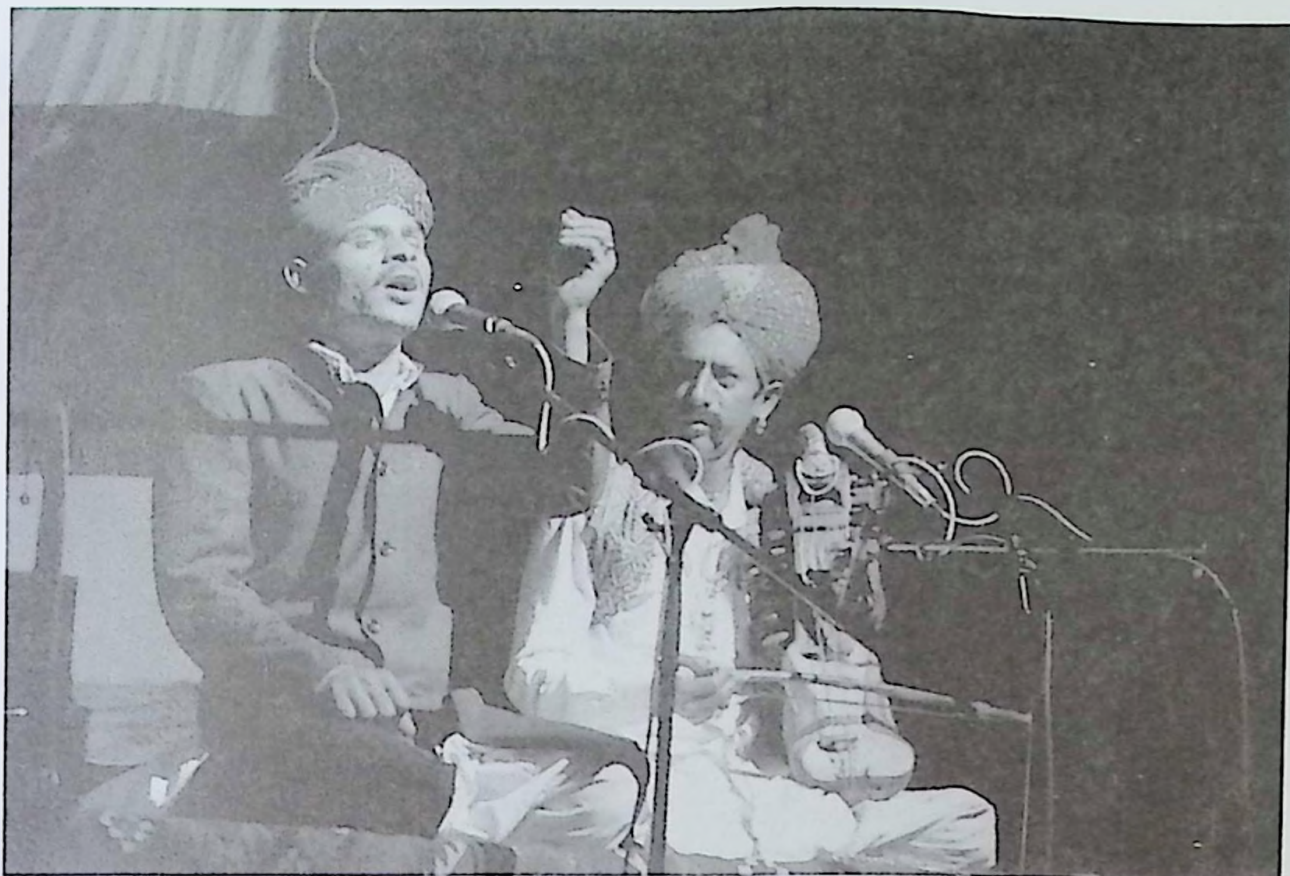
Duší uskupení je indický hráč na tabla Hameed Khan, který žije od roku 1984 v Paříži a snaží se v celosvětovém měřítku prezentovat hudbu a tanec z Rádžasthánu.

Musafir Gypsies of Rajasthan přijeli do Čech koncertovat poprvé, přesto jejich představení provázela od prvních tónů neuvěřitelná spontánnost a maximální komunikace mezi hudebníky a publikem. Musafir ukázali kořeny evropské romské kultury ztvárněné těmi nejlepšími romskými hudebníky z celé-

ho Rádžasthán, doplněné někdy až neuvěřitelnými kousky, ať už to byl tanec s nádobou vody na hlavě, chození po hřebecích a střepích, tanec na kolenou či další fakírské kousky doplněné i scénami s ohněm.

M. Menci

ROMOVÉ VE STŘEDNÍ A VÝCHODNÍ EVROPĚ

Dne 24. června 1998 byla v budapeštském Néprajzi Múzeum zahájena mezinárodní výstava s názvem "Romové ve střední a východní Evropě". Zorganizovaly ji etnografické ústavy a muzea disponující exponáty romské materiální kultury a uměleckými díly Romů z Bulharska, České republiky, Maďarska, Polska, Rumunska, Slovenska a Ukrajiny. Slavnostního zahájení výstavy se zúčastnil i maďarský prezident Árpád Göncz.

Českou republiku zastupují exponáty z Muzea romské kultury v Brně, ze Slovenska byly vystaveny výrobky romských uměleckých kovářů a výtvarné práce žáků I. ZŠ v Jarovnicích.

Výstava potrvá až do 31. prosince 1998.

ROMÁK KÖZÉP- ÉS KELET-EURÓPÁBAN ROMA IN CENTRAL AND EASTERN EUROPE ROMA ANDI MASHKARUTNI THAJ EASTO EUROPA

AKHARIPO

INVITATION

MEGHÍVÓ

Pozvánka na zahájení výstavy

Jedna z vystavených prací žáků jarovnické školy - autorem kresby je Martin Godla.

OHLASY ČTENÁŘŮ

Nesmírně nás těší, že dostávame čím ďalej tím více dopisů od našich čtenářů. Mnohé z nich jsou doprovázeny literárními příspěvky, jindy se na nás jejich autoři obracují se složitými otázkami. Jeden z takových dopisů bychom rádi předložili k diskusi ostatním čtenářům. Píše ho absolvent pedagogické fakulty v Nitře, pan Bc. Viliam Rác. Vystudoval na katedře romistiky. Citujeme tu část dopisu, která, jak doufáme, dá podnět k diskusi:

Vo svojom liste všeobecne hodnotím situáciu Rómov na Slovensku a prejdem k osobnej výpovedi o dlhodobom probléme rómskeho etnika - narušenej kultúrnej identity.

Vyrastal som v prostredí, kde vládla nenávisť voči Rómom, nepochopenie, odmietanie, formalizmus, predsudky, a viem, že to bolo aj naopak, vo vnútri rómskeho spoločenstva. O zlom spolunažívaní Rómov s Nerómami sa písalo mnoho. Za jednu z mnohých príčin tohto smutného javu v komercionalizovanom svete pokladám nepoznanie rómskeho etnika, slabé zverejňovanie pozitívnych rómskych hodnôt. Naopak, naďalej sa zdôrazňuje rómske asociálne konanie. Stále sa hovorí a píše o *rómskych páchateloch, rómskej kriminalite* ap.

Ako osvetár som špecialista aj na výchovu a vzdelávanie. Na základných aj stredných školách sú stále nepostačujúce informácie o Rómoch... Viem, že dnešnou tvrdou ekonomikou záujem o poznanie klesá.

Vzostup v romistike vidím až po roku 1989. Bolo vydaných niekoľko romistických prác a beletrií. Bol vydaný aj rómsko-slovenský slovník. Pre väčšinu Rómov sú tieto veci nové, veď boli tabuizované, a preto len málokto z nich sa usiluje o znovuvybudovanie svojej kultúrnej identity. Na otázku "Kto som?" si odpovedajú rôzne, často nesprávne.

Z osobnej skúsenosti poviem len tolko, že sám som sa pokladal za Róma len preto, že som ja a moja rodina boli za Rómov pokladaní. Mám rómsky pôvod po otcovi. Jeho rodičia boli "pravi" slovenskí Rómovia. Otec však už po rómsky nevedel, z ich života vie veľmi málo. Rómom ho robí iba vzhľad a povaha. Otec bol presvedčený, že s bielou manželkou má rómske deti. Nevedel však, že oni svoje "romipen" neprežívajú. Nevedia reč a nič z rómskeho života. Bielou spoločnosťou sú však pokladaní za Rómov...

Ako som už spomenul, k budovaniu kultúrnej identity sú potrebné - okrem biologického pôvodu - ešte dva ďalšie faktory: výchova a prostredie.

Rád by som vedel, aký je váš názor na kultúrnu identitu rómskej osobnosti.

So srdečným pozdravom

Viliam Rác
Veľká okružná 1015/1
958 01 Partizánske, SR

Další dopis je od pana Petra Horvátha z Ostravy. Poslal nám i několik svých literárních prací, z nichž otiskujeme jednu báseň.

Pocházím ze skupiny maďarských Romů z oblasti Filákova, kde Romové nemluví jinak než maďarsky. Bohužel, romsky umím jen málo, ale svou literární činností se snažím tento nedostatek napravit. Je mi líto, že je tak málo literatury, z níž se může člověk romsky naučit. Zasílám vám jednu pohádku a několik básní. Nejsou psány romsky, ale mají romské srdce.

SEN

Zdál se mi včera sen,
který pronásledoval mě celý den.
V tom snu mimozemšťan přišel ke mně,
choval se láskyplně, jemně.

Nevím, proč stydět jsem se začal,
když do očí se mi díval.
Ptal se mě, jak si žijem na té zemi malé
a jaké mezilidské vztahy máme.

Stydím se mu říci,
že nemají se tady rádi lidi,
že nenávisť v jejich srdcích bydlí.
Ať táhne, kdo je jiný!
Kdo je jiný, je vinný.

Značně se podivil,
ze lži mě obvinil.

Jen líto mi bylo, že taky z jiného světa nejsem,
ač miluju vzduch, ptáky, lesy a celou tuto zem.
Jen líto mi bylo, že on mi připomněl,
co je to láska a snaha druhého pochopit,
a že člověk člověku by měl nápomocen být.

Byl krásný, či zlý ten sen?
Nevím, jak z toho kruhu ven...

P. Horváth se svými synovci

Prostřednictvím Doc. Jana Marka z filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, odborníka na urdštinu a islámskou kulturu v Indii, se nám dostal dopis od pana Muhammada Rahíma Asafa Madždúrího z Pákistánu, který jej napsal jako okamžitou reakci na zprávy o útocích skinheadů na Romy vysílané BBC. Pan Madždúrí byl obdivovatelem demokracie v České republice, která podle něho mohla být vzorem Pákistánu topícímu se v politických, ekonomických a potažomo i etických problémech. Situace Romů v ČR tento jeho ideál narušuje. Dopis pana Madždúrího je psán tradiční poetikou, pro níž je charakteristická citace veršů a symbolických podobností. Doufáme, že čtenáře osloví, i když byli vychováni v jiné kultuře, a že slova pana Madždúrího budou vnímat srdcem, tak jako on je srdcem psal.

ڈیرہ غازیخان ووکیشنل انسٹیٹیوٹ کے گراسی پلاٹ
 میں نیم کے درخت کے سائے تلے بیٹھا آپ کو
 حالاتِ حاضرہ کا مرثیہ تحریر کر رہا ہوں۔
 سامنے مغرب کی سمت غارِ مغیلاں، یوکلپٹس، نیم
 شیشم اور پیل کے درختوں میں چھپی کھولے بڑی
 دیر سے اختتامِ بہار کا غمگین گیت برابر گائے جا رہی ہے۔
 کھولے راصل انسانی تہذیب کی زبوں حالی پر نو حکمتاں
 ہے۔ پاکستانی سوسائٹی گزشتہ 50 برسوں سے
 ٹوٹ پھوٹ کا شکار ہے۔
 حالاتِ حاضرہ جوں کا توں ہے۔
 آپ کے سرسبز حسین ملک کو کس کی نظر کھا گئی؟
 آپ کے ملک کے بارے میں افسوسناک خبریں اکثر
 بی. بی. سی. سے سننے کو مل جاتی ہیں۔ اسی طرح کی خبریں
 بوسنیا اور کروشیا سے ملتی ہیں۔
 یوں محسوس ہوتا ہے دنیا بھر میں تشدد کی لہر آئی

کمن نیندوں تو سوتی سے اے چشمِ گریہ ناک
 مٹرگاں تو کھول شہر کو سیلاب لے گیا (میر تقی میر)

Snad jste se, oči, před pláčem do spánku neschovaly?
 Vzbudte se! Městem se valí, valí, valí povodeň.

Mír Taqí Mír (18. století)

Sedím pod nimovým stromem a chce se mi psát žalozpěv o pomětech současného světa. Předem mnou západním směrem jsou vidět tinovníky, eukalypty a pípalové stromy a v nich se kókil (druh kukacký opěvaný v urdské poezii, pozn. red.) smutně loučí s pozdním jarem. Nařiká možná nad lidskou civilizací anebo nad tím, co se v posledních padesáti letech děje v Pákistánu.

Kdo ale uhranul Vaši krásnou kvetoucí zemi? Jo, co poslouchám z BBC, je skličující... Zdá se, že svět je opět zaplaven vlnou násilí, které nejvíc odnášejí menšiny, jako jsou gypsies... Menšiny, které nemají oporu ve státním zřízení, jsou jako biblický Josef - v urdštině Jusúf -, kterého starší bratři, obávající se jeho vzrůstajícího vlivu, uvrhli do vyschlé studny.

Na stromě seděla hrdlička a viděla všechno, co se odehrálo... Chtěla dát zprávu Jusúfovu otci Jákobovi a s křikem Jusúúúf, Jusúúúf se rozletěla do jeho tábora. Jak letěla přes pouště a tinovníkové houšti, ztratila cestu. A protože ji dodnes nenašla, stále smutně volá Jusúúúf, Jusúúúf... Neslyšíte ji i vy v České republice? Nevysvobodíte Jusúfa, ohroženou demokracii, z té vyschlé studny?...

Někteří ze studentů Sociálně právní akademie (viz rubrika Informace) nám zaslali své úvahy, zamyšlení, eseje i poezii.

Dnes uvádíme báseň a životopis pana Ladislava Husáka, jehož esej jsme vybrali jako Úvodník tohoto čísla.

Ladislav HUSÁK

KAMAV TUT SAVOREHA, SAVI SAL

Kamav tut savoreha, savi sal,
kamav tut tire jakhenca,
tire balenca,
kamav tut tire jileha
the tire vastenca...

Kamav tut savoreha, savi sal.

Kamav tut tire jakhenca,
kole čercheňenca,
so raťi švicinen opre pro ňebos,
kamav tut tire jakhenca,
so najšukareder hine
pro calo baro svetos...

Kamav tut savoreha, savi sal.

Kamav tut tire balenca,
kaj aňi somnakaj lendar
šukareder nane,
kaj the kodi balvajori,
sar mekča čino, činonoro zaphurdel,
takoj peskere angušťenca
rado igen tire balenca pes bavinel.
Ča som rado, hoj kajsi čhaj romaňi
ča man oj rado dikhel!

Kamav tut savoreha, savi sal.

Kamav tut tire jileha,
so kovloro hino sar čhiloru,
so te cerpinel džanel,
te dikhel pharipen
u so te asal džanel,
te dikhel lačhipen.
Kamav tut tire jileha,
bo na rozmarna les aňi zorale trasteha,

MILUJI TĚ SE VŠÍM, JAKÁ JSI

Miluji tě se vším, jaká jsi,
miluji tě s tvýma rukama,
s tvými vlasy,
miluji tě s tvým srdcem
i s tvýma rukama...

Miluji tě se vším, jaká jsi.

Miluji tě s tvýma očima,
těmi hvězdami,
které v noci na nebi svítí,
miluji tě s tvýma očima,
které jsou na celém světě
nejkrásnější...

Miluji tě se vším, jaká jsi.

Miluji tě s tvými vlasy,
které jsou krásnější zlata.
Větrík jen zavane
slabě, slabounce
a jeho prsty
si s tvými vlasy pohrávají.

Jsem rád, že taková romská dívka
má ráda jenom mě.

Miluji tě se vším, jaká jsi.

Miluji tě s tvým srdcem
jak máslo měkkým,
co se umí naplnit
a vidět těžkosti,
co se umí smát
a vidět dobrotu.
Miluji tě s tvým srdcem,
které ani ocel nerozbije,

kamav tut tire jileha,
bo sphandlo hino mireha...

miluji tě s tvým srdcem,
protože s mým svázané je...

Kamav tut savoreha, savi sal.

Miluji tě se vším, jaká jsi.

Kamav tut tire vastenca,
so te podel džanen
the te odlidžal.
Kamav tut tire vastenca,
bo vast vastestar manca džan
le dživipnaskere dromenca...

Miluji tě s tvýma rukama,
které se umějí poddat
i unést.
Miluji tě s tvýma rukama,
protože ruku v ruce se mnou jdou
cestami života...

Kamav tut savoreha, savi sal.

Miluji tě se vším, jaká jsi.

Přeložila Marie Bořkovcová

MIRO DŽIVIPEN

Uli'om 12. 10. 1960 pre tosarutno (vichodno) Slovensko. Dži dešutrin berš baruvavas Hanušovcate opral e Topľa. Miro dad man ciknovarbastar sikhavelas, kaj te džanav, s'oda pativ, kaj igen te kamav te prindžarkerel, te rodel, te sikh'ol. Me lestar mindik phučkeravas u jov mange šukares, lačhe laveha odphenelas.

E daj mange muľa, kana mange sas ochto berš. Akor čhindīľa miro čhavoripen. Som rado, kaj andre koda časos arakh'om e knižka. E knižka mange phundrada o vudar andro aver svetos, kaj hin šukariben, lačhipen. Kaj hin pativ th'o čačipen. E dar odoj na egzistinel. Kaske phares te dživel, mi rodel oda svetos. Pre aver sera me mušinav te phenel, hoj savo pharo te ulahas pre kada svetos te dživel, mištes hin te rodel o lačhipen the o šukariben the adaj, andre koda svetos, khatal amende, andre amende, andre avreste. Sem mek adadives šaj arakhas o lačo, hijaba kaj hin but but pharo te phundraveľ o jakha the o jilo. Čirla oda na sas ajso pharo.

Andro berš 1973 avľam te bešel Ustende calona familijaha - som andal e bari familija! Akanakes džanav, hoj koda sas igen mištes, bo koda than, kaj dživahas, hino učardo bara cmotaha. Perdal kadi cmota pes na del dur te dikhel. Phares mange, kaj e cmota učarel so jekhvar buter than pro svetos.

Duje beršenca geľlam mek avrether te bešel, akanakes kijo Benátki opral e Jizera. Kadaj dživav he kerav dži adadives. Hin man romňi he trin muršora. Mira familijaha rado phirav khatal o foros, bo odoj hin baro šukariben. Phiras u bisteras o pharipen the nalačhipen.

Igen bi kamavas, kaj savore Roma andre peskere goda te podhazdenas o sikhaviben so najbuter opre, bo adadives pes bi sikhavibnaskero na del te dživel. Kaleha bararav avri he mire čhaven. Kamav, kaj te aven barvale na lovenca, ale godaha the andro jilo. Mangav le Devles, kaj savore dženen te anel avri andal e cmota. Vaš amare Roma kamav, kaj imar te avel avri amaro romano khamoro u kaj te švicinel pre amaro romano drom.

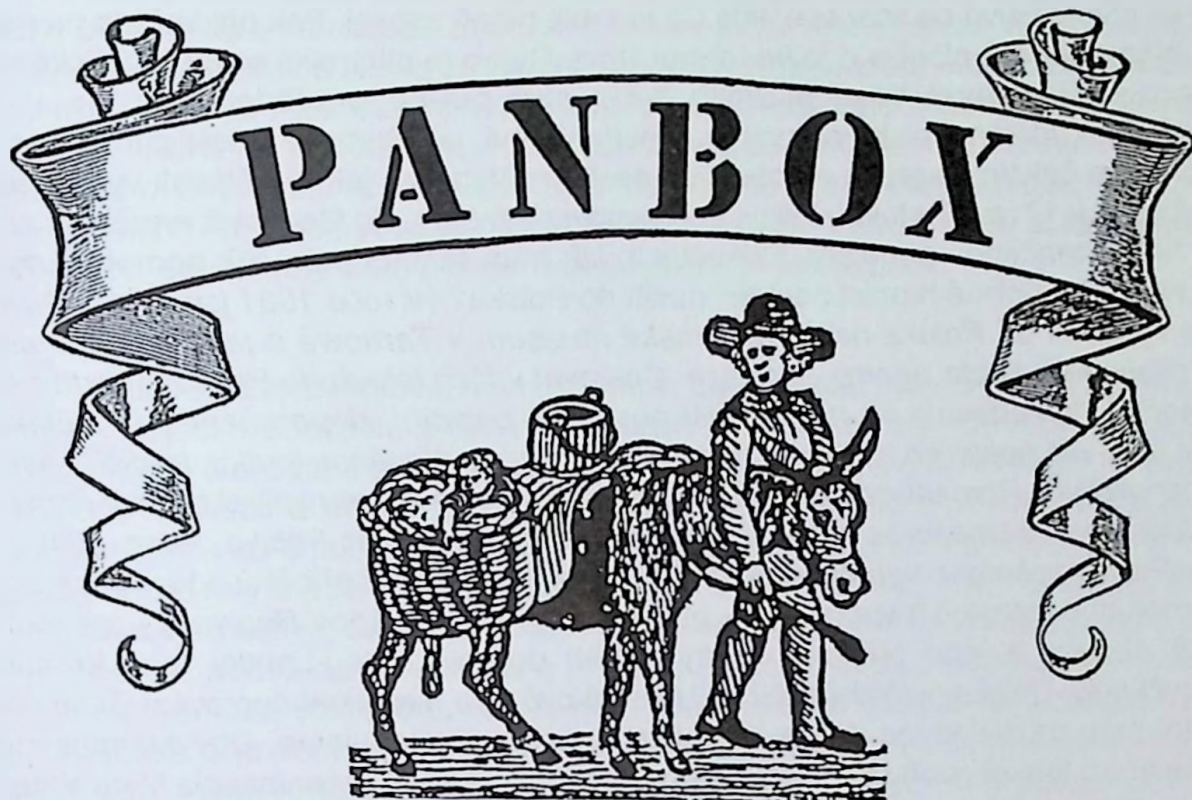
Velice zajímavý dopis jsme dostali od pana Davida Smithe z Leicestru, Anglie. David se nejméně tři desetiletí přátelí s Romanichals (Romy) v Anglii. Je chodící encyklopedie naplněná informacemi a historkami o místních dějinách Romů, maluje Romanichals obytné vozy tradičními ornamenty, zabývá se genealogií romských rodů, pomáhá svým lidem sepisovat nejrůznější žádosti a podporuje je, pokud se dostanou do jakéhokoli konfliktu, zaznamenává vyprávění o jejich životě, pracuje na vzdělávacích programech pro romské děti, stepuje - a co ještě? "Co ještě" a "kdo ještě" je David Smith, bude patrné z úryvku jeho dopisu.

Byl bych opravdu rád, kdybyste se mohli přijet podívat na moje nové dobrodružství **Pan Box Stories**. Jak začít s vysvětlováním, co to je?

"Pan Box Stories" je jméno loutkové hry, založené na tradičním romském vyprávění a doprovázené tradiční hudbou anlických Romanichals. Se svým přítelem Geoffem Halfordem, se kterým jsme v šedesátých a sedmdesátých letech vymýšleli vzdělávací programy pro cikánské děti a který je mimochodem vynikající hudebník, jsme se rozhodli nacvičit loutkovou hru s tradičními loutkami, jaké u nás Romové vyrábějí, a chodit hrát po školách.

Nejlepší bude, když vás provedu programem, abych vám hru přiblížil. Nejdříve začínáme stínohrou. Pomocí zadní projekce promítáme kresby z 18. století s motivy vřesovišť nedaleko Peterborough (tam žije Peter Mercer, vedoucí romský politický činitel). Tady, v místě zvaném Langley Bushes, potkal začátkem 19. století básník John Clare *Cikány*. John Clare byl vesnický muzikant, hrál na skřipky a také rád poslouchal cikánskou hudbu. Občas si zapisoval cikánské melodie. V deníku si zaznamenal, že v červnu 1820 zapsal píseň Highland Mary (Mařka z Hornácka) od cikána Wisdoma Smithe.

STORIES

Představení začínáme tím, že kamarád Geoff hraje *Highland Mary* a obecenstvo se přitom vžívá do scenerie, kde Clare tuhle píseň zapsal. Pak přijde řada na mě a já řeknu něco o písni a o jejím interpretovi: Píseň je cikánská verze anglického folkloru a její interpret, Wisdom Smith, byl můj pra-pra-pra-pradědeček.

Potom uděláme historický vstup: Geoff vypráví, jak Romové odešli z Indie a co všechno je čekalo na jejich evropských cestách. Vypráví, jak to dělávali vypravěči na tržističích v 17. a 18. století, totiž s doprovodem stínohry. Po Geoffově vyprávění začnu hrát s tančícími panáčky. Pamatuješ, jak nám tančící panáček pomohl, když nás na česko-polské hranici nechtěli pustit do Polska? (*V roce 1981 jsme se s Davidem vypravili do Polska navštívit romské muzeum v Tarnowě a jeho zakladatele a ředitele, kamaráda Adama Bartosze. Cestovat v těch letech do Polska bylo téměř nemožné. Vyžadovala se nejrůznější povolení, pozvání, doporučení atd. Nějaká jsme měli, ale nestačilo to. A tak David vytáhl z kapsy dřevěnou loutku, tradiční výrobek anglických Romanichals, začal s loutkou stepovat a k tomu zpíval typický rytmický doprovod - a smějící se celníci nám přáli šťastnou cestu do Polska. Pozn. MH*).

Potom začneme vyprávět některý z charakteristických příběhů, který jsme zaznamenali u romských vypravěčů - obvykle to je příběh *Appy Boswella* - a s loutkami *Appyho* a jeho pusinky *Becky* příběh doprovázíme. Loutky mají krásné tančení sólo. Další a poslední příběh *O Košíkářově oslu*. Tentokrát doprovází Geoff povídání hrou na melodeon. Na jevišti přivedeme osla a stepujeme. Obvykle musíme přidávat a v tom případě máme připravenou pohádku, kterou zaznamenala Dora Yates (*sběratelka romského folkloru, dlouholetá tajemnice časopisu Journal of the Gypsy lore Society, pozn. red.*). Je to dobrý závěr, protože představení se mohou zúčastnit i děti z obecnstva. Nakonec si mohou prohlédnout loutky a rekvizity.

Navím, kdo se baví víc, jestli publikum, nebo my. Dostáváme spoustu krásných dopisů, a hlavně nám dělá radost reakce obecnstva. Hra trvá 45-50 minut a zjistili jsme, že i čtyřleté děti se vydrží tak dlouho dívat. Hrajeme jak pro romské, tak pro neromské děti, chodíme hrát i dětem postiženým. Za osm měsíců jsme procestovali kus Anglie a hráli ve více než čtyřiceti školách.

Radost z loutkového divadla máme i my v redakci a přejeme Davidu Smithovi a Geoffu Halfordovi

**But bacht the sastípen,
mi len del o Del phundrado drom!**

*Poznámka: Jednu z historek zaznamenaných Davidem Smithem jsme otiskli v Romano džaniben 1-2/1995, s. 44-49, pod názvem **Stories of William Nicholson recorded by David Smith - Příběhy Williama Nicholsona zaznamenané Davidem Smithem.***

V říjnu 1997 jsme s několika studenty tehdy I. ročníku romistiky navštívili paní Evu Berkyovou v Rimavské Sobotě. Dovedl nás za ní její věhlas věštkyně - a hlavně pak její přítelkyně Alena Horváthová z okresního Muzea, neteř Jána Cibuly (viz rubriku Portréty). Paní Berkyová má věšteckou živnost a jezdí za ní lidé z celého Slovenska. Hlavním povoláním je zdravotní sestra. Pracuje na nervovém oddělení ještě se dvěma dalšími romskými sestřičkami. Co si kdo představuje pod pojmem "věštkyně"? Paní Berkyová je mladá, krásná, tmavá. Vyzařuje z ní aura laskavosti. Poprosili jsme ji, aby nám o sobě napsala. Zde je její dopis.

Volám sa Eva Berkyová. Mám 32 rokov. Som vydatá, mám dve deti, trinásťročnú Renátku a jedenásťročného Palka. Pochádzam z rómskej rodiny, kde sme boli štyria súrodenci, dve dievčatá a dvaja chlapci. Ja som najstaršia. Keď som mala 11 rokov, rodičia sa rozviedli a mama nás vychovávala sama. Neboli sme ani chudobní, ani bohatí. Mama sa snažila, aby nám nič nechýbalo. Učila nás k poslušnosti, k láske a úcte ku všetkým dobrým ľuďom. Ale takisto bola na nás prísna, čo sa týka školy. Veľa rómskych detí sa ulievalo a chodilo poza školu, že sme im aj závideli, a hlavne v zime, keď oni sedeli doma v teple, a my sme museli cestovať autobusom do školy. Sestra a ja sme sa učili dobre, učitelia nás chválili. Brat sa učil slabšie. Sestra je vyučovaná krajčírka a ja som zdravotná sestra. Keď som chodila do 2. ročníka zdravotnej školy, stratili sme to najdrahšie, čo sme mali, našu mamu. Zomrela mladá, mala iba 39 rokov. Ostali sme sami, štyri deti - siroty, najmladší mal vtedy 5 rokov. Bolo to najhoršie obdobie môjho života. O všetko sme sa museli starať sami. Varili sme, prali a samozrejme sme museli chodiť aj do školy. Bolo aj obdobie, keď som chcela školu nechať. Ale potom som si uvedomila, že nesmiem sklamať mamu, ktorá vo mňa verila a žila iba pre nás deti. Školu som skončila dobre. Teraz pracujem už štrnásť rok na nervovom oddelení nemocnice v Rimavskej Sobotě, kde aj bývam. Pri svojej práci sa stretávam so všelijakými ľuďmi, či už sa od seba líšia farbou pleti, povahami, vekom atď. Všetci sú to pre mňa chorí ľudia a nerobím medzi nimi rozdiely, aj keď som sa stretla s ľuďmi, ktorí si nenechali odo mňa pichnúť injekciu, lebo som Rómka. Nehanbím sa za to, naopak som na to hrdá, že viem byť možno aj lepšia ako "biela sestrička". Aj keď musím podotknúť, že na pracovisku medzi kolegyňami a lekármi nemám pocit menejcennosti a berú ma ako seberovnú. Mám rada svoju prácu, aj keď je to jedno z najťažších oddelení. Denne sa stretávam s bolesťou, utrpením aj so smrťou. Snažím sa ľuďom pomôcť a zmierniť ich bolesť. Stretávam sa s rôznymi osudmi, každý je iný. Vlastne každý musí niesť ten svoj kríž, a ako sa hovorí: Čo komu je súdené, to ho neminie.

Asi aj pre mňa bolo osudom, že som stretla človeka, ktorý mi daroval "dar Boží", ak to môžem tak nazvať. Tak ako ľudia veštia z karát, z ruky, z písma, ja veštím z kávy. Ukázal mi to jeden môj pacient. Ja som len zobrala pohár, z ktorého veštil, a pozrela sa do neho. Nechápala som, ako môže tak veštiť. To bolo asi všetko. Viacej ma ten pán nič neučil, ani mi nič nevysvetľoval. Ten pacient potom zomrel. Ja som začala veštiť len tak pre zábavu, ale ľuďom sa začalo plniť to, čo som im predpovedala. Robím to už 8 rokov. Chodia za mnou ľudia z celého Slovenska. Veľa je takých, ktorí sa opakovane vracajú. Ten, kto príde, vypije kávu, prevráti si pohár sám a ja potom do toho pohára pozerám. Počujem určitý hlas, ktorý mi našepkáva, čo mám hovoriť. Pre mňa je to, ako som už spomenula, Hlas Boží. Verím, že pánbožko je spravodlivý a že život je ako bumerang, ktorý ti vráti všetko späť.

So keres, savoro tuke avel pale. Kereha lacho, arakhela tut lačhipen, keres phuj, arakhela tut phujipen.

Čokolvek robiš, všetko sa ti raz vráti. Keď robíš dobro, dobro si ťa nájde, keď robíš zlo, zlo si ťa nájde.

Žijeme, žiaľ, vo svete, ktorý je plný zla, nenávisti, diskriminácie. Najviac to pociťujú ľudia menších národností, medzi ktorých patríme aj my Rómovia. V súčasnej dobe je problematika Rómov jednou z najzaujímavejších tém vo svete, či už ide o tlač alebo televíziu. Dosť ma zaráža, že väčšinou sa o Rómoch hovorí a píše len v zlom: "Rómovia majú najväčšiu nezamestnanosť, Rómovia kradnú, tam a tam sa Rómovia pobili..." Ale prečo? Nie sme všetci rovnakí! Takisto sa nájdú kriminálnici, bitkári a zlodeji aj u bielych, a možno ešte horší. Lenže bielemu sa to skôr prepáči ako Rómovi, pretože na vyšších miestach má biely svojich ľudí.

Aj medzi nami je veľa vzdelaných a múdrych ľudí. Ale treba ich aj hľadať, a nielen u nás, na Slovensku, ale aj v iných krajinách. Mali by sme podporiť a vyzdvihnúť na vyššiu úroveň tých slabších, vytvoriť jeden celok a nehrať sa na bohatých a chudobných. Pretože aj medzi nami Rómami sa nájdú chudobní aj bohatí. Mali by sme sa vzdelávať, aby sme boli múdri a aby sme sa vedeli obhájiť, kamkoľvek prídeme.

* * *

JUDr. Klára Veselá nám predala dopis od jednej své klientky, paní Ivety Jaslové. Čte-li dopis člověk, který kdy slyšel staré romské "čorikane gila", písně o sirobě, žalu a bídě, začnou mu jejich táhlé, naléhavé melodie, klesající do hlubin temnoty a vzpínající se k nebi, samy znít v duši. Tak jako nevíme detaily ze života interpretů, kteří "čorikane gila" zpívají - třeba jak jsou staří, kolik vyšli tříd, kde jsou zaměstnaní - neznáme ani podrobnosti ze života paní Jaslové. A tak jako u starých písní na nás působí obecně lidský pocit žalu nebo radosti probuzený těmi nejrudimentálnějšími důvody bez zbytečných konkrétních detailů, tak vlastně i při četbě dopisu slábne postupně potřeba vědět konkrétní detaily o jeho pisatelce. Čtenář se poddá naléhavosti znovu a znovu opakovaných sdělení o dvou základních pocitech, které, jak se zdá, provázejí životní dráhu paní Jaslové: tíže siroby, touha po chybějící matce a odhodlání vychovat vlastní děti tak, aby podobný pocit nikdy nemusely zažít. Za celou redakci přejeme paní Jaslové, aby se jí to podařilo.

Pisinav tumenge pal miro zažitkos, sar dživav. Predžidilom čorikanes vašoda, bo som bije daj. O dad man hin, afe so olestar, te e daj man nane, a sar jekhvar tuke e daj chibinel, tak sal igen čorori. A joj paš mande nane a me la bi potrebinavas te dikhel la, afe so olestar, te e daj mange mučas a ačhilom bije daj? Afe andre miro dživipen hin akanakes mire čhave a me len rado dikhav, b'oda hine mire. A me len kamav lačhes avri te bararel, pokla ča me paš lenge dživava, a sar imar me paš lende na avava, tak (h)ena palis čorore a na hela len dajori. A pokla me dživav, tak sikhavav len miro dživipen a sa pal lende kerav, hoj te paš lende imar n'avava, kaj te phenen: No, has amen lačhi dajori! Starinelas pes amendar, so kamahas, has amen paš late sa. Me kamav, hoj te baron paš mande o čhave, sar pes patrinel, hoj na kavkes, sar me akanakes, hoj barilom avri bije daj, kaj man oj avri na barardas, hoj ačhilom korkorori le phralenca. Tak kajso dživipen nane amen lačo. Oda hin čorikano a mange hin furt pharipen pre miro jilo, hoj ačhilom korkori. Sice hin man miri rodina, o čhave, hin man dad. Mi aven trebar sto dada, afe e daj vždicki jekh jedinoro. A me miro imar dost vicerpindom čhajoratar, tak džanav, s'oda hin te ačhel korkori bije daj, bi savoro. A so pes tikel akanastar sar som imar dospelo džuvli, sar akanakes predživav, strašne proste čorikanes, bo furt hin mange andre miro šero ča o čoripen, o roviben, proste avke, sar te bi niko man na helas pre koda svetos. Avka sar te bi avahas korkori bi savoro. Hin man štar phrala, jon phirkeren ke mande až pal e Slovensko. Sice dikhav len rado, bo e daj amen muklas mek ciknoren, mučas a ačhilam čore, bo amen ča ilas e amari baba. A joj amen avri barardas, tak akanakes daj hin amen joj a me lake vaš kada palikerav. Sam bari rodina, bo man hin štar čhave, mire phralen hin čhave, ta akanakes amen pes mušinas te starinel lendar. Afe glavne palikerav mira babake, hoj pes amenca mušindas te trapinel, bo he la has čhave cikne a he avka amen avri barardas. A som rado, hoj mek paš amende dživel, hoj la dikhav avke sar mira vlastna dajora, b'oda joj hin mange akanakes dajori. Afe akanakes hihi phurori a mange hin pal late pharo, a furt pal late mišlinav, bo me latar bešav dur svetos a me la na dikhav sako dives, hoj kaj pre late te radisaľuvav, afe oj bešel dži pre Slovensko, afe furt hin mange pal late pharo, bo joj hin akanakes tiš korkori, bo amaro papus tiš imar mučas, a jov amen tiš barardas avri, tak jov hin amenge dad, a na koda vlastno, so mek dživel amenge, afe amaro dadoro has o papus, bo jov the e baba amen avri bararde a vaš koda lenge palikeras savore. Sice ačhilom korkori, afe miro dživipen džal dureder mira rodinaha, a som lenca spokojno a som rado, hoj o Del man diha štare čhaven, hoj hin man kaha te predživel a kastar pes te tešinel a hoj hin man andre lende o baripen. Aspoň le čhaven te avel paš mande lačo dživipen, hoj me na predžidilom, afe aspoň o čhave mire te na aven ajse čorore, sar som me akana. Tak oda hin miro dživipen.

Dopis od paní Milady Rajnišové z Kladna je vlastně podrobnou anotací velice zajímavé publikace o Romech. Váhali jsme, máme-li bibliografické informace z dopisu vybrat, upravit podle obvyklého modelu a zařadit do příslušné rubriky. Nakonec však jsme se rozhodli zachovat autenticitu dopisu a citujeme jej v nepatrně zkráceném znění.

... Mám (Romy) ráda od doby, kdy jsem toto etnikum poznala díky knize "Zigeuner - geheimnisvolle Nomaden", kterou v roce 1973 vydal Mondoverlag v Lausanne. Autory knihy jsou: Karl Rinderknecht (nar. 1904); roku 1935 se setkal v Pyreneích s *Gitanos*, kteří ho zaujali tak, že o nich organizoval pořady v Internationale Radio-universität a zveřejňoval romány Matéo Maximoffa v němčině. Je členem *Études Tsiganes*, časopisu, který vychází čtvrtletně (nyní půlročně, pozn. red.) v Paříži, a *Gypsy Lore Society*. Francis Lang (nar. 1917) byl správcem muzejních sbírek v Bibliothèque Nationale v Paříži. S Cikány se sešel v Rumunsku a v Polsku. Byl spoluzakladatelem *Études Tsiganes*. Matéo Maximoff (nar. 1916) je z rodu *kalderašů* a *manušů*. Nechodil do školy, číst a psát se naučil sám. Navštívil Cikány v původní pravlasti Indii. Je misionářem evangelických Cikánů. Carl Hermann Tillhagen (nar. 1906) studoval folkloristiku v Uppsale (Švédsko). Založil archiv pro národopis v Nordickém muzeu ve Stockholmu. V roce 1954 byl pověřen zmapovat problémy Romů ve Švédsku. Tillhagen napsal více knih o Cikánech a byl v předsednictvu *Gypsy Lore Society*. André Barthélemy (1915) završil klasická studia a od roku 1942 byl knězem, "aumônier national des Gitans" (duchovním správcem Cikánů). Byl mluvcem cikánského jazyka, navštívil Cikány v Jižní Americe a na Balkánu. Spolupracoval s *Études Tsiganes* a *Monde Gitane*. Posledním spoluautorem knihy byl Francois Vaux de Foletier (nar. 1893), bývalý ředitel archivu v Paříži. Dosáhl mezinárodního uznání jako historik zabývající se dějinami Cikánů.

Nevím, zda tato vynikající kniha s bohatou barevnou fotodokumentací byla přeložena do češtiny a zda byla vydána. Protože jsem již dlouho v důchodu a chybí mi smysluplná práce, začala jsem koncem roku 1996 celou knihu překládat. Popudem k překladu byla též snaha vznést tak potřebné světlo do našeho, v poslední době až do obludnosti narůstajícího problému soužití s Romy. Je opravdu nutné, aby se českým lidem lépe přiblížil původ a historie tohoto po staletí pronásledovaného, opovrhovaného, na pokraji lidské společnosti žijícího národa.

Druhá kapitola této knihy, *Tajemství jazyka*, uvádí badatele Grellmanna a Rüdigeru, kteří si dali v roce 1780 (!) za úkol prokázat příbuznost romštiny a sanskrtu... Zakladatel *ciganologie* George Borrow (1803-1881) přeložil Lukášovo evangelium do jazyka španělských Cikánů *Calé*... Snad víte, že současný romský básník - jeden z mnoha - shromáždil cikánské písně a v roce 1969 vydal svazek básní, který vyšel v Záhřebu pod názvem "Rom rodel than tel o kham" (*Rom hledá své místo pod sluncem*). Jedna z těchto básní zní:

*Lidé, jako bratři se vás dovoláváme,
prosíme vás, k Bohu se modlíme,
nechte nám malý kousíček země,
ne větší než pokryje šlépěj naší nohy,
abychom se i my mohli ohřát na slunci.*

Škoda, že tolik lidí je k tomuto výkřiku duše hluchých. Tento básník se jmenuje **Rajko Djurič**.

Dovolila jsem si vás upozornit na knihu, která mi doslova otevřela oči a způsobila, že se na Cikány dívám jinými očima než většina našich spoluobčanů. Vždyť člověk nemá odsuzovat to, co nezná a co sám nezažil...

ROMANO DŽANIBEN - V - 3/1998

Časopis romistických studií.

Vydává **Společnost přátel časopisu Romano džaniben.**

Redakce: ROMANO DŽANIBEN, Cimburkova 23,

130 00 PRAHA 3, tel. 02/22 78 22 03, ISSN 1210-8545

Šéfredaktorka:	Milena Hübschmannová
Výkonní redaktori:	Hana Šebková a Peter Wagner
Distribuce:	Anna a Berty Žigovi
Redakční rada:	Bartoloměj Daniel, Ilona Ferková, Jana Horváthová-Holomková, Hilda Pášová, Rastislav Pivoň, Peter Stojka, Matěj Šarközi
Autor obálky:	Jan Andersson

Sazba, osvit, tisk: QT, s.r.o., Sdružení 29, 140 00 Praha 4, tel. 02/61 21 30 32.

Vychází čtyřikrát ročně v nákladu 1.000 kusů. Objednávky zasílejte na adresu: Anna Žigová, Mládeže 23, 169 00 PRAHA 6.

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

**VYCHÁZÍ ZA FINANČNÍ PODPORY
MINISTERSTVA KULTURY ČR.**